

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

26 NO'LU AMASYA ŞER'İYYE SİCİL DEFTERİNİN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Levent ŞAHİN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Emine ERDOĞAN

Ankara – 2008

ONAY

Levent ŞAHİN tarafından hazırlanan [26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicil Defterinin Analizi] başlıklı bu çalışma [19.11.2008] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından [Tarih Anabilim Dalı/Yeniçağ Tarihi] dalında [Yüksek Lisans] tezi olarak kabul edilmiştir.

.....
Prof. Dr. Hamza KELEŞ (Başkan)

.....
Doç. Dr. Tufan GÜNDÜZ

.....
Yrd. Doç. Dr. Emine ERDOĞAN (Danışman)

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî, askerî, sosyal v.b. yönleri hakkında kıymetli araştırmalar yapılmış, fakat Osmanlı öncesi İslâm şehirlerinde olduğu gibi, Osmanlı şehirleri monografik halde bir bütün olarak incelenmemiştir. Bu sebepten dolayı son yıllarda şehir tarihçiliği alanında yapılan çalışmalar önem kazanmıştır. Şehir tarihçiliği alanında başvurulabilecek en önemli kaynaklar arasında Şer'iyye Sicilleri gelmektedir. Şer'iye Sicilleri kültür tarihîmiz ve folklorumuz üzerinde çalışanlar için araştırılmaya değer birinci dereceden önemli kaynaklardır.

Bazı Osmanlı kaynaklarında mahallî birçok hadisenin kaydedilmediği, hatta bilinen bazı hadiselerin çoğu kez teferruata girililmeyerek, gerçek sebeplerinin iyice açıklanmadığı da bilinen bir gerçektir. Hâlbuki ülkemizin herhangi bir yerinde, meydana gelen en küçük bir hadise bile mahkemelere intikal olabileceğinden bunların izleri Şer'iye Sicillerinde bulunabilir.

Bizde, bu gerçekten hareketle XVIII. yüzyıl Amasya şehir tarihîni incelemek için Şer'iyye Sicillerinden faydalanma yoluna başvurduk.

Araştırmamızın konusunu ve kaynağını, Amasya Şer'iyye Sicilleri içinden günümüze kadar ulaşabilmiş olan, 26 No'lu, H. 1121–1123/(M.1709–1712) tarihli defter oluşturmaktadır. Çalışmamın her aşamasında, çok değerli zamanını bana harcayarak her türlü yardım ve kolaylığı sağlayan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen saygı değer hocam Yrd. Doç. Dr. Emine ERDOĞAN'a şükranlarımı bir borç bilir ve ortaya konulan çalışmanın gelecekte bu alanda araştırma yapacak olanlara ışık tutmasını temenni ederim.

Levent ŞAHİN

Temmuz 2008

Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR CETVELİ.....	vi
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ.....	2
II. ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN OSMANLI TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ.....	3
III. AMASYA ŞER'İYYE SİCİLLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

26 NO'LU AMASYA ŞER'İYYE SİCİLİNİN TANITIMI

I. H. 1121–1123 (M. 1709–1712) TARİHLİ VE 26 NO'LU AMASYA ŞER'İYYE SİCİLİ.....	12
II. SİCİLDEKİ BELGELERİN KONULARA GÖRE TASNİFİ.....	14
III. BELGE ÖZETLERİ.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

AMASYA'NIN COĞRAFİ DURUMU ve TARİHİ

I. AMASYA'NIN COĞRAFİ KONUMU.....	52
II. AMASYA ADININ MENŞEİ.....	54
III. AMASYA'NIN TARİHİ.....	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMASYA’NIN İDARÎ TAKSİMATI VE İDARÎ GÖREVLİLERİ

I. AMASYA’NIN İDARÎ TAKSİMATI.....	60
A. Nahiyeleer.....	61
1. Ak-dağ Nahiyesi.....	62
2. Ezine Bazarı Nahiyesi.....	62
3. Hakala Nahiyesi.....	62
4. Gediklan Nahiyesi.....	63
B. Amasya’nın Merkeze Bağlı Köyleri.....	63
C. Mahalleleer.....	64
1. Bayezid Paşa Mahallesi.....	65
2. Gökmedrese Mahallesi.....	65
3. Kameruddin Mahallesi.....	66
4. Karatay Mahallesi.....	66
5. Acem Ali Mahallesi.....	66
6. Ahi Sadedin Mahallesi.....	67
7. Bozahane Mahallesi.....	67
8. Mehmed Paşa Mahallesi.....	67
9. Sarachane Mahaleesi.....	68
10. Sofiler Mahallesi.....	68
11. Çeribaşı Mahallesi.....	68

12. Savadiye Mahallesi.....	69
13. Koçacık Mahallesi.....	69
14. Gümüşlüzâde Mahallesi.....	70
15. Kübceğiz Mahallesi.....	70
16. Hacı Hamza Mahallesi.....	70
17. Darüsselam Mahallesi.....	71
18. Köprübaşı Mahallesi.....	71
19. Şamice Mahallesi.....	71
20. Kazancı Mahallesi.....	72

II. AMASYA SANCAĞINDAKİ İDARÎ GÖREVLİLER

A. Ehl-i Örf Ve Askeri Görevliler.....	74
1. Mutasarrıf.....	74
2. Mütesellim.....	77
3. Şehir Kethüdası.....	79
4. Yeniçeri Serdarı.....	80
B. Ehl-i Şer' Ve Ulema Mensupları.....	81
1. Kadı.....	81
2. Nâ'ib.....	84
3. Müftü.....	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMASYA’NIN İKTİSADÎ VE SOSYAL YAPISI VE MÜESSESELERİ

I. İKTİSADÎ YAPI.....	88
II. SOSYAL STATÜ.....	89
III. MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM İLİŞKİLERİ.....	91
IV. AİLE HAYATI.....	92
V. EVLENME VE BOŞANMA.....	94
VI. CÜRÜM VE CİNAYET HADİSELERİ.....	95
VII. AMASYA VE ÇEVRESİNDEKİ EŞKİYALIK HAREKETLERİ.....	96
VIII. LAKÂPLAR.....	97
IX. VAKIFLAR.....	98
X. CAMİLER.....	101
 SONUÇ.....	 103
KAYNAKÇA.....	106
EKLER.....	109
ÖZET.....	113
ABSTRACT.....	114

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ş.S.	: Amasya Şer'îye Sicili
A.Ü.D.T.C.F.D.	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
B.	: Belge
C..	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
D.İ.A.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
H..	: Hicri tarih
Haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
M.	: Miladi Takvim
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OA	: Osmanlı Araştırmaları
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, daha önceki İslâm toplumlarında da uygulandığı üzere devlet işlerinin yürütülmesinde, İslâm dinini temel unsur olarak kabul etmiştir. İslâm devleti, olmak düşüncesi ile kurulan bu devlet, İslâm hukukunun bütün esaslarını devam ettirdiği gibi, İslâm dininin padişaha tanıdığı yetki çerçevesinde Örfî Hukuk kurallarını da uygulamıştır.

Osmanlı tarihleri, Osman Gazinin, daha iş başına geçer geçmez hükümet işlerini ümeraya bıraktığını, bu arada cins ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün tebaânın haklarını korumak maksadıyla Şer'iyye mahkemelerine önem verdiğini ve her tarafa adil kadılar tayin ederek bunların serbestçe vazife görmelerini sağladığını yazmaktadır.¹ Osmanlı devletinde kadılar, bulundukları yerlerin idarî, sosyal, hukukî, beledî işleriyle ilgilenmişler ve halk arasındaki sorunları İslâm dini esasları ve örfî hukuk kurallarına göre çözümlenmişlerdir. Kadılar, mahkeme kayıtlarını Şer'iyye Sicili adını verdiğimiz defterlere kaydetmişlerdir.²

Şer'iyye Sicilleri, tarihîn önemli şahitlerinden olup, arşiv malzemeleri arasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Şer'iyye Sicilleri, merkezden gönderilen her konudaki fermân, berat, i'lâm, hüccet gibi kadıların şer'î ve hukukî vazifesine ait davalarda verdiği hükümleri içermektedir. Eski yerleşim yerlerinin tespiti, köy, mahalle, semt isimlerinin sicillerdeki kayıtları tarihîmiz için son derece önemlidir. Ayrıca vakfiyelerin tanzim ve tescili, bugünkü manada noterlik işleri, belediye hizmetleri, mütesellim buyrukları, alım satım işleri, Müslim ve Gayr-i Müslim ilişkileri gibi çok çeşitli kaynakları da kapsamaktadır.

¹ Halit Ongan, "Ankara'nın 1 No'lu Şer'iyye Sicili ", A.Ü.D.T.C.F.D., Ankara, 1958, s.23

² Halit Ongan, a.g.e., s.24

Şer'iyye Sicilleri XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreği arasındaki döneme ait Osmanlı tarihî ve kültürünün hukukî, içtimaî ve siyasî kaynaklarıdır. Siciller, yargı yetkisine sahip olan kadıların vermiş oldukları kararları, tuttukları zabıtları, idarî, siyasî ve hukukî yazışmaları içeren tarihî vesikalardır. Mahallî konularla ilişkin olarak kadıların ve nâ'iblerin verdikleri kararlar sicilin bir tarafına, merkezden her türlü resmi yazılar ise sicilin öbür tarafına yazılırdı.³

Osmanlı Devleti'nin siyasî, askerî, malî, idarî ve içtimaî tarihîni hakkıyla ortaya koymak, ancak bu belgelerin incelenmesiyle mümkün olacaktır. İşte bu sebeple, araştırma konusu olarak 26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicil defterini seçtik. Bu sicilden hareketle Osmanlı Devleti'nin taşra idaresinde önemli bir yere sahip olan Şehzadeler şehri Amasya'nın tarihîne bir nebze de olsa ışık tutmuş olacağımızı umuyorum.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

Yukarıda da belirtildiği üzere Şer'iyye Sicilleri, Osmanlı tarihînin aydınlatılması için çok önemli ana kaynaklardandır. Özellikle şehir tarihçiliğinin iyi bir şekilde yapılabilmesi için bu defterlerin incelenmesi ve yorumlanması büyük önem arz etmektedir. Şer'iyye Sicillerinin sadece transkripsiyon yapılması yeterli olmamakta, bu belgelerin tarih ilmînin usullerine göre çözümlemesinin yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, Şer'iyye Sicilleri ve kadılık kurumu hakkında bilgi verdikten sonra, M.1709–1712 yılları arasında Amasya şer'iyye mahkemesine intikal etmiş olan davaları ve mahkeme kararlarının dökümü, Amasya'nın idarî, hukukî, sosyal, malî ve askerî konularını ilgilendiren

³ İbrahim Yılmazçelik, “Şer'iyye Sicillerinin Bir Merkezde Toplanması Üzerine Bazı Mülâhazalar ”, **Başbakanlık I. Arşiv Şurası**, Ankara, 1998, s.160

meseleler hakkında ulaşılan veriler ve dolayısı ile Osmanlı şehir tarihî konusunda yeni bilgiler edinmeye çalıştık. Tezimize esas olarak aldığımız defter, 26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicil defteridir. Bu defter H. (1121–1123) / M.(1709–1712) tarihlerini içine almaktadır.

Çalışmamızda izlenecek yöntem, belge çözümü tarzında olacaktır. Öncelikle 26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicili transkribe edilecek, belgeler içerdiği bilgilere göre tasnif edilecek, elde edilen bilgiler ışığında ve önceki yıllarda Amasya hakkında yapılan çalışmalardan faydalanarak bir kısım tespitlerde bulunulmaya çalışılacaktır.

II. ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN OSMANLI TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

"Şer'î" veya "Şer'iyye" kelimesi mana itibariyle, şeriata yani, İslâm dininin esaslarına ve İslâm dininin emrettiği dünya nizâmına, mensup ve müteallik veya muvafık olan anlamındadır.⁴ Yine lügatlerde okumak, kaydetmek ve karar vermek demek olan "Sicil" tabiri ile birlikte, her iki kelimenin bir araya gelerek oluşturduğu manâ şudur: Osmanlı Devleti'nin idarî teşkilâtının en küçük birimi olan kazalarda bulunan şer'î mahkemelerde, Kadıların her türlü hukukî hâdise hakkında verdikleri karar suretlerini, hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kayıtları ihtiva eden defterlere Şer'iyye Sicilleri (sicillât-ı şer'iyye), kadı defterleri, mahkeme defterleri, zabt-ı vekâyi sicilleri veya sicillât defteri demektir.⁵ Bu defterler hakkında en çok kullanılanı ise "Şer'iyye Sicilleri" tabiridir.

Şer'î mahkemeler tarafından verilen her çeşit ilâm, hüccet ve şer'î evrak, devlet merkezinden gelen bütün fermânlar, emirler ve tebliğler, Kadı tarafından tetkik olunup, doğru oldukları, yâni sahte bir vesikaya istinat etmedikleri tasdik edildikten sonra istisnasız, asıllarına uygun olarak bu

⁴ Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türki**, Çağrı Yay., II.Baskı, İstanbul, 1987, s.774

⁵ Ahmet Akgündüz, **Şer'iyye Sicilleri**, T.D.A.V. Yay., C.I, İstanbul, 1988, s.17

defterlere kaydedilmektedir. Ekseriyetle boyu uzun, eni dar olan bu defterlere, belgeler, belli bir usûle göre yazılmaktadır ki, bu usûle "şakk-ı şer'î" denilirdi.⁶

Bu siciller, Kadıların gittikçe genişleyen salâhiyet ve hizmet sahalarına göre ehemmiyet kazanmışlardır. İslâm tarihinde sınırların genişlemesine muvazi olarak, kadılık vazifesinin, halife adına başkası tarafından yürütülmesi usulü kabul edildikten sonra, kadıların iştigâl sahası genişlemiş olduğundan, bunların tuttukları defterlerin de önemi artmıştır. Osmanlılar da aynı usulü benimsediklerinden Osman Gâzi'den itibaren Kadı tâyin ettikleri, I. Murad zamanında Kadıaskerliğin ihdas edildiği bilinmektedir.⁷ Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında en büyük kadılık evvelâ İznik ve Bursa kadılığı olup, bu iki şehrin kadısı Çandarlı Halil Hayreddin Paşa idi.⁸

Bu siciller, XV. asrın yarısından başlayan sicillerin en erken tarihli I. numaralı Bursa Şer'iyye Sicilidir. XX. asrın ilk çeyreğine kadar olan uzun bir zaman dilimi içinde Türk tarihini, Türk iktisadını ve Türk siyasî, sosyal ve hukukî hayatını yakından ilgilendirmektedir. Şer'iyye Sicilleri, Türk kültürünün tarihînin temel kaynaklarının başında gelmektedir.⁹

Sicillerin, her konuda tarihe temel kaynak olacağına şüphe bulunmamakla beraber; özellikle şu konulardaki önemini vurgulamak gerekir. Son zamanlarda ortaya çıkan şehir tarihleri ve yurdun muhtelif bölgelerindeki mahallî hayata ait ilmî araştırmalarda, önemli tarihî olayların, tarihî şahsiyetlerin, mahallî yer adlarının ve önemli tarihî müesseselerin bütün ayrıntılarıyla doğru olarak tespitinde birinci derecede önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Özellikle belli bir bölgenin bütün sicil defterleri

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı**, T.T.K.Yay., Ankara, 1988, s.116

⁷ Cahit Baltacı, 'Şer'iyye Sicillerinin Tarihî ve Kültürel Önemi', **Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu**, İstanbul, 1985, s.127

⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s.83

⁹ Akgündüz, a.g.e., s.11

incelendiği takdirde, o bölgenin tarihî hayatını hiç bir kaynak, bize bunlardan daha etraflı, daha mevsuk bir şekilde canlandıramaz.¹⁰

Bu sicillerden, Osmanlıların ‘şer-i şerîf’ dedikleri İslâm hukukunu, örfî hukukla mecz ederek nasıl ve ne derecede uyguladıkları öğrenilebilir. Her Şer’iyye Sicili bulunduğu yerin iktisadî hayatına dair, birinci elden orijinal tarih vesikalarıdır. XV. yy. ile XX. yy. arasındaki beş asırlık bir zamanda Türk halkının yaşayış ve geçim tarzı, ticaret hayatında alış-verişe konu olan eşyalar, para durumu, yetiştirilen tarım ürünleri v.s. gibi daha pek çok konu doğru olarak bu defterlerin tetkikinden ortaya çıkabilir.¹¹

Şer’iyye Sicilleri, eski idarî teşkilâtımızın ortaya çıkarılması bakımından da çok önemlidir. Özellikle kaza, sancak ve eyâlet taksimatı, beylerbeylik, sancak beyliği, kethüdalık, voyvodalık gibi idari; kadılık, nâ’iblik, muhızrlık, subaşılık gibi adlî müesseselerin hem idarî yapısını, hem de ifa ettikleri fonksiyonlarını sicil kayıtlarından çıkarmak mümkündür.¹²

Bu sicil defterleri, askerî tarihîmiz açısından da ayrıca bir önem arz etmektedirler. Osmanlı ordusu sefere çıkacağı zaman, zarurî ihtiyaçların karşılanması için padişah tarafından, kadılara da yazılı emirler gönderilmiş, bu emirlerde savaşın kime karşı ve hangi sebeple yapılacağı belirtilmişti. Böylece, beş asır gibi uzun bir dönemi kapsayan harp tarihîmizi, bütün ayrıntılarıyla, sicillerin genellikle sonlarında yer alan ve kadılara hitaben yazılan emir ve fermânlardan öğrenebiliriz.¹³

Nikâh, izdivaç, miras taksimi, yetim ve sahipsiz kalan malın muhafazası, vasî tayin ve azli, vasiyetlerin ve tüzel kişilik olan vâkıfların hükümlerine riayet edilip edilmediğinin kontrolü, cürüm ve cinayet ve sair

¹⁰ Halil İncalcık, ‘‘Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak’’, A.Ü.D.T.C.F.D, C.I, S.I, Ankara, 1942, s.89

¹¹ Halit Ongan, a.g.m., s.24

¹² Halil İncalcık, a.g.m., s.90

¹³ Akgündüz, a.g.e., s.16

bütün davalar kadı tarafından görüldüğü için bu gibi sosyal hadiselerle ait bilgileri, en detaylı şekilde bize yine Şer'iyye Sicilleri vermektedirler.¹⁴ Bu sicillerde, ırza tecavüz, hırsızlık ve cinayet gibi daha ciddi meselelere de rastlanılır ama bu durum çok sık değildir.¹⁵

Osmanlı devletinin iktisadî yapısı hakkında da çok kıymetli bilgileri ihtiva eden bu siciller, toplanan vergiler ve bunların çeşitleri, miktarları, yılda kaç defa ve hangi usulde vergi ödendiği, halkın uğraştığı meslekler, yörede yetişen hububat ve beslenen hayvan cinsleri hakkında da müracaat edebileceğimiz ilk kaynak durumundadırlar.¹⁶

Şer'iyye Sicillerinde bir çok devlet adamı, müderris, alim, şair, sanatkâr ve mimar adları geçmektedir. Her ne kadar bu üst derecedeki kimselerin biyografisine dair geniş açıklamalar bulunmuyorsa da, bunların hal tercümelerini yazmak veya yazılmış bulunan kişiler hakkındaki bilgilerin doğruluk derecesini kontrol etmekte müracaat edilebilecek ehemmiyetli kaynaklar serisindendir.¹⁷

Sicillerde geçen kişi, kasaba, köy ve mahalle adları büyük bir yekûn teşkil etmektedir. Bunlardan kadın ve erkek adları ile unvan ve lakaplar dil bakımından incelenmeye değer bahislerdir. Eskiden oturlan veya oturulmayan yerler, mezra ve özellikle aşiret ve cemaat adlarını ihtiva eden kayıtlar iskân tarihîmiz için paha biçilmez belgelerdir.¹⁸

Tımarların kimlere ve ne suretle tevcih edildiğine dair beratlarla, bu tımarların kadılar huzurunda ve artırma yolu ile mültezimlere verilmelerine veya sipahileri marifetleriyle tapuya bağlanmalarına, vakıflara ait emlâk ve

¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s.108

¹⁵ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?**, (Çev. Zeynep Altok), İstanbul, 2003, s.56

¹⁶ Halit Ongan, a.g.m., s.25

¹⁷ Halit Ongan, a.g.m., s.26

¹⁸ Yılmazçelik, a.g.m., s.161

akarların da aynı şekilde kiraya verilmelerine dair tutulan kayıtlar devletin teşkilât tarihî hakkında büyük ehemmiyeti haizdirler.¹⁹

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere, Kadı Defterleri, Şer'i Mahkeme Sicili veya sadece Defter denilen Şer'iyye Sicillerinde, devlet merkezi ile olan yazışmalar, halk dilekleri, bunun yanında bölgenin beledî, inzibatî işleri, devletin çıkardığı muhtelif yasaklar, ordu için asker ve zâhire toplanması, halktan vergi toplanması, bölgede yetişen ürünler, şehir ve kasabaların takribî nüfus tayini, salgın hastalıklar ve aile hayatı gibi pek çok konu, bu defterlerde kayıtlıdır.²⁰ Tımar teşkilâtı ve vakıf müesseseleri için bu defterler belli başlı kaynaklardır. Diğer taraftan, büyük isyanlar gibi, önemli sosyal hadiseler hakkındaki bilgileri yine sicillerde bulabiliriz. Aynı zamanda sicil defterinin ait olduğu bölgedeki, ihtiyaç maddelerinin cins, birim ve fiyatlarını da bulmak mümkündür. Bu sebeplerden dolayı Şer'iyye Sicilleri Osmanlı Tarihî araştırmalarında kullanılabilecek eşsiz eserlerdir.²¹

III. AMASYA ŞER'İYYE SİCİLLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

Amasya Şer'iyye Sicilleri, önceki yıllarda Tokat'ta muhafaza edilirken 1991 yılında Ankara'daki Milli Kütüphaneye nakledilmiştir. Halen Milli Kütüphanedeki Şer'iyye Sicillerinin muhafaza edildiği kısımda bulunmaktadır. Bu sicillerin, tümünün mikro-filmleri de çekilmiş olup, araştırmacılara kolaylık sağlaması açısından bu mikro-filmlerden istifadeleri de sağlanmaktadır.

Amasya'ya ait olan Şer'iyye Sicillerinin sayısı 95' tir. İlk sicil H. 1034-1036/(M.1624-1626) tarihinden itibaren başlamaktadır. Son sicil ise H.1283-1290/(M.1873-1874) tarihli defterdir. Bundan önceki döneme ait olan defterler

¹⁹ Halit Ongan, *Ankara'nın 2 Numaralı Şer'iyye Sicili* , Ankara, 1958, s.20

²⁰ Halit Ongan, *Ankara'nın 2 Numaralı Şer'iyye Sicili* , s.21

²¹ Halit Ongan, *Ankara'nın 2 Numaralı Şer'iyye Sicili* , s.22

hakkında herhangi bir bilgi olmamakla birlikte, üzerinden uzun bir zaman geçmesine de bağlı olarak bir kısmının kaybolduğu, çalındığı, yangın tahribat vs. nedenlerle ortadan kalktığı söylenebilir.

Eldeki mevcut sicillerin içerisinde, tarihler arasında kronolojik olarak pek bir boşluk yoktur. Sadece 1635–1642 ile 1713–1718 yılları arasındaki dönemleri ihtiva eden siciller mevcut değildir.

Amasya'ya ait olan şer'iyye sicillerinin katalogu aşağıdaki gibidir:

NO:	HİCRİ:	MİLADİ:	SH.:
1	1034-1036	1624-1626	184
2	1042-1043	1632-1634	156
3	1044	1634–1635	128
4	1052-1054	1642-1646	152
5	1053-1054	1643-1645	125
6	1054-1056	1644-1647	89
7	1058-1059	1648-1649	115
8	1059	1649-1650	58
9	1062	1651-1652	98
10	1062-1063	1651-1653	227
11	1064-1065	1653-1655	165
12	1067	1656-1657	120
13	1070-1072	1659-1662	181
14	1073-1074	1662-1664	97
15	1074-1075	1663-1665	139
16	1076-1078	1665-1668	197
17	1083-1084	1672-1674	145
18	1092-1093	1681-1682	143
19	1100-1101	1688-1690	155

20	1104-1105	1692-1694	32
21	1106-1107	1694-1696	168
22	1109-1110	1697-1699	94
23	1112-1113	1700-1702	102
24	1113-1115	1701-1704	65
25	1117-1118	1705-1707	130
26	1121-1123	1709-1712	93
27	1123-1124	1711-1712	100
28	1125	1713	
29	1131-1132	1718-1720	103
30	1133	1720-1721	131
31	1133-1135	1720-1723	201
32	1136-1137	1723-1725	186
33	1137-1139	1724-1727	287
34	1139-1140	1726-1728	131
35	1142-1144	1729-1732	242
36	1144-1146	1731-1734	180
37	1146-1147	1733-1735	218
38	1147-1148	1734-1736	159
39	1149-1151	1736-1739	144
40	1151-1153	1738-1741	131
41	1153-1154	1740-1742	168
42	1155-1156	1742-1744	128
43	1157-1158	1744-1745	160
44	1160-1161	1747-1748	140
45	1163-1164	1749-1751	134
46	1163-1168	1749-1755	66
47	1167-1171	1753-1758	134
48	1168-1170	1754-1757	206
49	1171-1174	1757-1761	136

50	1175-1176	1761-1763	55
51	1175-1177	1761-1764	162
52	1178-1181	1764-1768	21
53	1182-1184	1767-1771	188
54	1187-1189	1773-1776	244
55	1150	1776-1777	112
56	1191-1192	1777-1778	159
57	1192-1193	1778-1779	111
58	1194	1780	119
59	1195-1196	1780-1782	124
60	1196-1198	1781-1784	152
61	1198-1199	1782-1785	100
62	1200-1201	1785-1787	46
63	1200-1201	1785-1787	53
64	1202-1203	1787-1789	95
65	1214-1215	1799-1801	24
66	1221-1222	1806-1808	92
67	1222-1224	1807-1810	180
68	1225-1226	1810-1811	214
69	1227-1229	1812-1814	176
70	1231-1233	1815-1818	218
71	1234-1235	1818-1820	118
72	1240-1243	1824-1828	153
73	1243-1245	1827-1830	120
74	1247-1249	1831-1834	183
75	1250-1253	1834-1838	55
76	1251-1254	1835-1839	195
77	1254-1255	1838-1840	196
78	1255-1261	1839-1845	238
79	1256-1261	1840-1845	159

80	1261-1266	1845-1850	162
81	1264	1847-1848	55
82	1266	1849-1850	85
83	1266-1269	1849-1853	187
84	1269-1271	1852-1855	96
85	1272-1274	1855-1858	188
86	1272-1274	1855-1858	193
87	1274-1279	1857-1863	230
89	1274-1279	1857-1863	236
90	1279-1284	1862-1868	180
91	1278-1282	1861-1866	75
92	1279-1281	1862-1865	112
93	1279-1282	1862-1866	156
94	1280-1290	1863-1874	210
95	1282-1284	1865-1868	175
96	1283-1290	1866-1874	382

BİRİNCİ BÖLÜM

26 NO'LU AMASYA ŞER'İYYE SİCİLİNİN TANITIMI

I. H. 1121–1123 (M. 1709–1712) TARİHLİ VE 26 NO'LU AMASYA ŞER'İYYE SİCİLİ

İncelediğimiz Şer'iyye Sicili "26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicil Defteri" Ankara'daki Milli Kütüphanede bulunmaktadır. Bu defter tasnif edilmîş olup 26 numarada kayıtlıdır. Bu defter 94 sayfa, 45 yaprak ve toplam 163 belgeden oluşmaktadır.

Ancak defterin, 16., 17., 79., 80., 81., 82., 83.,84., 85., 86., sayfaları boştur. 1.ve 2. sayfalardaki belgelerde şahsi notlar bulunmakta olup bunların tamamı okunamamıştır. Defter fazla tahrip olmamıştır. Defterdeki bir belgenin üzeri karalanmıştır. Sicile sayfa numaraları sonradan verilmıştır. Sicildeki belgelerin numaralandırılması ise tarafımızdan yapılmıştır.

Defterde sicil-i mahfûz ile sicil-i mahfûz defterlû kısımları içice bir şekildedir. Tarih sıralamasında genelde bir kronoloji takip edilmîşse de bazen de kronolojik sıra bozulmuştur. Büyük bir ihtimalle defter yazılırken sayfalar arasında boşluklar bırakılmış, daha sonra bu boşluklara belgeler yazılmıştır. Bazı belgelerde tarih belirtilmişken bazılarında ise belirtilmemiştir. Yazı stili, genelde okunaklı olmakla birlikte kimi zaman okunması çok güçleşmektedir. Özellikle yer isimleri ve kişi isimlerinin okunmasında problemler yaşanmıştır.

Bazı belgelerde, mahiyeti icabı Arapça ve Farsça terkiplerin olması dilin ağırlaşmasına neden olmaktadır. Defterde, divanî, divanî kırmısı ve rik'a ve talîk gibi yazı çeşitleri kullanılmıştır. Sicilin, birden fazla kâtip tarafından

tutulduğu yazı stilinden anlaşılmaktadır. Tarihlendirmede, kimi zaman yazı kimi zaman ise Arabî rakamlar kullanılmıştır.

Sicilin içinde bulunan belge türlerini ağırlıklı olarak, fermân, buyruldu, hüccet, tevzi' defterleri, müfredat defterleri, nasb, vakıf, tereke, mektup ve narhlar oluşturmakla birlikte bu dönemde meydana gelen Osmanlı-Rus (Moskov) savaşının sebeplerini ve savaş için asker temini ile ilgili merkezden gönderilen fermânlar da önemli bir yer teşkil etmektedir.

Belgelerin, türlere ve konulara göre dağılımı tablo halinde gösterilmıştır. Tarih olarak defterdeki hicrî tarihler olduğu gibi alınmış, üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmayarak miladî takvime çevrilmemiştir. Sicilde yer alan belgeler dipnotlarda A.Ş.S. Belge 2/3 şeklinde kodlama yöntemi olarak (26 No'lu defterin 2. sayfasındaki 3. belge anlamında...) kullanılmıştır.

II. SİCİLDEKİ BELGELERİN KONULARA GÖRE TASNİFİ

Belge No	Sayfa No	Belgenin Türü	Belgenin Konusu	Belgenin Tarihî
1	1	İ'lam	İslâmı Kabul	Rebi'ü'l-âhir 1121
2	1	Hüccet	Verecek	Rebi'ü'l-âhir 1121
3	1	Hüccet	Verecek	Rebi'ü'l-âhir 1121
4	1	Hüccet	Görev	Rebi'ü'l-âhir 1121
5	1	Temessük	Zimmet	Rebi'ü'l-âhir 1121
6	2	Buyruldu	Kadı Ataması	Rebi'ü'l-âhir 1121
7	2	Buyruldu	Görev Bildirimi	Rebi'ü'l-âhir 1121
8	3	Vakıf	Vakıf	Rebi'ü'l-âhir 1121
9	3	Hüccet	Vakfiye	Rebi'ü'l-âhir 1121
10	3	Kayıt	İslâmı Kabul	Rebi'ü'l-âhir 1121
11	3	Berat	Kaymakam Ataması	Rebi'ü'l-âhir 1121
12	3	İ'lam	Nafaka	Rebi'ü'l-âhir 1121
13	3	Hüccet	İslâmı Kabul	Rebi'ü'l-âhir 1121
14	4	Hüccet	Alacak	Rebi'ü'l-âhir 1121
15	4	Hüccet	Alacak	Rebi'ü'l-âhir 1121
16	5	Hüccet	Veraset	Rebi'ü'l-sani 1121
17	5	Hüccet	Kayıp	1121
18	6	Hüccet	Zimmet	Cemâziye'l-evvel 1121
19	6	İ'lam	Dava	1121
20	7	Tereke	Tereke	1121
21	8	Hüccet	Vakıf	Zi'l-hicce 1121
22	8	Hüccet	Vakıf	1121
23	9	Hüccet	Vakıf	Muharremü'l-evvel 1121
24	9	Hüccet	Boşanma	
25	9	Hüccet	Vakıf	
26	10	Hüccet	Miras	Cemâziye'l-evvel 1121

27	11	Berat	Müezzin Tayini	
28	11	Berat	Mütevelli Tayini	
29	11	İ'lam	Şikâyet	
30	12	İ'lam	Tasarruf Hakkı	
31	12	İ'lam	Boşanma	
32	13	Berat	İmam Atama	Muharremü'l-haram 1121
33	13	Fermân	Cizye	Muharremü'l-haram 1121
34	14	Fermân	Atama	Muharremü'l-haram
35	14	Fermân	Avarızhane	Rebi'ü'l-âhir 1122
36	15	Fermân	Akçe Alımı	
37	15	Berat	Hatip Tayini	Rebi'ü'l-âhir 1122
38	15	Berat	Mütevelli Tayini	Rebi'ü'l-âhir 1122
39	15	Berat	Mütevelli Tayini	Rebi'ü'l-âhir 1122
40	18	Fermân	Kethüda Tayini	Rebi'ü'l-âhir 1122
41	18	Fermân	Vergi Toplama	
42	18	Fermân	Vergi Toplama	
43	19	Buyruldu	Serdar Ataması	
44	20	Fermân	Eşkîyalık	Rebi'ü'l-âhir 1122
45	20	Fermân	Vergi	Rebi'ü'l-âhir 1122
46	21	Berat	Atama	
47	21	Berat	Mütevelli Atama	
48	22	Fermân	Asayiş	Rebi'ü'l-âhir 1122
49	22	Fermân	Asayiş	Şaban 1122
50	23	Fermân	Asayiş	Rebi'ü'l-evvel 1122
51	23	Fermân	Vakıf	Saferü'l-haram 1122
52	23	Berat	Hafız Atama	Receb'ü'l-ferd 1122
53	24	Fermân	Asayiş	Cemâziye'l evvel 1122
54	24	Fermân	Fermân	
55	25	Fermân	Mutasarrıfa Yardım Emri	Cemâziye'l-ulâ 1122
56	25	Fermân	Eşkîyalık	Cemâziye'l-ulâ 1122

57	25	Fermân	İmam Atama	Cemâziye'l-ula 1122
58	26	Berat	Berat	Cemâziye'l-âhir 1122
59	26	Fermân	Mütevelli Tayini	Cemâziye'l-evvel 1122
60	26	Fermân	Mütevelli Tayini	Cemâziye'l-âhir 1122
61	27	Fermân	Mütevelli Tayini	Cemâziye'l-âhir 1122
62	27	Fermân	Nâ'ib Atama	Cemâziye'l-âhir 1122
63	27	Fermân	Serdar Tespiti	Cemâziye'l-âhir 1122
64	28	Fermân	Vekil Tayini	Cemâziye'l-evvel 1122
65	28	Fermân	Vergi	
66	29	Fermân	Görevlendirme	Cemâziye'l-âhir 1122
67	30	Berat	Kalebent Atama	
68	30	Fermân	Mutasarrıf Atama	Şaban 1122
69	31	Fermân	Vergi Toplama	Şaban 1122
70	32	Fermân	Fermân	Cemâziye'l-âhir 1122
71	33	Fermân	Dua İsteği	
72	34	Fermân	Eşkıyalık	Cemâziye'l evvel 1122
73	35	Fermân	Fermân	Rebi'ü'l-ferd 1122
74	36	Buyruldu	Cizye	
5	36	Buyruldu	Zâhire Temini	
76	36	Temessük	Temessük	
77	37	Berat	İmam Atama	Recebü'l-ferd 1122
78	37	Fermân	Vergi	Recebü'l-ferd 1122
79	38	Fermân	Vergi	Cemâziye'l-evvel 1122
80	38	Fermân	Vergi	Cemâziye'l-evvel 1122
81	39	Fermân	Vergi	Cemâziye'l-evvel 1122
82	39	Berat	Mütevelli	Cemâziye'l-âhir 1122
83	40	Fermân	Fermân	Receb 1122
84	41	Fermân	Vergi	
85	42	Buyruldu	Cezalandırma	1122
86	42	Buyruldu	Cezalandırma	1122

87	42	Buyruldu	Cezalandırma	1122
88	43	Fermân	Fermân	Cemâziye'l-âhir 1122
89	43	Fermân	Fermân	Şevval 1122
90	44	Buyruldu	Adalet	Şevval 1122
91	44	Buyruldu	Atama	1122
92	45	Fermân	Fermân	1122
93	46	Buyruldu	Suçlu Tespiti	1122
94	46	Buyruldu	Vergi	
95	47	Buyruldu	Cezalandırma	1122
96	48	Fermân	Asker Temini	Şevval 1122
97	49	Fermân	Asker Temini	Şevval 1122
98	50	Fermân	Asker Temini	Şevval 1122
99	51	Fermân	Asker Temini	Şevval 1122
100	52	Fermân	Kale Muhafızlığı	Ramazan 1122
101	52	Fermân	Eşkîyalık	Ramazan 1122
102	53	Fermân	Asker Temini	Şevval 1122
103	54	Buyruldu	İmam Atama	1122
104	54	Fermân	Asayiş	
105	55	Fermân	Eşkîyalık	
106	55	Fermân	Asker Temini	Şevval 1122
107	56	Fermân	Asker Temini	Şevval 1122
108	57	Fermân	Mütevelli Atama	Zi'l-ka'de-i şerife 1122
109	57	Fermân	Eşkîyalık	
110	58	Fermân	Vergi Toplama	Zi'l-ka'de-i şerife 1122
111	58	Berat	Kaymakam atama	1122
112	59	Fermân	Mütesellim Atama	Şevval 1122
113	59	Buyruldu	Mütesellim	
114	60	Fermân	Asker Temini	Muharrem 1122
115	61	Buyruldu	Derbent Atama	Saferü'l-hayr 1123
116	61	İ'lam	Satış	

117	61	Fermân	Cizye Toplama	
118	62	Fermân	Asker Temini	Muharremü'l-haram 1123
119	63	Buyruldu	Eşkîyalık	1123
120	63	Buyruldu	Eşkîyalık	1123
121	63	Berat	Kethüdalık	Rebi'ü'l-evvel 1123
122	64	Fermân	Asker Temini	Cemâziye'l-evvel 1123
123	65	Buyruldu	İaşe Temini	1123
124	65	Buyruldu	Tımar	Muharremü'l-haram 1123
125	65	Buyruldu	Asayış	Safer 1123
126	65	Fermân	Asker Temini	Muharrem 1123
127	67	Fermân	Asker Temini	Muharrem 1123
128	67	Buyruldu	Asker Temini	Rebi'ü'l-evvel 1123
129	68	Fermân	Asayış	Rebi'ü'l-evvel 1123
130	68	Fermân	Atama	Rebi'ü'l-evvel 1123
131	68	Berat	Atama	Rebi'ü'l-âhir 1123
132	69	Fermân	Nakil	Rebi'ü'l-âhir 1123
133	69	Buyruldu	Vekâlet	Rebi'ü'l-evvel 1123
134	69	Fermân	Mütevelli	Rebi'ü'l-evvel 1123
135	70	Fermân	Eşkîyalık	Rebi'ü'l-âhir 1123
136	70	Fermân	Eşkîyalık	Rebi'ü'l-âhir 1123
137	71	Fermân	Eşkîyalık	Rebi'ü'l-âhir 1123
138	71	Buyruldu	Eşkîyalık	Rebi'ü'l-âhir 1123
139	72	Fermân	Avarız Vergisi	Rebi'ü'l-âhir 1123
140	72	Fermân	Avarız vergisi	Şabanü'l-mu'azzam 1123
141	73	Buyruldu	Eşkîyalık	Şabanü'l-mu'azzam 1123
142	73	Buyruldu	Eşkîyalık	Şabanü'l-mu'azzam 1123
143	73	Berat	Fetva Yetkisi	Cemâziye'l-âhir 1123
144	74- 75	Belge	Avarız Vergisi	Cemâziye'l-âhir 1123
145	76	Fermân	Atama	Cemâziye'l-evvel 1123
146	76	Fermân	Eşkîyalık	Rebi'ü'l-evvel 1123

147	77	Fermân	Asker Temini	Rebiü'l-âhir 1123
148	78	Fermân	Asayış	Rebiü'l-âhir 1123
149	87	İ'lam	Satış	Rebiü'l-âhir 1123
150	88	İ'lam	Vasi Tayini	Rebiü'l-âhir 1123
151	89	Hüccet	Şikâyet	Rebiü'l-âhir 1123
152	90	Kayıt	Tespit	Rebiü'l-âhir 1123
153	90	Hüccet	Kethüdalık	Rebiü'l-âhir 1123
154	90	Hüccet	İslâmı Kabul	Cemâziye'l-evvel 1123
155	90	Hüccet	İslâmı Kabul	Cemâziye'l-evvel 1123
156	90	Hüccet	Kefalet	Şabanü'l-mu'azzam 1123
157	91	Kayıt	Tövbe	
158	91	Hüccet	Şahadet	
159	91	Hüccet	Şahadet	Receb 1123
160	91	Hüccet	İslâmı Kabul	Receb 1123
161	91	Kayıt	Alacak	Receb 1123
162	92	Hüccet	Meslek	Receb 1123
163	93	Hüccet	Şahadet	Receb 1123

IV. BELGE ÖZETLERİ

Sayfa 1: Belge 1

Muradiye Mahallesinden, zimmî olan Tebyif Veled nâm adlı kişinin şeref-i İslâm ile müşerref olarak, isminin Osman olarak değiştirildiğinin kaydı.

Sayfa 1: Belge 2

Medine-i Amasya ahalisinden olan, Köprülü Mehmed Paşa Hazretlerinin, Şehir Kethüdası Ömer Çelebi'ye 100 guruş hediye vermesi ile ilgili kayıt.

Sayfa 1: Belge 3

Abdülcelil Efendinin zimmetinde olan, 200 kuruş paranın bir kısmının, mahkeme harcı olarak alınması ile ilgili bilginin bulunduğu kayıt.

Sayfa 1: Belge 4

Kethüda Piri Mehmed Ağa'nın Ramazan ayının Çarşamba ve Perşembe günlerinde Çay köyündeki mescit de görevlendirildiğine dair berat.

Sayfa 1: Belge 5

Ebubekir oğlu Mustafa ve Hacızâde Seyyid Mehmed'in temessükleri.

Sayfa 2: Belge 6

Amasya Kadısı İsmail Efendinin, görevden alınarak yerine Geldigelen nahiyesinde müftü olan Mevlana Süleyman Efendi'nin kadı olarak atanması ile ilgili buyruldu.

Sayfa 2: Belge 7

Amasya Kadılığına atanan Mevlana Süleyman Efendinin, görevlerini ne şekilde ifa etmesi gerektiğinin anlatıldığı buyruldu.

Sayfa 3: Belge 8

Tağyir şartı kendilerinde olmak üzere bir mülk, menzil ve bağ bedelinin mescid-i şerife vakf edilmesi ve vakfedenlerin ölümünün ardından menzil ve bağın mütevellî heyetine teslimi ile ilgili hüccet.

Sayfa 3: Belge 9

Bekir isminde bir kişinin, ölümü üzerine sahibi olduğu menzilin mescidi şerife bırakılması ile ilgili hüccet.

Sayfa 3: Belge 10

Mehmed Paşa Mahallesi, ahalisinden olan bir kişinin Müslüman olması neticesinde adının Muhammed olarak değiştirilmesi ile ilgili kayıt.

Sayfa 3: Belge 11

Amasya kazasına kaymakam atanmasını ve bu kaymakamın görevini en iyi şekilde yapmasının gerektiğini bildiren berat.

Sayfa 3: Belge 12

Tokat tarafından gelen eşkıyaların, burnunu ve kulağı kılıçla darp ettikleri Mustafa adlı kişiye 15 akçe nafaka vermeleri ile ilgili i'lam.

Sayfa 3: Belge 13

Dere köyü ahalisinden iken Müslüman olan bir kişinin isminin Mustafa olarak değiştirilmesi ile ilgili hüccet

Sayfa 4: Belge 14

Amasya'nın Kamereddin Mahallesi, sakinlerinden Ömer Bey ibn-i Mustafa'nın ölümü üzerine eşleri Hayriye bint-i Yahya ve Fatma bint-i Maha'nın ve kardeşi Ali'nin varis olduklarının belli olmasından sonra Hayriye'nin şahitler göstererek daha fazla hak iddia etmesi ile ilgili hüccet.

Sayfa 4: Belge 15

Amasya'nın Kamereddin Mahallesi sakinlerinden Ömer Bey ibn-i Mustafa'nın ölümü üzerine eşleri Hayriye bint-i Yahya ve Fatma bint-i Maha'nın ve kardeşi Ali'nin varis olduklarının belli olmasından sonra Hayriye'nin Ali'ye bakmakla yükümlü olduğunu şahitler göstererek isbât etmesi üzerine Ali'ye verilen hisselerin bir kısmının da kendisine verilmesinin istendiği ile ilgili hüccet.

Sayfa 5: Belge 16

Amasya'nın Mehmed Paşa Mahallesi sakinlerinden, El-Hac Oruç İbn-i Murad adlı kişinin, ölümü üzerine varisleri Emine ve büyük oğlu Osman arasında meydana gelen mal paylaşımı ile ilgili hüccet.

Sayfa 5: Belge 17

Amasya'nın Bayezid Paşa Mahallesi sakinlerinden iken, Babadağı kasabasına giden ve burada ölen Kirkor isimli Ermeni'nin akıbeti ile ilgili varislerinin beyanını içeren hüccet

Sayfa 6: Belge 18

Şehir Kethüdâsı iken görevden alınan Ömer Çelebi'nin üzerinde bulunan mallarının hesabı görüldükten sonra üzerindeki zimmeti hakkındaki hüccet.

Sayfa 6: Belge 19

Amasya'nın Gök Medrese mahallesinden Hasan ile İbrahim adlı kişilerin, Gümüşlü mahallesi sâkinlerinden eşkıya olarak bilinen Çomaroğlu Mustafa ibn-i Ahmed'i dava etmeleri hakkındaki i'lam

Sayfa 7: Belge 20

Amasya'nın Sarachane Mahallesi sakinlerinden Mehmed Bey'in ölümü üzerine terekesinin ilanı ve eşleri arasında mal paylaşımı ile ilgili hüccet.

Sayfa 8: Belge 21

Amasya'nın İzzeddin Mahallesi sakinlerinden Es-seyyid Abdullah Çelebi adlı kişinin vefatı üzerine geride bıraktığı vakfın şartlarının tespiti hakkında hüccet.

Sayfa 8: Belge 22

Amasya'da yaşamakta iken vefat eden El-hâc Hamza adlı kişinin bina eylediği mescid ve Muallimhânenin, mütevellileri olan Hatice Hatun ile Ahmed Çelebi'nin, mescid ve Muallimhâneye ait olan vakfın şartlarını belirledikleri hüccet.

Sayfa 9: Belge 23

Amasya sakinlerinden Ömer Çelebi ve Mustafa Çelebi adlı kişilere ait vakıfların şartları ile ilgili hüccet.

Sayfa 9: Belge 24

Kıptıyan taifesinden Mehmed bin Banu nam kimsenin, boşanması ve boşanma sonucunda hakkı olan mihrinin belirlenmesi ile ilgili bir hüccet.

Sayfa 9: Belge 25

Amasya'nın Mohaccık Mahallesi sakinlerinden Gazganizade El-hac Ahmed bin Mustafa, Çavuşzâde Hafız Mehmed, El-hâc Halil bin Şaban ve Mehmed ve oğullarının vakıflarının şartlarını belirledikleri hüccet.

Sayfa 10: Belge 26

Amasya'nın Çeribaşı Mahallesi sâkinlerinden, Kihse nâm Nasranî'nin oğullarının mal paylaşımı ile ilgili hüccet.

Sayfa 11: Belge 27

Amasya'da Milzâde Mustafa Ağa'nın binâ eylediği Mescid-i Şerifte müezzin olan Hüseyin'in ölümü üzerine yerine Molla Süleyman'ın müezzin olarak görevlendirildiğini gösteren berat.

Sayfa 11: Belge 28

Amasya'daki Munis vakfı görevlilerinin ve bu görevlilerin sorumluluklarının belirtildiği berat.

Sayfa 11: Belge 29

Amasya Kazasının Yağmurlu isimli köyünden Mehmed bin Mustafa adlı kimsenin oğlu olan Hasan'ın, aynı köyden Mehmed ve Haydar adlı kişilerce dövülmesi üzerine onları şikâyetini konu alan ve suçlulara gerekli cezanın verildiği i'lam.

Sayfa 12: Belge 30

Amasya'nın Hakala Nahiyesine bağlı Gödle köyü sakinlerinde Ahmet Bin Abdurrahman'ın Kürtler köyündeki tarlasının bir kısım tasarruf hakkını Ali'ye verdiğini beyan ettiği hüccet.

Sayfa 12: Belge 31

Amasya sakinlerinden Mustafa Bekir adlı kişinin zevcesi Fatma binti Mehmed isimli eşinden boşanması ile ilgili ila'm.

Sayfa 13: Belge 32

Amasya'da vaki Şamice adlı Mescid-i Şerif imamına verilecek yevmiye ve görevlerini anlatan berat.

Sayfa13: Belge 33

Sivas eyaleti ve çevresinde yaşayan zimmîlerin cizyelerinin, İsmail adlı kişiye verildiğini bildiren fermân.

Sayfa 14: Belge 34

Amasya'ya tabi Gedagre nahiyesi serdarının görevden alınıp yerine İbrahim adlı şahsın görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 14: Belge 35

Suadiye Mahallesi sakinlerinin, avarız hanelerinin tespiti ve noksanlıklarının tamamlanması hakkındaki Padişah fermânı.

Sayfa 15: Belge 36

Amasya Kazasına tabi Lâdik, Merzifon ve Merzifon'a tabi nahiyelerde bulunan altı bölük halkına, kethüdaya ve sipahiye ulufe olarak yevmi sekiz akçe verilmesi ile ilgili fermân.

Sayfa15: Belge 37

Amasya'da bulunan bir Cami-i Şerife yevmi bir akçe ile hatip görevlendirildiği ile ilgili berat.

Sayfa15: Belge 38

Amasya'daki Nuri Paşa vakfında görevlendirilen İbrahim'e verilen berat kaydı.

Sayfa15: Belge 39

Amasya'da Süleyman Ağa vakfına görevlendirilen İbrahim'e verilen berat.

Sayfa 16 ve 17 boştur

Sayfa18: Belge 40

Amasya kazası, Geldigelen nahiyesi, Hisar Fırak nâm köyünden Amasya Kalesi Kethüdâsı Ali Veled-i Hüseyin'in ölümü üzerine kale

Kethüdalığına, Ali veled-i Hüseyin'in soyundan gelen Bekir'in görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa18: Belge 41

Karahisar-ı Şarki sancağı nahiyyelerinde yaşayan halkın vermesi gereken rüsumatların Seyyid Ahmed'e verilmesini emreden fermân.

Sayfa18: Belge 42

Karahisar-ı Şarkî sancağında, Hisar köyünde, yaşayan halkın vermesi gereken rüsumatların toplanması görevine Ahmed Ağa'nın görevlendirildiğini belirten fermân.

Sayfa19: Belge 43

Amasya Yeniçeri serdarlığına yapılan atama ile ilgili buyruldu.

Sayfa 20: Belge 44

Amasya'daki Mir-i Miran, Sancak Beyleri, Mütesellimler, Havâss ve sair Ehl-i Örfün reâyâdan ve fukârâdan, akçe ve hibe almamaları gerektiği ve halkı eşkıyalık hadiselerinden korumaları gerektiğini bildiren fermân.

Sayfa 20: Belge 45

Amasya, Çorum ve Bozok sancağında görevli olan kadılara Mir-i Miran, Sancak Beyleri, Mütesellimler, Havâss ve sair Ehl-i Örfün reayadan ve fukaradan, akçe ve hibe almamaları konusunda uyarı yapılması, bu uyarıya uyulmaması durumunda ise haklarında gerekli işlemlerin yapılmasını isteyen fermân.

Sayfa 21: Belge 46

Gümüslüzâde mahallesinden Emine bint-i Seyyid Mustafa'nın, kocası olan Seyyid Ahmed'e kardeşinden veraseten intikal eden bağın satışı hakkında i'lâm.

Sayfa 21: Belge 47

Amasya'daki Hüseyin Ağa evkafına müteveli atanması ile ilgili görev beratıdır.

Sayfa 22: Belge 48

Vezir Mehmed Paşa'ya ait olan Merzifon'daki çiftliğin, Ali isimli bir şahsa mahsulünün teslimi şartıyla verilmesine rağmen, Ali'nin verdiği sözünde durmaması ve çiftliğe el koymasından dolayı uyarılmasını ve gerekirse Amasya kalesinde hapsedilmesinin Amasya Kadısı ve Amasya Mutesellimine emreden fermân.

Sayfa 22: Belge 49

Amasya Kalesi muhafızlarından İbrahim, Ömer, Mehmed veled-i Ahmed, Abdalbaki veled-i Mustafa, İsmail, Ahmed veled-i Hasan ve Mehmed Veled-i Ömer isimli muhafızların, Geldigelen Nahiyesinin Bulduklu nâm köyündeki topraklardan, görevleri karşılığında almaları gereken hisselerine Mutasarrıflar tarafından el konulmaması ve bu muhafızlara hak ettikleri miktarın verilmesini Amasya Kadısı ve Amasya Mutesellimine emreden fermân.

Sayfa 23: Belge 50

Amasya'nın Geldigelen Nahiyesi Bulduklu isimli köyünde Mirşa Hatun lakabıyla bilinen kişinin vakfına, zorba kişilerce el konulmasının önlenmesini isteyen fermân.

Sayfa 23: Belge 51

Amasya'da bulunan Abdurrahman Efendi vakfının sahibi İmame Hatunun, vefatı üzerine oğulları Osman ve İsmail'e vakıf için berat verilmesine dair fermân.

Sayfa 23: Belge 52

Amasya'da Cüznevan olan Abdullah'ın ölümü üzerine yerine hafız Süleyman'ın onun yerine görevlendirildiğini bildiren berat

Sayfa 24: Belge 53

Tokat'ta Abdullah ve ümmi Mecide ve Mustafa'nın Malîkânelerine ait beratlarına bazı kişilerce muhalefet edildiği için bu muhalefete karşı gerekli işlemlerin yapılmasını isteyen fermân.

Sayfa 24: Belge 54

Saruca ve sekban taifesinden bazı askerlerin halktan zorla para toplayıp eşkıyalık yaptıklarından dolayı bu durumun engellenmesi için Sivas beylerbeyinin görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 25: Belge 55

Amasya ve Çorum sancaklarındaki arpalıklara mutasarrıf olarak gönderilen kişiye yardımcı olunması ve bu konuda halkın bilgilendirilmesini isteyen fermân.

Sayfa 25: Belge 56

Amasya Kazasında İhta sahibi olan İsmail'in halinden eşkıya olduğunun anlaşıldığı ve bu kişiye gerekli uyarı yapılması istenen fermân.

Sayfa 25: Belge 57

Amasya'daki Enderûn Câmi-i Şerifinin imâmı Hafız Ömer'in görevi haksızlıkla aldığı ve bu görevin Mehmed'e verilmesi gerektiği hakkında fermân.

Sayfa 26: Belge 58

Şeyh İsmail Efendi'nin Amasya Kazasında müftü olmasına izin verildiğine dair berat.

Sayfa 26: Belge 59

Amasya'daki Kürtler mahallesinde, Hacı Hüsameddin Çeşmesi vakfının, mütevellileri olan Abdullah'ın ölmesi üzerine müteveli olması gereken Rabia Hatun'un yerine Mustafa'nın vakfı kendi üzerine berat ettirmesinden dolayı ortaya çıkan karışıklığın, Rabia Hatuna berat verilerek müteveli olduğunu ilan edildiği fermân.

Sayfa 26: Belge 60

Amasya'da Çeki zâviyesi vakfının mütevellisi Seyyid Mehmed'in ölümü üzerine mahallelinin de isteği ve uygun görmesi üzerine Hafız Hasan'ın müteveli olarak görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 27: Belge 61

Amasya'da Bayezid Paşa vakfının mütevellisi Halife Mehmed'in ölümü üzerine oğulları Ömer ve Mustafa'nın görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 27: Belge 62

Amasya'da nâ'ib olarak görev yapan Topal Hafız'ın yerine Muhammed'in getirildiğini belirten fermân.

Sayfa 27: Belge 63

Amasya'da görev yapan Yeniçeri Serdarının görevden alınıp yerine Arnavut İbrahim Çavuşun görevlendirildiğini ve bölgede görev yapan Yeniçeri, Topçu, Cebeci ve Kul Oğlanlarının yeni Serdarın sözünden çıkamamalarını gerektiğini belirten fermân.

Sayfa 28: Belge 64

Amasya, Merzifon ve Sivas taraflarında yaşayan Ermeni Papazları, Keşişleri ve sair Ermenilerin üzerlerine düşen görevlerini vekillerine bırakmak istemeleri ve bunun uygun görüldüğünü belirten fermân.

Sayfa 28: Belge 65

Amasya müteselliminin, yetkisinde bulunan vergilerin toplanması gerektiği ile ilgili bir fermân.

Sayfa 29: Belge 66

Amasya Kalesi muhafızlarından olan İbrahim'in, kendi rızası ile görevden ayrılması ile ilgili fermân.

Sayfa 30: Belge 67

Amasya kalesine, Kalebent görevlendirilmesi ve bu kişilere verilecek olan ücretin tespit edildiği berat.

Sayfa 30: Belge 68

Dergah-ı Müslim Çavuşlarından Mehmed Çavuş'un, Sivas ve Amasya Sancaklarına ve gayri nahiyelerde, altmış dört bin dokuz yüz dokuz akçe zeametle mutasarrıflığa görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 31: Belge 69

Niksar, Tokat, Samsun, Ünye ve Bafra'da Öşür vergisinin Mutasarrıflar tarafından toplanması ile ilgili fermân.

Sayfa 32–33: Belge 70–71

Boğdan seferinin, sebeplerinin ve sonuçlarının neler olduğunu ve Azak kalesinin alınmasının nasıl gerçekleştiğinin anlatıldığı ve bu sefer sonrasında şehit ve gazi olanlara daima dua edilmesini isteyen fermân.

Sayfa 34: Belge 72

Amasya sakinlerinden Ömer Paşa Kethüdası olan Emir Hoca demekle bilinen Seyyid Abdullatif adlı bir kişinin, vilayet işlerine ve vergilere karışması, oğlu ve Ömer adlı bir kişi ile halka yüz kuruş verip iki yüz kuruş alarak halka

eziyet ettiği ve bu durumun engellenmesi, bu kişilere gerekli cezanın verilmesinin istendiği fermân.

Sayfa 35: Belge 73

Amasya ve çevresinde kimlerden Cizye vergisi alınacağının ve alınmayacağı ile Cizyedar olarak görev yapan kişinin nasıl davranması gerektiğinin anlatıldığı fermân.

Sayfa 36: Belge 74

Sivas Eyaletinde Cizye toplamakla görevli olan Es-Seyyid Mustafa Ağa ve Es-Seyyid Hüseyin Ağa'nın Cizye alınan kişilere evrak vermelerini isteyen buyruldu.

Sayfa 36: Belge 75

Padişah ve yoldaşlarının birkaç gün içinde Sivas tarafına varmakta olduklarını ve bu sebeple üç günlük zâhirelerinin temininin sağlanmasını isteyen buyruldu.

Sayfa 36: Belge 76

Amasya'da yaşayan Hüseyin ve Mustafa Ağalara iltizam verildiğini bildiren temessük.

Sayfa 37: Belge 77

Amasya'da Hakala köyü, camisinde görevli olan imamın ölümü üzerine onun imâm olarak yerine Hasan Halifenin görevlendirildiğini bildiren berat.

Sayfa 37: Belge 78

Ahmed ve Mehmed adlı kişilerin, Amasya'daki malîkâne topraklarından topladıkları otuz üç bin yedi yüz akçeyi Hazine-i Amire'ye göndermedikleri için bu paranın onlardan tahsil edilmesini ve bu kişilerin cezalandırılmasını isteyen fermân.

Sayfa 38: Belge 79

Amasya sancağı İkras ve Gulaş isimli köylerin Malîkânesi sorumlusu olan Mustafa adlı kişinin yirmi iki bin yirmi beş akçeyi Hazine-i Amire'ye yollamadığı için gerekli olan işlemlerin yapılmasını ve paranın Hazine-i Amire'ye yollanmasını isteyen fermân.

Sayfa 38: Belge 80

Amasya sancağı İkras isimli köyün malîkânesi üzerinde olan Süleyman adlı kişinin toplam, otuz dört bin yüz elli beş akçeyi Hazine-i Amire'ye yollamadığı ve Malîkâne şartlarına uymadığı için paranın Süleyman'dan derhal alınmasını ve bu kişiye gerekli olan cezanın verilmesinin istendiği fermân.

Sayfa 39: Belge 81

Amasya sancağı Şemsir isimli köyün malîkânesi üzerinde olan Seyyid Mehmed isimli kişinin yirmi beş bin üç yüz kırk akçeyi Hazine-i Amire'ye yollamadığı ve malîkâne şartlarına uymadığı için, paranın Seyyid Mehmed'den derhal alınmasını ve bu kişiye gerekli olan cezanın verilmesinin istendiği fermân.

Sayfa 39: Belge 82

Amasya'da Burak Bey vâkının mütevellilerinin ölümü üzerine yerine yeni mütevellilerin görevlendirildiğini bildiren berat.

Sayfa 40: Belge 83

Amasya'da Sultan Bayezid Hân-ı Veli vakfı Cami-i Şerifinde, dini görevlerini yapan Müslümanların, caminin yanından akan dereye mahalle sakinlerinin pis su akıtmaları nedeniyle rahatsız olmaları ve cami şadırvanına temiz su gelmemesinden dolayı nehir kenarına yerleşen mahalle sakinlerinin başka bir yere nakledilmelerini isteyen fermân.

Sayfa 41: Belge 84

Amasya'da Hacı Ömer mukataasının malîkâne Mutasarrıfı Mustafa'nın topladığı paraları Hazine-i Âmire'ye yollamadığı için bu kişi hakkında gerekli işlemlerin yapılmasını ve paranın yollanmasını isteyen fermân.

Sayfa 42: Belge 85

Amasya'da Veray Kasabası, Gümüşlüoğlu Mahallesinden, Çomaroğlu Mustafa'nın Hasan'ı darp etmesi ve dinine küfretmesi üzerine Mustafa'ya gerekli cezanın verilmesini isteyen buyruldu.

Sayfa 42: Belge 86

Amasya Kazasına tabi Aynapazar Nahiyesi, Kolacık köyünde yaşayan bir kişide bulunan bir miktar yük sini ve bir miktar eşyanın yerinde bulunmadığı, fakat bu eşyaların bir kısım şaki tarafından Amasya'ya götürüldüğünün duyulduğu, bunun için eşyaların ve şakilerin bir an evvel bulunup İstanbul'a gönderilmesini isteyen buyruldu.

Sayfa 42: Belge 87

Sivas eyaletinde, Cebelu toplamakla görevli olan Osman isimli kişinin, Amasya taraflarında iken eşkıyalar tarafından saldırıya uğraması üzerine suçluların yakalanıp gerekli cezanın verilmesini isteyen buyruldu.

Sayfa 43: Belge 88

Amasya'da Valide Sultan Camii-i Şerifine Şeyh Mustafa'nın yevmi otuz akçe karşılığı vaiz olarak atanması ile ilgili berat.

Sayfa 43: Belge 89

Amasya'nın Gedagare'de Nahiyesi ve ona tabi köylerde yerleşik ve misafir olarak bulunan Gemici, Cebeci, Topçu, ve Acem taifesinden ölenlerin Beytül-mâl'e ait olan mallarının alınıp eksiksiz olarak İstanbul'a gönderilmesini isteyen fermân.

Sayfa 44: Belge 90

Aliye, Âmine ve Fatma isimli kardeşlerin babalarının ölümünde sonra erkek kardeşleri Musa, Hüseyin, Hacı Ebubekir ve Mehmed'le aralarında miras anlaşmazlığına düşmeleri ve kız kardeşlerin durumu sadarete bildirmeleri üzerine, ortaya çıkan anlaşmazlığın adaletle çözümlenmesini isteyen fermân.

Sayfa 44: Belge 91

Sivas Eyâleti ile ona tabi Tokat Sancağı ve Niksar Kasabası ve diğer kazalarda yaşayan kilise Keşişleri ve Ruhbanların ihtiyaçlarının karşılanmasını isteyen buyruldu.

Sayfa 45: Belge 92

Amasya'da Yörgüç Paşa vakfına müteveli atamasını konu ile ilgili fermân.

Sayfa 46: Belge 93

Amasya'da yaşayan Osman adlı kişinin öldürülmesi ve onu öldürenlerin bulunmaması üzerine Osman'ın oturduğu mahalle halkından bilgi almak için mahalle halkından bazılarının İstanbul'a gönderilmesini isteyen buyruldu.

Sayfa 46: Belge 94

Amasya ve çevresinden İmdad-ı Seferiye vergisinin toplanmasını ve toplanan vergilerin Hazine-i Amire'ye gönderilmesini isteyen buyruldu.

Sayfa 47: Belge 95

Amasya ve çevresindeki köylerde yaşayan fukaralardan, Bayrak, Konakçı ve Kurban akçesi adı altında para toplayanların yakalanarak cezalandırılmasının istendiği buyruldu.

Sayfa 48: Belge 96

Osmanlı Devleti ile Moskof Çarı arasında 1112 senesinde barış yapılmasına karşın Rusların, sınır ihlali yapmaları, insanları öldürmeleri ve hayvanlara saldırmaları üzerine Divan-ı Hümayun'da alınan karar gereği Ruslara savaş açılmasının kararlaştırıldığı ve bu yüzden Amasya ve çevresindeki Cihad-ı Hümayuna memur olan Sipahi ve Silahtarların toplanmasını ve Edirne Sahrasındaki orduya katılmalarını isteyen fermân.

Sayfa 49: Belge 97

Osmanlı Devleti ile Moskof Çarı arasında 1112 senesinde barış yapılmasına karşın Rusların, sınır ihlâli yapmaları, insanları öldürmeleri ve hayvanlara saldırmaları üzerine Divan-ı Hümayun'da alınan karar gereği Ruslara savaş açılmasının kararlaştırıldığı ve bu yüzden Amasya ve çevresindeki yerleşik ve misafir olan Yeniçeri, Cebeci ve Topçu erleri ile Cihad-ı Hümayuna katılmakla görevli olanların Edirne Sahrasındaki ordunun sol kanadına katılmalarını ve Mehmed Ağa'nın Suvar-i Çeri olarak görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 50: Belge 98

Rusya ile yapılacak olan savaşa katılmayan Yeniçeri, Sipahi ve diğer askerlerin askerlikle alakalarının kalmayacağını bildiren ve bu kişilerin yakalanarak gerekli cezaların verilmesini isteyen fermân.

Sayfa 51: Belge 99

Osmanlı Devleti ile Moskof Çarı arasında 1112 senesinde barış yapılmasına karşın Rusların, sınır ihlâli yapmaları, insanları öldürmeleri ve hayvanlara saldırmaları üzerine Divan-ı Hümayun'da alınan karar gereği Ruslara savaş açılmasının kararlaştırıldığı ve bu yüzden Amasya ve çevresindeki yerleşik ve misafir olan Yeniçeri, Cebeci ve Topçu erleri ile Cihad-ı Hümayuna katılmakla görevli olanların Edirne Sahrasındaki ordunun sol kanadına katılmalarını gerekmektedir. Mehmed Ağa'nın ise Suvâr-i Çeri olarak görevlendirilmîştir. Amasya Kadısının sefere katılacak olan askerlerin yazıldığı defterlerin bir suretinin de İstanbul'a yollanmasını ve böylece sefere iştirak etmeyenlerin belirlenip cezalandırılabileceğini bildiren fermân.

Sayfa 52: Belge 100

Amasya Kazası, Geldigelen Nahiyesinden, Deli Hasan adlı kişinin Amasya Kalesi Muhafızlığına görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 52: Belge 101

Sivas eyaleti ve kazalarının sınırlarında yaşayan aşiret ve cemaatlerin eşkıyalardan korunmaları ve bu aşiret ve cemaatlerin vermeleri gereken vergilerin toplanmasının istendiği fermân.

Sayfa 53: Belge 102

Osmanlı Devleti ile Moskof Çarı arasında 1112 senesinde barış yapılmasına karşın Rusların, sınır ihlali yapmaları, insanları öldürmeleri ve hayvanlara saldırmaları üzerine Divan-ı Hümayun'da alınan karar gereği Ruslara savaş açılmasının kararlaştırıldığı ve bu yüzden askerlerin karadan, donanmanın ise Azak kalesine sefere etmekle görevlidir. Bu sebeple Amasya Kadısının bölgesindeki Tımar erbabını savaşa hazırlanarak Sivas Valisi Mehmed Paşanın emrine girerek hep beraber Edirne Sahrasındaki Osmanlı ordusunun sol kanadına katılmalarını isteyen fermân.

Sayfa 54: Belge 103

Amasya'da Şabice Mahallesi Mescid-i Şerifi imamı Mustafa bin Akdem'in vefatı nedeniyle yerine Mehmed Halife'nin görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 54: Belge 104

Amasya'da Cami-i Enderun hatibi Mehmed nam kimesne, keyfine tabi Yeniçerilerden Hasan, Hüseyin ve diğer Hasan, Kalenderoğlu ve Kör Mustafa'nın oğlu tarafından rahatsız edilmelerinin engellenmesini isteyen fermân

Sayfa 55: Belge 105

Moskof seferine tabi olan askeri taifelerinin gönderilmesini ve zulüm eden eşkıyaların tespit edilip bildirilmesini ve haklarından gelinmesini emreden fermân.

Sayfa 55-56: Belge 106-107

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan barış antlaşmasına Rusların riayet etmedikleri, Osmanlı topraklarına girdikleri ve Osmanlıları öldürdükleri, hayvanlara zarar verdikleri bu sebeple savaş yapılması için gerekli olan asker temininin sağlanmasını isteyen fermân.

Sayfa 57: Belge 108

Amasya'da Ayas Ağa Mescid-i Şerifi vakfına Hasan Halife'nin müteveli olarak görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 57: Belge 109

Moskof seferine tabi olan askerlerden bazılarının ve eşkıyaların halka zulmünün engellenmesini isteyen buyruldu.

Sayfa 58: Belge 110

Ermeni patrikliğine tabi Kayseri, Ankara, Tokat, Sivas, Amasya ve Merzifon kazalarındaki Papaz, Keşiş ve sair Ermeni keferesinin 1123 senesine mahsup gelen maktuların toplanıp, Ermeni vekillerine verilmesini isteyen fermân.

Sayfa 58: Belge 111

Es-seyyid Ahmed Efendinin, kaymakam olarak görevlendirildiğini bildiren berat.

Sayfa 59: Belge 112

Ali Ağa'nın, 1123 senesinde Amasya'ya mütesellim olarak görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 59: Belge 113

Amasya Mütesellimi Abdurrahman Ağa'nın, yeni mütesellim olan Ali Ağa'ya almış olduğu mahsulât ve vergileri irsâl etmemesinden dolayı gerekli işlemlerin yapılmasını isteyen buyruldu

Sayfa 60: Belge 114

Osmanlı Devleti ile Moskof Çarı arasında 1112 senesinde barış yapılmasına karşın Rusların, sınır ihlâli yapmaları, insanları öldürmeleri ve hayvanlara saldırmaları üzerine Divan-ı Hümâyûn'da alınan karar gereği Ruslara savaş açılmasının kararlaştırıldığı ve bu yüzden Amasya ve çevresindeki yerleşik ve misafir olan Yeniçeri, Cebeci ve Topçu erleri ile Cihad-ı Hümayuna katılmakla görevli olanların Edirne Sahrasındaki ordunun sol kanadına katılmalarının zamanı geldiğini bildiren fermân.

Sayfa 61: Belge 115

Derekli derbenti, muhafazası için ahalinin isteği üzerine Genç Mehmed Bölükbaşı adlı kişinin görevlendirilmesine karşın kaçmış olmasından dolayı yakalanıp gerekli cezanın verilmesini isteyen buyruldu.

Sayfa 61: Belge 116

Amasya'da Köyceğiz Mahallesinde, sınırları belli olan bir mülkün, iki yüz yirmi kuruş mukabelesinde El-Hac Hüseyin'e verildiğini bildiren İ'lam.

Sayfa 61: Belge 117

Amasya ve çevresinde cizye toplamakla memur olanların görevlerini yaparken dikkat etmeleri gereken konuları anlatan fermân.

Sayfa 62: Belge 118

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan savaşta gerekli askerlerin toplanması için görevliler tarafından gerekli işlemlerin yapılmasını isteyen fermân

Sayfa 63: Belge 119

Amasya ve çevresindeki eşkıyalık hareketlerinin önlenmesi için gönderilen buyruldu.

Sayfa 63: Belge 120

Çorum tarafındaki Enba-i sebili ele geçiren eşkıyaları önlemek için görevlendirilen bölükbaşılar'dan Genç Mehmed'in , Amasya mütesellimi olan Ali isimli kişi tarafından Genç Mehmed'in elinden iki katırı, altmış kuruşu ve

bazı eşyaları alarak eşkıyalık yaptığı için gerekli işlemlerin yapılmasını isteyen buyruldu.

Sayfa 63: Belge 121

Amasya Sancağında kale kethüdalığının Ebubekir'e tevcih edildiğini bildiren berat.

Sayfa 64: Belge 122

Çelebi Sultan Mehmed Han'ın, validesi merhûm Devlet hatunun, Amasya'daki Cami-i Şerif ve vakfına ait toprakların serbest kaldığını ve bu topraklara hariçten karışılmamasını isteyen fermân.

Sayfa 65: Belge 123

Moskof seferine katılmak için toplanan askerlerin Tokat, Niksar ve Turhal üzerinden Amasya'ya varıncaya değin konaklayacakları yerlerdeki iaşelerinin karşılanmasını isteyen buyruldu.

Sayfa 65: Belge 124

Amasya Mutasarrıfı Ahmed'in, orduda göstermiş olduğu yararlılıktan ötürü Amasya Sancağı Geldigelen Nahiyesi Kafani isimli köyde yirmi üç bin altı yüz yetmiş beş akçe zeamete ve Yevaş nahiyesi Emine isimli köyde dört bin yüz akçe tımara mutasarrıf olduğunu bildiren buyruldu.

Sayfa 65: Belge 125

Mevlevihane de Derviş Abdullah isimli kişinin, mürûrunun def' olunmasını bildiren buyruldu.

Sayfa 66: Belge 126

Diyarbakır Valisi olan Ali Paşa'nın, Moskof seferine katılmak üzere, görevli bulunduğu yerlerdeki askerleri ve silahları toplayarak Edirne'de bulunan Osmanlı ordusuna katılmasını isteyen fermân.

Sayfa 66: Belge 127

Amasya Kadısı ve Amasya'da görev yapmakta olan devlet görevlilerinin Moskof seferine katılmak için gerekli hazırlıkları yapmalarını, bölgelerindeki askerleri toplamalarını, askerlerin zâhirelerini hazırlamalarını ve Diyarbakır'dan gelecek ordu ile birleşerek Edirne Sahrasındaki orduyu Hümayuna katılmalarını isteyen buyruldu.

Sayfa 67: Belge 128

Es-seyyid Ahmed ve İbrahim isimli kişilerin haklarında sahte fermân çıkararak, bu kişileri yerlerinden etmek isteyen şahısların yakalanarak cezalarının verilmesini isteyen fermân.

Sayfa 68: Belge 129

Es-seyyid Ahmed ve İbrahim isimli kişilerin haklarında sahte fermân çıkararak bu kişileri yerlerinden etmek isteyen şahısların elindeki fermânın İstanbul'daki fermân kaydıyla aynı olmadığı bunun için Amasya Sicil Defterindeki kayıtlardan kontrol edilerek Es-seyyid Ahmed ve İbrahim isimli kişilere karışılmamasını isteyen fermân.

Sayfa 68: Belge 130

Amasya'ya tabi Koçaçık mahallesindeki mescid-i şerife yevmi bir akçe vazife ile görevlendirilen Hafız Mehmed Halife isimli kişinin kendi isteği ile bu görevi Ali-zîde suleha-ya vermek isteğinin kabul olduğunu bildiren fermân.

Sayfa 68: Belge 131

Amasya'ya tabi Merkez mahallesindeki Mescid-i Şerife üç sehim ile müezzin olan Mehmed'in yerine vazifenin Hüseyin Halifeye verildiğini bildiren berat.

Sayfa 69: Belge 132

Amasya'nın Havza Kazasındaki, Ağca kilise nam köyün mutasarrıfı Mustafa Ağa'nın, zimmetindeki mal-ı mirasının tahsil olunması için İstanbul'a gönderilmesinin istenmiş olduğunu belirttikten sonra Mustafa ve vekili oğlu Es-seyyid Hüseyin Ağa'nın İstanbul'a geldiğini bildiren fermân.

Sayfa 69: Belge 133

Amasya mutasarrıflığına Seyyid Çavuş Mustafa Ağa'nın vekâlet edeceğini bildiren buyruldu.

Sayfa 69: Belge 134

Amasya'daki Hazer Paşa vakfının mütevellisi olan Halil Halife'nin ölmesi üzerine oğlu olan Hafız Abdullah'ın görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 70: Belge 135

Sivas, Tokat, Niksar, Amasya ve Turhal kazaları ile bunlara tabi köylerde eşkıyalık yaparak köylülerin mallarına ve canlarına saldıran, Sivas Sancağı Taşoba kazası Oyba nam köyde oturan Mustafa Ağa oğlu demekle bilinen Deli Ahmed ve ona bağlı eşkıyaların yakalanmaları ve gerekli cezaların verilmesinde Sivas Mütessellimi İsmail Ağa ile Dergah-ı Mu'allâ Kapıcıbaşlarından İbrahim'in görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 70: Belge 136

Sivas, Tokat, Niksar, Amasya ve Turhal kazaları ile bunlara tabi köylerde eşkıyalık yaparak köylülerin mallarına ve canlarına saldıran hatta Karayaka Kazasında oturan Bölük Ağası Bektaş'ın evini basarak kendisini ve oğullarını öldüren Sivas Sancağı, Taşoba kazası, Oyba nam köyde oturan Mustafa Ağa Oğlu demekle bilinen Deli Ahmed ve ona bağlı eşkıyaların yakalanmasında ve gerekli cezaların verilmesinde Sivas Mütessellimi İsmail ile Dergâh-ı Mu'allâ Kapıcıbaşlarından İbrahim'in ve o bölgedeki il erlerinin görevlendirildiğini bildiren fermân.

Sayfa 71: Belge 137

Sivas, Tokat, Niksar, Amasya ve Turhal kazaları ile bunlara tabi köylerde eşkıyalık yaparak köylülerin mallarına ve canlarına saldıran hatta Karayaka Kazasında oturan Bölük Ağası Bektaş'ın evini basarak kendisini ve oğullarını öldüren Sivas Sancağı, Taşoba kazası, Oyba nam köyde oturan Mustafa Ağa Oğlu demekle bilinen Deli Ahmed ve ona bağlı eşkıyaların yakalanmasında ve gerekli cezaların verilmesinde Sivas Mütessellimi İsmail ile Dergah-ı Mu'allâ Kapıcıbaşlarından İbrahim'in ve il erlerinin görevlendirildiğini ve eşkıyalar yakalanmadan il erlerinin yerlerine dönmemeleri gerektiğini bildiren fermân.

Sayfa 71: Belge 138

Eşkîya Deli Ahmed ve karındaşının yakalandığının ve Kalede hapis edildiklerinin bildirilmesi üzerine eşkıyalara bazı soruların sorulması için mübaşir nezaretinde İstanbul'a gönderilmesini isteyen buyruldu.

Sayfa 72: Belge 139

Amasya sancağı ve ona bağlı olan yerlerden Avarız vergisinin toplanması için gönderilen mübâşire yardım edilmesi ve mübaşirin maişeti için gerekli olan akçenin sağlanmasını isteyen fermân.

Sayfa 72: Belge 140

Amasya sancağı ve ona bağlı olan yerlerden Avarız vergisinin toplanması için gönderilen mübaşire her türlü konuda yardım edilmesini ve mübaşirin maişeti için gerekli olan akçenin sağlanmasını isteyen fermân.

Sayfa 73: Belge 141

Amasya Kazasına bağlı Geldigelen, Akdağ ve Ezinepazarı'ndaki eşkıyalar temizlendikten sonra buralara başka kişiler tarafından müdahale edilmemesini isteyen buyruldu.

Sayfa 73: Belge 142

Amasya ve çevresindeki Gömen taifelerine saldıran eşkıyaların yakalanarak kaleye hapis edilmeleri ve bu kişilerin işledikleri suçların yazıldığı belgelerle birlikte Divân-ı Rum'a gönderilmelerini isteyen buyruldu.

Sayfa 73: Belge 143

Amasya'da mü'ezzin olan Mustafa Efendi'nin ölmesi üzerine fetva verme yetkisinin Kadı'ya verildiğini ve fetvaların Hanefi mezhebine göre verilmesini bildiren berat.

Sayfa 74 ve 75: Belge 144

Amasya'daki avâız hânelerden alınan paylardan kazalara düşen miktarı gösteren belge.

Sayfa 76: Belge 145

Amasya'da Sadettin Vakfı Zaviyesinin zaviyedarlık görevini hile ile ele geçiren ve vakıf mallarının gelirlerini zaviyeye harcamayan Şeyh Halil'in yerine Emine nâm kimesnenin geçirilmesini isteyen fermân.

Sayfa 76: Belge 146

Amasya Sancağı, Geldigelen Nahiyesi, Akhez nam köyde, iki bin akçe tımarla Amasya kalesi muhafızlığı görevini sürdüren Veli'nin yerini sahte belgelerle almak isteyen Ömer'in engellenmesini isteyen fermân.

Sayfa 77: Belge 147

Moskof seferinde olan ordunun ihtiyacını karşılamak üzere gereken paranın temini için malîkâne sahibi Mustafa'nın elinde olan altmış bir bin iki yüz seksen iki akçenin alınıp görevli mübaşire teslim edilmesini isteyen fermân.

Sayfa 78: Belge 148

Amasya kazası sakinlerinden Seyyid Abdullah'ın bazı kâzâ sakinleri tarafından taciz edilmesinin önlenmesini isteyen fermân.

Sayfa 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86 boştur.

Sayfa 87: Belge 149

Müteveffâ veresesinden yalnız Ömer ve Bekir'e cihet-i farzdan şu kadar akçe almak olur mu? diye sorulması üzerine verilen fetva.

Sayfa 88: Belge 150

Mezbur Halil Baş'ın ve Sefer Başoğlu'nun menziline varırsa avdetinde olacağını bildiren i'lâm.

Sayfa 89: Belge 151

Bazı Yeniçerilerin Ümmet-i Muhammed'i rencide etmelerinin âdet haline geldiğini bildiren kayıt.

Sayfa 90: Belge 152

Bakkal Zühtü'nün zeciresinin cümle marifetiyle tespit edilip kaydedildiğini bildiren kayıt.

Sayfa 90: Belge 153

Darüsselâm Mahallesinden, El-Hac Ali Bin Fazlı'nın şehir Kethüdası olduğu ve mahalleye kaydolduğunu bildiren kayıt.

Sayfa 90: Belge 154

Köprübaşı Mahallesi sakinlerinden, Marta'nın Müslüman olmasıyla birlikte isminin Fatma olarak değiştirildiğini bildiren kayıt.

Sayfa 90: Belge 155

Çeribaşı Mahallesi sakinlerinden, zimmîye iken ismi Marta olan bayanın Müslüman olmasıyla birlikte isminin Fatma olarak değiştirildiğini bildiren hüccettir.

Sayfa 90: Belge 156

Aşçı Hasanzâde Ömer'in babası müteveffa El-Hac Mehmed Hafız Osman Efendiye dinen farz olan yirmi yedi kuruş borcun amcazadesi Ahmed ile eniştesinin kefil olduklarını bildiren hüccet.

Sayfa 91: Belge 157

Leğenci Başızâde Hâfız Mehmed'in bir daha sarhoş olmayacağını söyleyerek tövbe ettiğini bildiren hüccet.

Sayfa 91: Belge 158

Beytü'l mal-i âmme vekili olan İsmail Ağa'nın on beş akçe nafakası olduğunun kaydı.

Sayfa 91: Belge 159

Fatma binti Hüseyin'in, oğlu Süleyman'ın aklının başında olmadığı ve yürüdüğü yeri dahi bilmediğini belirttiği hüccet.

Sayfa 91: Belge 160

Zire nam köyden Vesibe binti Bahşı isimli zimmînin Müslüman olarak isminin Emine olarak değiştirildiğini bildiren hüccet

Sayfa 91: Belge 161

Bayezid Paşa mahallesinden Zahide binti Mehmed isimli hatunun Bayram isimli kişiden, altmış adet mihri muaccel alacağı olduğunu bildiren hüccet.

Sayfa 92: Belge 162

Köse Malûl oğlu Valiksan, Gümüšoğlu Mefer ve Azil isimli kişilerin kasaplık yaptıklarının kaydı.

Sayfa 93: Belge 163

Hacı Hamza mahallesinden Burus ve Ömer'in otuz kuruşlarının varisi Hacı Osman Bin Ahmed ve Seyyid Abdullah olduğunun bildirildiği hüccet

İKİNCİ BÖLÜM

AMASYA'NIN COĞRAFİ DURUMU ve TARİHİ

I. AMASYA'NIN COĞRAFİ KONUMU

Amasya, Yeşilırmak'ın iki tarafı yüksek kayalıklarla çevrili dar bir vadide kurulmuştur. İlin sınırların doğuda ve güneyde Tokat, batıda Çorum, Kuzeyde Samsun illeri ile çevrilidir. Çok eski dönemlerden beri önemli ve güvenli ticaret yollarının üzerinde bulunması, buranın önemli bir merkez olmasını sağlamıştır.²²

Yeşilırmak vadisinin kente sağladığı doğal koruma kentin düşmanlarca işgalini zorlaştırdığından kentin tarihî ve kültürel yapısı gibi doğal dokusu da günümüze kadar bozulmadan gelebilmiştir. Kentte Karadeniz iklimi yanında Orta Anadolu'nun karasal ikliminin de etkinliği görülür.²³ Özellikle şehrin kuzey kesimi meşe, kayın, sarıçam, kızılçam gibi önemli ağaç türlerinin oluşturduğu zengin orman örtüsüyle kaplıdır. Güney kesimi ise insan etkinliği ile oluşan antropojen step veya bozkır bitki örtüsü taşır.²⁴

Şehrin doğal dokusunu şekillendiren en önemli akarsu Yeşilırmak'tır. Şehrin aşağısında ve yukarısında genişleyen vadide nehir boyunca dizilmîş

²² W.M.Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul, 1960, s.46

²³ Besim Barkot, *Coğrafya Dersleri*, İstanbul, 1940, s.62

²⁴ Ramsay, a.g.e., s.47

bostan dolaplarının suladığı bahçeler vardır.²⁵ Ferhat boğazını geçen ırmak Amasya'nın şehir yerleşim alanını ikiye ayırarak kuzeye doğru, yani Karadeniz yönünde akıp gider. Bazen kentte su baskınlarına yol açtığı için nehrin yatağı kontrol altına alınmıştır. Eski adı İris olan ve gökkuşağı renginde bir suya sahip olan nehir erozyon, doğal bitki tahribatı nedeniyle toprak renginde bir suya sahiptir. Yeşilırmak 4 km. kadar devam eden bir vadide akar. Sol kıyısında kale kalıntıları, kral mezarları ile Yeşilırmak arasında yerleşim alanı çok dar olduğundan yerleşme bu kıyıda ince bir şerit oluşturur.²⁶ Şehrin asıl yerleşim ve gelişim alanı Yeşilırmak Nehrinin sağ kıyısındadır.²⁷

Amasya'da, özellikle fizik tedavi ve deri hastalıklarının tedavi edildiği suyu kükürtlü şifalı kaplıcaların varlığı da görülmektedir. Bunlardan Terziköy kaplıcası en çok bilineni ve tarihî özelliğe sahip olanıdır. Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde bu kaplıcanın kullanıldığına dair kayıtlar vardır.²⁸

Amasya, tarihî anıtlar bakımından Anadolu'nun en zengin kentlerinden birisidir. Yeşilırmak kıyılarındaki yalıları, köprüleri, eski mahallelerin arasındaki kayalıklarda yer alan Pontus Krallıklarına ait²⁹ Helenistik Çağı mezarları, daha yukarıdaki kalesi, XII. Asırdan bu yana inşa edilmiş olan Türk-İslâm eserleri bu anıtlara örnek olarak gösterilebilir.³⁰

²⁵ Mükremin Halil Yinaç, “Amasya”, **İ.A.**, C.I, İstanbul, 1950, s.392

²⁶ Dursun Alp, **Amasya Yöresinin Jeolojisi**, İstanbul, 1972, s.10

²⁷ İlhan Şahin, Feridun Emecen, “Amasya”, **D.İ.A.**, C.III, İstanbul, 1991, s.4

²⁸ Ramsay, a.g.e., s.47

²⁹ H.V.Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları** (Çev.H.Örs.), İstanbul, 1969, s.145

³⁰ Şahin, Emecen, a.g.m., s.7

II. AMASYA ADININ MENŞEİ

Amasya şehrini 'Amas' adında bir zatın kurduğu, daha sonra bu şehrin Amis ismiyle anıldığı kaydedilmektedir.³¹ Amasya'nın eski adı 'Amesia'dır. Bu ismin nereden geldiği konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bazı görüşlere göre şehir Mısır hükümdarlarından 'Amasis' tarafından kurulduğu için bu ismi almıştır. Fakat Amasis'in Pon Kıtası'nı istila ettiğine dair bir kayıt bulunmadığı gibi, bunun hüküm sürdüğü devirden birkaç yüz yıl önce Amasya'nın mevcut olduğu bir gerçektir. Bir kısım iddialarda ise Amasya ismini, Ermeni Krallarından 'Amasyus'a nisbet edildiği görülmektedir. Bu görüşte, isim benzerliğinden ibaret bir yakıştırmadır. Çünkü bu zatın Hükümdar olduğu tarihlerde, Amasya'da Hititler hüküm sürüyordu. Bazı tarihçilerde, Melik Danişmend Ahmed Gazi'nin karısı 'Emasiye' Amasya'da oturduğu için şehre önce 'Emasiye' sonraları da 'Emasye' denildiğini iddia etmektedirler. Zira Melik Danişmend Ahmed Gazi Amasya'yı 1075 yılında ele geçirmiştir. Amasya ismi ve şehri ise, dört bin senelik bir tarihe sahiptir.

Amasya ve dolaylarının ilk hâkimleri Hititler idi. Bu konuda tam bir ittifak söz konusudur. Bu nedenle Amasya şehrinin kurucusunun Hitit Hükümdarı Amas Han olması muhtemeldir. Başka bir düşüncede ise, dağların çıkan elmas nedeniyle 'Elmasiye' isminin zamanla Amasya ismine dönüştüğü sanılmaktadır.³² Ayrıca kentin adını tarihte savaşçı kavimler arasında ün yapmış Amasitler'den aldığı da ileri sürülmektedir. 'Amasaa, Amazis, Amazus, Amizus, Amasa, Amise' kelimelerinin sonlarındaki ekleri kaldırdığımızda Amas ve Amis isim kökleri kalmaktadır. Böylece Amasya'yı yaptıranın Amas diğer ismiyle Amis olduğu görüşü kuvvetle muhtemeldir.³³

³¹ Hüseyin Hüsamettin Yesar, **Amasya Tarihi I**, (sad A.Yılmaz-M. Akkuş), Ankara, 1986, s.11

³² Şahin, Emecen, a.g.m., s.1

³³ Yesar, a.g.e. s.12

III. AMASYA'NIN TARİHİ

Amasya şehrinin kim tarafından ve ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, büyük İskender devrinden öncede mevcut olduğu ve şehrin tarihînin Hititler dönemine kadar uzandığı sanılmaktadır. Helenistik Seleukhoslar döneminde zaman zaman Pontus krallıklarının baş şehri oldu; milattan önce 63 yılında da Roma Devletinin sınırları içine katıldı. Milattan sonra III. Yüzyılda bir piskoposluk merkezi olarak önem kazandı. 712'de Araplar tarafından alındı ise de birkaç yıl sonra imparator III.Leo (717-740) idaresindeki Bizans kuvvetleri şehri ele geçirdi.³⁴

Amasya'nın Türkler tarafından ne zaman fethedildiğine dair kesin bir bilgi yoktur.³⁵ Ancak XI. Yüzyıl başında Danişmendliler'in idaresi altında olduğu bilinmektedir. Bu hakimiyet, Danişmentli topraklarının Anadolu Selçuklu Sultanı II.Kılıçarslan tarafından ilhakına kadar devam etti.

Amasya: Medinetü'l- Hükemâ, Bağdadü'r Rum, Rumiyye-i Suğrâ, Ermaniyye-i Kübrâ, Hısnü'l-Mir'at, Kubbetü'l-Ulemâ, Türbetü'l-Evliyâ, Darü'n-Nasr, Darü'l-İzz ve Kasrû's-Selâtin gibi mümtaz vasıflarla anılmıştır.³⁶

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde 'Dar'ül-izz' ünvanı ile bilinen şehir, II.Kılıçarslan'ın saltanatının sonlarına doğru oğulları arasında yapılan taksimde Nizameddin Argunşah'ın payına düştü. Fakat Argunşah'ın kardeşi Tokat beyi Rükneddin Süleyman burayı zorla ele geçirdi. Şehir daha sonra Baba İshak liderliğindeki Babai İsyanlarına sahne oldu. Baba İshak yakalanarak Amasya Kalesi burçlarında idam edildi. 1243 Köseadağ Savaşından sonra Anadolu'yu işgal eden Moğollar şehri zapt ettiler ve böylece şehir Moğol valileri tarafından idare edilmeye başlandı. Bir ara Selçuklu Sultanı II.Gıyaseddin Mesud'un oğlu Taceddin Altınbaş'ın

³⁴ Şahin, Emecen, a.g.m., s.3

³⁵ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1998, s.542

³⁶ Yesar, a.g.e., s.17

hakimiyetine girdi. Daha sonra Sivas'ta hüküm süren Eretna'nın ve onun haleflerinin eline geçti. Eretna oğlu Ali Bey'i yenen emir Hacı Şadgeldi tarafından ele geçirildi. Ardından Hacı Şadgeldi ve onun müttefiki olan Melik Ahmed ile Kadı Burhaneddin arasındaki siyasî mücadelelere sahne oldu.³⁷ Şadgeldi'nin ölümü üzerine oğlu Ahmet, Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'in desteğini alarak şehri Kadı Burhaneddin'e karşı müdafaa etti. Yıldırım Bayezid bu sırada Kadı Burhaneddin'e mağlup olmasına rağmen yeniden giriştiği mücadele sonucunda şehri Osmanlı topraklarına kattı ve buranın yönetimini de oğlu Çelebi Mehmed'e bıraktı.

1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in Timur'a esir düşmesi üzerine, savaşa katılan Çelebi Mehmed, kuvvetleriyle birlikte Amasya'ya çekildi. Hatta kardeşleri İsa ve Süleyman'a karşı burayı hareket üssü olarak kullandı. Hatta kardeşleri İsa ve Süleyman'a karşı yaptığı taht mücadelelerinde burayı hareket üssü olarak kullanmıştır. Bundan sonra ise şehir XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlıların Doğu sınırlarında stratejik bir merkez olarak önem kazandı.³⁸

XV. ve XVI. Asırda Şehzâde I. Bâyezid (1386), Şehzâde Çelebi Mehmed (1398-1402,1403-1413), Şehzâde Murad (1415-1421), Şehzâde Ahmed Çelebi (1435-1438) , Şehzade Mehmed (1438), Şehzâde Ahmed (1481-1511), Şehzâde Murad (1511-1512), Şehzâde Mustafa'nın (1538-1552) görev yapması ile Şehzâdeler Sancağı hüviyetinin kazanan³⁹ Amasya, Yavuz Sultan Selim'in 1514 tarihinde kazandığı Çaldıran Zaferinin ardından dinlendiği mekân olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman da Nahcivan Seferi dönüşü bir müddet bu şehirde ikâmet etti. Onun bu ikameti sırasında İran ile 1555'te Amasya Antlaşması yapıldı. Bu sırada Avusturya elçilik heyetinde

³⁷ Yaşar Yücel, **Kadı Burhaneddin Ahmet ve Devleti (1344–1398)**, Ankara, 1970, s.140

³⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.I, T.T.K Yay., Ankara, 1994, s.347

³⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.348

bulunan ve Osmanlılar hakkındaki mektupları neşredilen Busbecq Amasya'da Kanuni tarafından kabul edildi.⁴⁰

Amasya ve çevresi XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında Safevi tahrikleriyle doğu bölgelerinde çıkan isyanların tesiri altına girdi. II.Bayezid'in oğulları arasındaki taht kavgalarında önemli rol oynadı. Aynı şekilde Kanuni'nin oğulları II. Selim ve Bayezid arasındaki mücadeleden de önemli rol oynadı. Şehrin XVI. yüzyıl ortalarında taht varislerinin bulundukları yer olma özelliğini kaybetmesi üzerine, Şehzade Bayezid, Kütahya'dan Amasya'ya naklini kendisinin yerine Şehzade Selim'in taht varisi olarak seçildiği şeklinde yorumlayarak isyan etti. Ancak yenilerek İran'a kaçmak zorunda kaldı. Şehir, XVI. yüzyıl sonlarında da karışıklıklar içine düştü. Celali İsyanlarında şehir, zaman zaman bu eşkıyanın eline düşmüş ve halk zulme uğramıştır.⁴¹

Bundan sonra şehrin tarihindeki en önemli olay Milli Mücadele yıllarında meydana geldi. Mustafa Kemal, memleketin işgaline karşı direnişi ve teşkilatlanmayı meydana getirmek için çalışmalara başladı. Bunun neticesinde 21-22 Haziran 1919'da Milli Mücadelenin ilk programını tespit eden *Amasya Tamimi* yayımlandı. Amasya Cumhuriyetin ilanından sonra 20 Nisan 1924'te İl oldu.⁴²

Amasya zaman zaman meydana gelen doğal afetlerden de nasibini almıştır. 1555' teki büyük yangından sonra zelzele ve sel felaketlerine de maruz kalmıştır.⁴³ Ortaçağın büyük ve gelişmiş şehirlerinden biri olan Amasya, XV. asrın başlarında 55 mahalleye sahipti. Nüfusu yaklaşık 8000 civarında idi. 1525'deki 55 mahalleden 5'i gayri Müslim mahallesi idi.⁴⁴ Nüfusun 2000 kadarı da yine gayri Müslim insanlar oluşturuyordu. XVI. asrın sonlarında mahalle sayısı aynı kalmakla beraber, gayri Müslim mahallesi 6'ya

⁴⁰ O.C.Busbecq, **Türk Mektupları**, (Terc. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul, 1939, s.78-80

⁴¹ Şahin, Emecen, a.g.m., s.1

⁴² Şahin, Emecen, a.g.m., s.3

⁴³ Kani Kuzucular, **Amasya Kentinin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi**, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994, s.1

⁴⁴ Kuzucular, a.g.t., s.2

çıkılmıştır.⁴⁵ XVII. asrın Amasya'sında Evliya Çelebi'ye göre, mahalle sayısı 53'tür. Bunlardan 48'i Müslim ve 5'i gayri Müslim'dir. Nüfusu da 5000 haneden yaklaşık 20.000'dir.⁴⁶

Osmanlı Devleti zamanında Amasya, iktisadi ve ticari bir merkez olarak dikkati çekmektedir. Tarsus-Kayseri-Zile-Samsun ticaret yolu üzerinde bulunması ticari önemini daha da arttırmaktaydı. Azerbaycan-Bursa üzerinden gelen İran ipeklileri, Amasya'da ipek dokumacılığı ve ticaretinin yayılmasını sağlıyordu. XVI. asırda şehirde bir boyahane, şemhane ve darphane mevcuttu. Evliya Çelebi, XVII. asırda Amasya'da 1060 dükkân ve işlek çarşılarının bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁷

Şehzade sancağı olmanın getirdiği imkânlarla Amasya, aynı zamanda bir kültür merkezi idi. İlk çağlarda Strabon gibi bir coğrafya âlimi de buradan yetişmiştir. Selçuklular zamanında da ilim ve kültür merkezi olma vasfını taşımıştır. Şehzadeler, âlim, sanatkâr ve şairleri koruyarak ve yardım ederek şehrin manevi korucuları ve temel direkleri sayılmışlardır. Amasya yetiştirdiği âlimlerle de ün kazanmıştır. Tarihçi Şükrüllah, hattat Şeyh Hamdullah, Taci Bey, Cafer ve Sadi Çelebi, Zenbilli Ali Efendi, Tabib Sabuncuoğlu Şerafeddin gibi şahsiyetler Amasya'da yetişmiştir. Şehzadelerin sancağa çıkma geleneğinin kaldırılması ile birlikte Amasya kültür merkezi olma özelliğini XVI. asrın ortalarından itibaren kaybetmeye başlamıştır.⁴⁸

Osmanlılar Amasya'yı fethettikleri zaman sancak haline getirerek Rum eyaletine bağlamışlardır.⁴⁹ Eyalet-i Rum tabiri, XIV. asır sonlarından itibaren Sivas, Tokat ve Amasya için kullanılmıştır.

⁴⁵“Amasya” maddesi, **Yurt Ansiklopedisi**, Anadolu Yay., İstanbul, 1981, s.425-505

⁴⁶ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, C. I-II, İstanbul, 1986, s.531.

⁴⁷ Evliya Çelebi, a.g.e., s.531.

⁴⁸ Yesar, a.g.e., s.247

⁴⁹Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I**, Anadolu'nun İdarî Taksimatı, Ankara 1988, s.192

Tahrir defterlerinde Rum eyaletinden bahsedilmekte ve 1455 ile 1554'te tahrir tabi tutulduğu belirtilmektedir. Yöreyi fetheden Yörgüç Paşa'nın kardeşi Hızır Paşa eyâleti Rum'da tahrir yapmış ve ondan sonra Umur Bey adlı bir tahrir emini de aynı vazifeyi yapmıştır.⁵⁰

⁵⁰ Mehmet Öz, ‘‘Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Mâlikâne-Divânî Sistemi, **Vakıflar Dergisi**, XXIII, İstanbul, 1994, s.229

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMASYA’NIN İDARÎ TAKSİMATI VE İDARÎ GÖREVLİLERİ

Bu bölümde, 26 No’lu Amasya Şer’iyye Sicil defteri içindeki bilgilerden faydalanılarak, M.1709–1712 yılları arasında Amasya’nın idarî yapısı ve idarî görevlileri hakkında bilgi verilecektir.

I. AMASYA’NIN İDARÎ TAKSİMATI

Osmanlı Devletinde taşra idaresi aşağıdan yukarıya Köy (=karye), Nahiye, kaza, sancak (=livâ) ve eyâlet, şeklinde teşkilatlanmıştı. Kendisine bağlı köylerle birlikte nahiyelerin birleşmesiyle kazalar meydana gelmişti. Kazaların birleşmesinden sancaklar, sancakların birleşmesinden ise eyâletler ortaya çıkmıştı.⁵¹ Devletin Eyaletlere bölünmesindeki amaç, bunların iktisadi yönden kendi kendilerini yönetmesidir. Osmanlı mülki idaresinde bütün sancakları bünyesinde bulunduran eyaletlerin başında Beylerbeyi bulunurdu.⁵²

Amasya’da Osmanlı hâkimiyeti 1389 yılında başlamıştır. Amasya sancağı başta Tokat ve Sivas olmak üzere Rum Eyaletinin önemli bir birimiydi ve ilk zamanlarda bu eyaletin merkezi durumunda idi. İncelediğimiz sicil kayıtlarından da Amasya’nın Sivas eyaletine bağlı bir sancak olduğu

⁵¹ Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, T.T.K.Yay., Ankara, 1998, s.83–88

⁵² Halaçoğlu, a.g.e., s.83–88

anlaşılmaktadır. Amasya XVI. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı hanedanına mensup şehzâdelerin idarî tecrübe kazanmak için gönderildikleri ve en çok güvendikleri merkezlerden biri olmuştur. Burada görev yapan birçok şehzâde, Osmanlı tahtı için kendini avantajlı olarak görmüştür. Amasya'nın Rum Eyaletinin merkezi olma durumu, 1518 yılına kadar devam etti ve bu tarihten itibaren Eyalet merkezi Sivas'a taşındı. Böylece Amasya Sivas'a bağlı bir liva oldu. 1538 yılında Sivas ile bağlantısı kesilerek ayrı bir Vilayet merkezi haline getirildi. Çorum, Canik, Karahisari Şarki sancakları Amasya'ya bağlandı. İncelediğimiz dönemlerde Amasya'nın Sivas'a bağlı bir Sancak merkezi olduğu görülmektedir.⁵³

A. Nahiyeler

Amasya kazasının idari taksimatı içerisinde merkeze bağlı 4 nahiyesi vardı. Bunlar:

1. Nahiye-i Akdağ⁵⁴
2. Nahiye-i Ezine Bazarı⁵⁵
3. Nahiye-i Hakala⁵⁶
4. Nahiye-i Gediklan⁵⁷

⁵³ Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl idaresi*, İstanbul, 1978, s.139

⁵⁴ A.Ş.S., Belge: 73/141

⁵⁵ A.Ş.S., Belge: 73/141

⁵⁶ A.Ş.S., Belge: 73/141

⁵⁷ A.Ş.S., Belge: 73/141

1. Akdağ Nahiyesi⁵⁸

Genel olarak Amasya'nın Doğusunu içine alan kısımlardır. Merkezi Akviran köyüdür. Bu nahiye yüksekliği 1200 m. kadar olan dağın eteklerinde kurulduğu ve bu dağ 'Akdağ' diye meşhur olduğu için nahiye de aynı isimle anılmaktadır.⁵⁹

2. Ezine Bazarı Nahiyesi⁶⁰

Amasya'nın Güney taraflarını içine alan kısımdadır. Merkezi, Ezine Pazar köyüdür. Buraya eskiden Farsça Cuma manasına gelen 'ezine' kelimesinden dolayı 'Ezine Bazarı' denilirdi.⁶¹

3. Hakala Nahiyesi⁶²

Amasya'nın Kuzey taraflarındaki yerleri içine alır. Merkezi Hakala köyüdür.⁶³ Bu nahiye, eskiden Arguma (Suluova) diye meşhur iken, 1344 yılından sonra, Hakala'nın daha çok gelişmesi yüzünden, Arguma yerine nahiye merkezi olmuştur.⁶⁴

⁵⁸ A.Ş.S., Belge: 73/141

⁵⁹ Yesar, a.g.e., s.279

⁶⁰ A.Ş.S., Belge: 73/141

⁶¹ Yesar, a.g.e., s.280

⁶² A.Ş.S., Belge: 73/141

⁶³ Yesar, a.g.e., s.283

⁶⁴ Yesar, a.g.e., s.281

4. Gediklan Nahiyesi⁶⁵

Amasya'nın Batı kısımlarını içine alan nahiye'nin merkezi Ortaköy'dür. Danişmendliler zamanında Harezmi Türklerinden Afşar aşireti Beylerinden Bay Geldi ve aşireti bu nahiyede ikamet etmişlerdir. Bu aşiretin oturduğu yere Bay Geldi manasına gelen 'Baygeldi Alan' denmiştir. Daha sonraları bu isim değişerek 'Geldikalan' şekline dönüşmüştür.⁶⁶

B. Amasya'nın Merkeze Bağlı Köyleri

İncelediğimiz 26'nolu Amasya Şer'iyye Sicil defterinde adları geçen Amasya'nın merkeze bağlı köyleri şunlardır:

1. İkras⁶⁷

2. Hakala⁶⁸

3. Gulaş⁶⁹

4. Şemsir⁷⁰

5. Kolacık⁷¹

6. Zire⁷²

7. Veray Köyü⁷³

⁶⁵ A.Ş.S., Belge: 73/141

⁶⁶ Yesar, a.g.e., s.285

⁶⁷ A.Ş.S., Belge: 38/79

⁶⁸ A.Ş.S., Belge: 37/77

⁶⁹ A.Ş.S., Belge: 38/79

⁷⁰ A.Ş.S., Belge: 39/81

⁷¹ A.Ş.S., Belge: 42/86

⁷² A.Ş.S., Belge: 91/160

⁷³ A.Ş.S., Belge: 45/99

C. Mahalleler

Osmanlı devleti dönemindeki tanımıyla mahalle, aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yaşadıkları bir şehir kesimidir. Başka bir tabirle, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerlerdir. Bu bakımdan mahalle, şehirde tam anlamıyla bir yönetim birimidir.⁷⁴

Temel yerleşim birimi, bir dini yapı veya pazarın etrafında gelişmiş olan mahalledir. Her mahallede yaşayan insanların aynı yaşama tarzına ve kültürüne sahip olduklarını görüyoruz. Mahalleler çoğunlukla vakıf bir cami, mescit, hamam etrafında oluşurlardı.

Aynı dinden, insanların genelde bir sülale veya yerleşen aşiretin mensuplarının veya sürgünle gelen hemşerilerinin veya İstanbul ve bazı şehir mahallelerinde olduğu gibi birbirini tanıyan ve birbirine kefil olan ailelerden oluşur. Zira mahalle ve köy halkının birbirine yabancılaşmış sosyal ve hukukî yönden bağımsız hanelerden oluşmasını önler; mahalle bir birimdir, birey ailesi gibi mahallesi sekenesinin de bir üyesidir.⁷⁵

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısına kadar, mahalleleri yönetenler imamlardı. İmâm, padişah beratı ile tayin edilmekte olup aynı zamanda mülkî ve beledî bir amir olan kadının mahalle düzeyindeki temsilcilerindendi (gayrimüslim mahallelerinde bu görev, ruhanî reis ve cemaatin Kocabaşısına aitti.) İmâm; doğum, ölüm gibi nüfus kayıtlarını tutardı.⁷⁶

İncelediğimiz 26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicil defterinde 20'den fazla mahalle ismi geçmekte olup, bunların bir kısmı günümüzde bulunmamaktadırlar. Bu mahalleler hakkında detaylı bilgi, Hüseyin

⁷⁴ Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım**, İzmir, 1984, s.2

⁷⁵ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul, 2001, s.21

⁷⁶ Ortaylı, a.g.e., s.22

Hüsameddin'in 'Amasya Tarihî' adlı eseri ile Ahmet Şimşirgil'in, XVI. Yüzyılda Amasya Şehri adlı eserlerinden alınacaktır.

1. Bayezid Paşa Mahallesi⁷⁷

Kuş Köprü'nün güneyinde, Eski Foka Mahallesi yerindedir. Doğudan bağlar, batıdan dere; güneyden Savakça Mahallesi ve kuzeyden Yeşilırmak'la sınırlıdır.

Osmanlı Vezirlerinden Yahşi Beyzade Bayezid Paşa'nın 1413 yılına kadar bu mahallede ikamet etmesinden dolayı bu adla meşhur olmuştur.⁷⁸ Bayezid Paşa, mahallede H.817 (M.1414) tarihinde câmî, misafirhâne ve imâretten müteşekkıl bir Külliye inşa ettirmiştir.⁷⁹ Mahalle bugünde aynı isimle anılmaktadır.⁸⁰

2. Gök Medrese Mahallesi⁸¹

Doğudan Şamice, batıdan Mezarlık; güneyden Şeyh Kırık mahalleleri ve dağ, kuzeyden Yeşilırmak'la sınırlıdır.1267 yılında Amasya valisi Beylerbeyi Emir Seyfeddin Torumtay bu mahallede cami ve medrese yaptırmıştır. Medrese 'Gök Medrese ' adıyla meşhur olduğundan mahalleye de 'Gök Medrese mahallesi' denilmıştır.⁸²

⁷⁷ A.Ş.S., Belge: 5/17

⁷⁸ Yesar, a.g.e., s.89

⁷⁹ Yesar, a.g.e., s.115

⁸⁰ Ahmet Şimşirgil, "XVI.Yüzyılda Amasya Şehri", **Tarih İncelemeleri Dergisi XI.**, Ege Üni. Fen-Edebiyat Fak. Yay., İzmir, 1996, s.82

⁸¹ A.Ş.S., Belge: 6/19

⁸² Yesar, a.g.e., s.132

3. Kameruddin Mahallesi⁸³

Meydan Köprü'nün kuzeyindedir. Doğudan Ahi Sabıkuddin Mahallesi, batıdan Hekim Çelebi Mahalleleri; güneyden, Yeşilırmak ve kuzeyden, dağ ile sınırlıdır. Amasya valisi Mübarüziddin Halife Alp'in hizmetinde bulunmuş olan ümeradan Kameruddin el-Hadim 1243 yılına kadar burada ikamet ettiğinden 'Kameruddin mahallesi' denilmıştır.⁸⁴

4. Karatay Mahallesi⁸⁵

İç şehirde olup, doğudan, Cami-i Enderun, batıdan Kurşunlu, güneyden Hatuniye Mahalleleri ve kuzeyden Dağ ile sınırlıdır. Selçuklu Emirlerinden Kale Dizdarı ve Amasya Muhafızı Celaledin Karatay'ın adına nisbet ile 'Karatay Mahallesi' denilmıştır.⁸⁶

5. Acem Ali Mahallesi⁸⁷

Mahalle, Uzunyol'un ucunda olup, doğudan, Çırakçı ve Pervane Bey; batıdan, Çeribaşı; güneyden, Darüsselam ve kuzeyden, Hoca Süleyman mahalleleriyle sınırlıdır. Ayandan, meşhur Hoca el-Hâc Acem Ali Ağa'nın 1475 yılında burada ikamet etmesinden dolayı, mahalle, bu ismi almıştır.⁸⁸ Bugün bu isimli bir mahalle yoktur.⁸⁹

⁸³ A.Ş.S., Belge: 4/14

⁸⁴ Yesar, a.g.e., s.128

⁸⁵ A.Ş.S., Belge: 5/16

⁸⁶ Yesar, a.g.e., s.127

⁸⁷ A.Ş.S., Belge: 6/20

⁸⁸ Yesar, a.g.e., s.124

⁸⁹ Şimşirgil, a.g.m., s.81

6. Ahi Sadeddin Mahallesi⁹⁰

İçeri şehirde, Meydan Kapısı'nın iç tarafındadır. Doğudan, Kurşunlu Mahallesi, batıdan, Meydan Kapısı; güneyden Yeşilırmak ve kuzeyden Kale-i Bâlâ ile sınırlıdır. 1369 yılına kadar ulemâdan Sadeddin Çelebî'nin burada ikamet etmesi sebebiyle "Ahi Sadeddin Mahallesi" denilmiş olup, halk arasında "Ahi Sadeddin Mahallesi" olarak anılmıştır.⁹¹ Bu gün aynı isimli bir mahalle bulunmamaktadır.⁹²

7. Bozahâne Mahallesi⁹³

İbadullah çarşının iki tarafında doğudan, Hoca Süleyman; batıdan, Devehâne; güneyden, Çeribaşı ve kuzeyden Eski Kethüda mahalleleriyle sınırlıdır. Şehzade Sultan Ahmed döneminde bozanın yaygınlaşmasıyla bu mahallede büyük bir bozahâne inşâ edilmiş olmasından dolayı 1495 yılından itibaren "Bozahâne Mahallesi" denilmeye başlanılmıştır.⁹⁴

8. Mehmed Paşa Mahallesi⁹⁵

Doğudan, Pirinççi ve Yakutiye; güneyden Yakub Paşa mahalleleri ve kuzeyden Yeşilırmak ile sınırlıdır. Önceleri "Doğrakiye Mahallesi" adıyla anılırken Amasya valisi Şehzade Sultân Ahmed'in lalası, vezirlerinden Hızır Paşa-zâde Mehmed Paşa cami, imaret-hâne ve medrese yaptırmış 1495 yılından itibaren de mahalle, "Mehmed Paşa Mahallesi" adıyla anılmaya

⁹⁰ A.Ş.S., Belge: 5/18

⁹¹ Yesar, a.g.e., s.119

⁹² Şimşirgil, a.g.m., s.82

⁹³ A.Ş.S., Belge: 10/21

⁹⁴ Yesar, a.g.e., s.91

⁹⁵ A.Ş.S., Belge: 3/10

başlanmıştır.⁹⁶ Bu mahalle günümüzde de aynı isimle anılmaya devam etmektedir.⁹⁷

9. Saraçhane Mahallesi⁹⁸

Alçak Köprü'nün güney-doğu tarafındadır. Doğudan, Selağzı; batıdan, Köprübaşı; güneyden, Kazancı ve Kocacık mahalleleri ve kuzeyden, Yeşilirmak ile sınırlıdır. Mahalle, Çelebi Sultan Mehmed, Amasya'da iken burada bir saraçhane inşa ettirmiş olduğundan bu isimle anılmıştır.⁹⁹

10. Sofiler Mahallesi¹⁰⁰

Gedikli Kaya'nın kuzey-doğu eteğinde olup, doğudan, Pir İlyas mezarlığı; batıdan, Gümüşlü-zâde; kuzeyde, Yakutiye ile Mehmed Paşa mahalleleri ile ve güneyde, Balus Kayası etekleriyle sınırlıdır. Hazreti Pir İlyas ve Abdurrahman Çelebi'ler devrinde meşhur dokuz kadar sofînin ikametgâhı olduğundan "Sofiler Mahallesi" denilmîştir.¹⁰¹

11. Çeribaşı Mahallesi¹⁰²

Karakaya'nın kuzey eteğinde ve eski "Sungur Mülkü" denilen yerdedir. Doğudan, Acem Ali; batıdan, Devehâne; Kuzeyden, Bozahân ve güneyden, Şehre Küstü mahalleleri ve Karakaya ile sınırlıdır. Amasya Emiri Şadgeldi

⁹⁶ Yesar, a.g.e., s.136

⁹⁷ Şimşirgil, a.g.m., s.86

⁹⁸ A.Ş.S., Belge: 7/20

⁹⁹ Yesar, a.g.e., s.118

¹⁰⁰ A.Ş.S., Belge: 8/22

¹⁰¹ Yesar, a.g.e., s.123

¹⁰² A.Ş.S., Belge: 10/26

Paşa'nın ve daha sonra Divit-dâr Ahmed Paşa devrindeki meşhur emirlerden olan Çeribaşı Eminuddin Mehmed Çelebi'nin bu mahallede ikamet etmiş ve bir mescid-i şerif yaptırması sebebiyle "Çeribaşı Mahallesi" denilmıştır.¹⁰³

12. Savadiye Mahallesi¹⁰⁴

Soğukpınar altında, Amasya'nın doğu ucunda bulunmaktadır. Doğudan, Lokman dağı; batıdan, Dere; güneyden, Soğuk Pınar ve kuzeyden Âhirönü ile sınırlıdır. Safevî halifelerinden Erzincanlı Abdurrahman hazretlerinin burada ikamet ederek evinin önünde bir çeşme ve onun altında ağaçtan bir savak (su teknesi) yaptırmış olması sebebiyle "Savakça" denilmiş, resmî kayıtlarda "Sevadiye" olarak yazılmıştır.¹⁰⁵

13. Koçacık Mahallesi¹⁰⁶

Uzun Mustafa Mahallesi altındadır. Doğudan, Selağzı; batıdan, Kazancı; güneyden, Uzun Mustafa ve kuzeyden, Saraçhane mahalleleriyle sınırlıdır. "Kocacık" diye meşhur Hoca el-Hâc Ahmed Çelebi'nin, burada ikamet ederek bir mescit, mektep ve çeşme yaptırmış olması sebebiyle "Kocacık" diye isimlendirilmiştir.¹⁰⁷ Bugün bu isimli bir mahalle yoktur.¹⁰⁸

¹⁰³ Yesar, a.g.e., s.99

¹⁰⁴ A.Ş.S, Belge: 14/35

¹⁰⁵ Yesar, a.g.e., s.122

¹⁰⁶ A.Ş.S., Belge: 68/130

¹⁰⁷ Yesar, a.g.e., s.129

¹⁰⁸ Şimşirgil, a.g.m., s. 86

14. Gümüşlüzâde Mahallesi¹⁰⁹

Doğudan, Yassı Kaya ve Sofiler mahallesi; batıdan ve güneyden Selağzı ve Dere ve kuzeyden, Sofî-zâde mahallesi ile sınırlıdır. Selçuklu Sultânı Mesud'un şehzadesi Sultân Gıyaseddin Muhammed Şâh'ın bu mahallede oturmuş olmasından dolayı "Gıyaseddin Şâh Mülkü" denilmîş ise de emiri olan Gümüşlü-zâde Taceddin Mahmud Çelebi'ye nispetle "Gümüşlü-zâde Mahallesi" denilmîştir¹¹⁰

15. Kûbceğiz Mahallesi¹¹¹

Karakaya'nın eteğinde olup, doğudan, Uzun Yol mezarlığı; batıdan, Çıkrık mahallesi; güneyden, dağ ve kuzeyden Receb ve Üçler mahalleleriyle sınırlıdır. Sultân Mesud'un emirlerinden Bahâeddin Günceğiz 1179 yılına kadar burada ikamet etmiş olup, bu sebeple galat olarak mahalle "Kûbceğiz" adını almıştır.¹¹² Bugün aynı isimli bir mahalle yoktur.¹¹³

16. Hacı Hamza Mahallesi¹¹⁴

Doğudan, Dere; batıdan, Darüsselam; güneyden, Küba ve kuzeyden, Fethiye mahalleleriyle sınırlıdır. Sultân II. Bayezid'in Amasya valiliği sırasında Lalası olan İsa Beyzade Hacı Hamza Bey'in 1469 yılına kadar burada ikamet etmesinden dolayı mahalle, bu ismi almıştır.¹¹⁵

¹⁰⁹ A.Ş.S., Belge: 42/85

¹¹⁰ Yesar, a.g.e., s.134

¹¹¹ A.Ş.S., Belge: 61/116

¹¹² Yesar, a.g.e., s.130

¹¹³ Şimşirgil, a.g.m., s.86

¹¹⁴ A.Ş.S., Belge: 93/163

¹¹⁵ Yesar, a.g.e., s.107

17. Dârüsselâm Mahallesi¹¹⁶

Doğudan, Hacı Hamza; kuzeyden Çırakçı ve Acem Ali mahalleleri; batıdan, uzun yol mezarlığı ve güneyden, Taksim Önü'nde bulunan yol ile sınırlıdır. Selçuklu vezirlerinden Muîniddin Süleyman Pervane Bey'in saray ve hususî dairesi olup, zamanında Dârüsselâm denilmekle 1262 yılından bu yana mahalle bu isimle anılmıştır.¹¹⁷

18. Köprübaşı Mahallesi¹¹⁸

Alçak Köprü'nün güney tarafında olup, doğudan, Saraçhane; batıdan, Eski Kethüda; güneyden Kazancı mahalleleri ve kuzeyden, Yeşilirmak ile sınırlıdır. Alçak Köprü'nün başında olduğu için mahalleye "Köprübaşı" denilmıştır.¹¹⁹

19. Şamice Mahallesi¹²⁰

Batısını Gök Medrese, güneyini Çıkırık, doğusu Recep Mahalleleri ile ve kuzeyi Şose yolu ile çevrilidir. Mimar Şemseddin Ahmed Şamice H.856/M.1452 yılında bu mahallede ikamet ettiğinden Şamice adını almıştır. Mimar Şemseddin Ahmed burada H.847/M.1443–1444 de bir mescit, çeşme ve mektep inşa ettirerek evkafımı tanzim etmişti.¹²¹ Bugün bu isimli bir mahalle yoktur.¹²²

¹¹⁶ A.Ş.S., Belge: 90/153

¹¹⁷ Yesar, a.g.e., s.111

¹¹⁸ A.Ş.S., Belge: 90/154

¹¹⁹ Yesar, a.g.e., s.131

¹²⁰ A.Ş.S., Belge: 13/32

¹²¹ Yesar, a.g.e., s.149

¹²² Şimşirgil, a.g.m., s.90

20. Kazancı Mahallesi

Doğudan, Kocacık; batıdan, Bozahane; güneyden, Hoca Süleyman ve kuzeyden, Sarachane mahalleleri ile sınırlıdır. Eski Kayıtlarda 'Kazancı Doğan' şeklinde kayıtlıdır. Kazancı Doğan, 1452 yılında Sekbanbaşılıktan azledilerek Amasya'ya gönderilmîş ve burada ikamet etmiş olmasından dolayı mahalleye onun adı verilmîştir.¹²³

Hüseyin Hüsameddin Yesar'ın, Amasya Tarihî adlı eserinin I. cildinde bahsettiği fakat incelediğimiz sicil kayıtlarında adı geçmeyen mahalleler şunlardır:¹²⁴

1. Hacı İlyas Mahallesi	2. Hatuniye Mahallesi
3. Hızır Paşa Mahallesi	4. Bağ-ı Helkis Mahallesi
5. Hoca Süleyman Mahallesi	6. Cami-i Enderun Mahallesi
7. Çırakçı Mahallesi	8. Kılıççı Mahallesi
9. Çökçe Mahallesi	10. Kurşunlu Mahallesi
11. Ziyare Mahallesi	12. Dere Mahallesi
13. Pervane Bey Mahallesi	14. Devehane Mahallesi
15. Pirinççi Mahallesi	16. Eski Kethüda Mahallesi

¹²³ Yesar, a.g.e., s.127

¹²⁴ Yesar, a.g.e., s.90-151

17. Recep Mahallesi	18. İslâm Mahallesi
19. Sade Helkıs Mahallesi	20. Fethiye Mahallesi
21. Saray Mahallesi	22. Sıbkuddin Mahallesi
23. Kaya Başı Mahallesi	24. Sofizade Mahallesi
25. Kuba Mahallesi	26. Şehre Küstü Mahallesi
27. Yakutiye Mahallesi	28. Şamlar Mahallesi
29. Hekim Çelebi Mahallesi	30. Şeyh Garik Mahallesi
31. Kara Senir Mahallesi	32. Temenna Mahallesi
33. Tatar Mahallesi	34. Uzun Mustafa Mahallesi
35. Yakup Paşa Mahallesi	36. Üçler Mahallesi

II. AMASYA SANCAĞINDAKİ İDARİ GÖREVLİLER

A. Ehl-i Örf ve Askeri Görevliler

Osmanlıların klasik döneminde toplum askerî (yönetenler) ve reaya (yönetilenler) denilen iki gruptan meydana geliyor, askerîlerde menşeleri, yetiştirme tarzları ve üstlendikleri sorumluluklar bakımından ehl-i şer' ve ehl-i örf adıyla ikiye ayrılıyordu. Ehl-i örf padişahın "örf" ünün uygulayıcısı olan kolu diğer bir deyişle yürütme gücünü temsil ediyordu. Bu zümreye ehl-i seyf veya ehl-i örf adı da verilir. Ehl-i seyf kılıç sahibi, kılıç kullanmakta becerikli, usta kişiler anlamındadır. Ehl-i örf deyişiyle de, bu zümrenin dini yapıdan değil, toplumun töresinden kaynaklandığı belirtilmek istenmiştir. Asıl işi askerlik olmakla birlikte yürütme görevleri de bulunan seyfiye zümresi, iki bölüme ayrılırdı: Tımar sistemine dâhil olanlar, kul sistemine dâhil olanlar.¹²⁵ Ehl-i örf tabiri aynı zamanda idare memurları hakkında kullanılır bir tabirdir. Ehl-i örf mensupları, hizmetleri karşılığı halktan resim, hizmet akçesi ve harç adı altında vergiler almaktaydılar. Bu tabir daha ziyade ihtisap ağası gibi kanundan fazla idarî tedbirlerle iş gören ve halkın levazım ve ihtiyacı ile en çok alakadar olanlara verilmekte idi.¹²⁶

1. Mutasarrıf

Mutasarrıf, Osmanlı Devletinde sancak adı verilen teşekkülün başında bulunan memura verilen unvan olarak kullanılan bir tâbirdir. Sancak, kaza ile vilâyet arasında idari bir teşekküldü.¹²⁷ Bu tabir ayrıca vekille unvan sahibini birbirinden ayırmak, mâliklâne, has ve tımara sahip olmak manâsında da sıkça kullanılmıştır. İlmiye teşkilâtında kadılığa bilfiil getirilenlerde mutasarrıf

¹²⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", **Osmanlı Devleti Tarihi**, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), C.2, İstanbul, 1999, s.450

¹²⁶ M. Zeki Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, M.E.B. Yay., İstanbul, 1993, C.II, s.586

¹²⁷ Pakalın, a.g.e., C.II, s.586

şeklinde anılmıştır.¹²⁸ Osmanlı devletinde XVII. yüzyıldan itibaren eyalet ve sancak yönetimlerinde görülen değişiklikler sonucu ‘Mutasarrıf’ adlı yönetici sınıfının ortaya çıktığı görülür. Sancakbeylerinden paşa ve bey olanlara XVIII. yüzyılın başlarında “mutasarrıf” da denilmiştir.¹²⁹ Mutasarrıf, sancağın en büyük idarecisi olması dolayısı ile geniş yetki ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlar, Sancakta emniyet ve asayişini temin etmek, kalpazanlıkla mücadele, özel görev için gelen devlet memurlarına yardımcı olmak görevleri arasındadır. Ayrıca sınır bölgelerinde bulunan mutasarrıflar, yabancı devletlerle olan ilişkilerin, anlaşmalara uygun bir şekilde yürütülmesinden de sorumludurlar. Mutasarrıflar, örfi ve şer’i konularda sancak beylerinin haiz oldukları tüm yetkileri kullanmışlardır.¹³⁰

Mutasarrıflar, beylerbeyi ve sancak beyleri gibi devlet işlerinde tecrübesi olan, reaya’ya şefkatli davranan, dürüstlüğü ile tanınan kişiler arasından seçilirlerdi. Mutasarrıflar, hazerde halkın emniyet ve asayişini sağladıkları gibi, seferde de askeri ile birlikte istenilen yerde hazır bulunmak zorundaydılar.¹³¹ İncelediğimiz sicilde bu konu ile alakalı pek çok fermân ve buyruldu bulunmaktadır. Bunlar arasında, Osmanlı-Rus harbi dolayısı ile Amasya ileri gelenleri ile Amasya mutasarrıfının, Amasya ve çevresindeki yerleşik ve misafir olan Yeniçeri, Cebeci ve Topçu erleri ile cihad-ı hümayuna katılmakla görevli olanların toplanarak Edirne sahrasındaki Osmanlı ordusuna katılmalarının sağlanmasını emreden siciller dikkat çekicidir.¹³²

Görev yaptıkları yerlerdeki vergilerin toplanması görevi de mutasarrıflara verilmiştir. 26 No’lu Amasya Şer’iyye Sicili nde bu konu ile alakalı bilgiler bulunmaktadır. Örneğin: Amasya Mutasarrıfının, Tokat, Niksar, Samsun, Ünye ve Bafra’daki öşür vergilerini toplamaları

¹²⁸ Ali Fuat Örenç, ‘‘Mutasarrıf’’ **D.İ.A.**, C.XXXI, İstanbul, 2006, s.377

¹²⁹ Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık**, TTK Yay., Ankara, 1994, s.16

¹³⁰ Metin Kunt, a.g.e., s.25

¹³¹ Halaçoğlu, a.g.e., s.84

¹³² A.Ş.S., Belge: 48/96,49/97

emredilmektedir.¹³³ Ayrıca diğ er bir sicilde Amasya mutasarrıfının görevli olduğu bölgede devlet adına cizye toplamakla görevli olan memurlara yardım etmesi de emredilmektedir.¹³⁴

Savaşlarda yararlılık gösteren askerler gibi mutasarrıflarda  d llandirilm ştir. İncelediğimiz sicil kayıtları arasında bulunan bir belge bu duruma kanıt olmaktadır. Bu belgede Amasya Mutasarrıfı Ahmet'in, orduda göstermiş olduğu yararlılıktan ötürü, Amasya Sancağı Geldigelen nahiyesi Kafani isimli köyde, yirmi    bin altı yüz akçe ze mete ve Yevas Nahiyesi Emine isimli köyde, dört bin yüz akçe tımara mutasarrıf olduğu belirtilmektedir.¹³⁵

Mutasarrıflar maaş ve personel giderlerini ahalisinden imd d-ı hazariye, imd d-ı seferiye ve  id t-ı muayyene isimleri altında tahsil ettikleri vergiden karşılar, ancak bazen belirlenenden fazlasını toplayıp halka zulmettikleri şik yetlere sebep olurdu.¹³⁶ İncelediğimiz sicil kayıtlarında bu konu ile ilgili bir ferm nda, Amasya Kalesi muhafızlarından İbrahim, Ömer, Mehmed veled-i Ahmed, Abdulbaki veled-i Mustafa, İsmail, Ahmed veled-i Hasan ve Mehmed Veled-i  mer isimli muhafızların, Geldigelen Nahiyesinin Bulduklu n m köyündeki topraklardan, görevleri karşılığında almaları gereken hisselerine mutasarrıflar tarafından el konulmaması emredilmektedir.¹³⁷ Yine başka bir sicil kaydında; Amasya'daki Mir-i Miran, Sancak Beyleri, Mutasarrıflar, Mütesellimler, Havâss ve sair Ehl-i  rf n reâyâdan ve fukârâdan, akçe ve hibe almamaları emredilmektedir.¹³⁸

26 No'lu Amasya şer'iyye Sicil defterine göre dönemin mutasarrıfı derg h-ı Müslim  avuşlarından Mehmet  avuř¹³⁹ iken daha sonra mutasarrıf

¹³³ A.ř.S., Belge: 31/69

¹³⁴ A.ř.S., Belge: 61/117

¹³⁵ A.ř.S., Belge: 65/124

¹³⁶  ren , a.g.m., s.377

¹³⁷ A.ř.S., Belge: 22/49

¹³⁸ A.ř.S., Belge: 20/44

¹³⁹ A.ř.S., Belge: 30/68

vekili olarak Seyyid Çavuş Mustafa Ağa atanmıştır.¹⁴⁰ Bundan sonrada Ahmet isimli bir şahıs bu görevde bulunmuştur.¹⁴¹

2. Mütesellim

Tanzimat'tan önce vali ve mutasarrıfların uhdelerinde bulunan sancak ve kazaların idaresine memur edilen kişi demektir.¹⁴² Vali ve mutasarrıflar idarelerinde bulunan sancaklara mütesellim ataması için arzlarla merkezden onay isterler, padişah onaylarsa atama kararnameleri (buyuruldu) ilgili sancağın kadısına bildirilirdi. Mütesellimlerin, idari vazifeleri de sancak beylerine, mutasarrıflara yüklenen vazifelerin aynısıydı.¹⁴³

Beylerbeyi ve sancakbeylerinin sefer ve başka sebeplerle kendi görev yerlerinde bulunmadıkları zamanlarda yerlerine tayin ettikleri kimseler olan mütesellimler, bulundukları bölgede devlete, beylerbeyi ve sancak beyine ait gelirleri topladıkları gibi oranın idaresini de üstlenirlerdi.¹⁴⁴ İncelediğimiz sicil defterinde bu konu ile olarak Amasya müteselliminin görev yerindeki vergileri toplaması istenmektedir.¹⁴⁵ Beylerbeyi veya sancak beyi, mütesellim tayin edilmesini istedikleri kimse ile ilgili arzlarını kapukethüdâsı vasıtasıyla merkeze ulaştırırlar, tayin gerçekleşikten sonra kendi buyruldukları ile kadı, subaşı, kethüdâyeri, âyân-ı vilâyet gibi o bölgedeki görevlilere durumu bildirirlerdi. Mütesellimler, genellikle bir yıl için tayin edilir, ancak daha kısa sürede görevden alınan olduğu gibi, 30-40 yıl bir ailenin devamlı olarak mütesellimliği elinde tuttuğu da olurdu.¹⁴⁶ XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, bazı

¹⁴⁰ A.Ş.S., Belge: 69/133

¹⁴¹ A.Ş.S., Belge: 65/124

¹⁴² Pakalın, a.g.e., C.II, s.639

¹⁴³ Halaçoğlu, a.g.e. s.84

¹⁴⁴ Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C.I, (Ed.Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul, 1999, s.236

¹⁴⁵ A.Ş.S., Belge: 28/65

¹⁴⁶ İpşirli, a.g.m., s.236

önemli ailelere mensup kişiler mütesellim olduktan sonra yerlerine mütesellim vekili bırakmışlardır.¹⁴⁷

Mütesellimler, XVI. yüzyıldan itibaren ilgili beldenin idaresini geçici olarak üstlenmişlerdir.¹⁴⁸ Mütesellimlerin, XVI. yüzyıldaki yetkileri, her ne kadar bütün sancakbeyleri, kadılar ve diğer görevlilerle halk nazarında 'hâkim ve vali' olarak tayin edilmîşse de, özellikle sancak beyleri üzerinde sadece bir teftişten öteye gitmemiştir. Eyalet içerisinde yalnız kendi sancağının idaresinden mesul tutulmuştur.¹⁴⁹

Tanzimat'tan sonra mütesellimlik kurumu ıslah edilmeye çalışılmışsa da başarılı olunamamış ve onların görevleri muhassıllara devredilmîştir.¹⁵⁰ XVIII. asırdan itibaren Osmanlı devleti içindeki bozuk düzeni fırsat bilen bazı mütesellimler yolsuzluklarda oldukça ileriye gitmişler halktan zorla vergi ve para toplamışlardır. İncelediğimiz sicil kayıtlarında bu durumu ortaya koyan belgeler vardır. Mütesellimlerin reâyadan ve fukarâdan akçe ve hibe almamaları ve gerektiği zaman halkı eşkıyalardan korumalarını emredilmektedir. Ayrıca başka bir kayıta: Amasya, Çorum ve Bozok sancağında görevli olan kadılara, bölgelerinde görevli olan Mir-i Miran, Sancak Beyleri, Mütesellimler, Havâss ve sair ehl-i örfün reayadan ve fukaradan, akçe ve hibe almamaları konusunda uyarı yapılması ve bu uyarıya uyulmaması durumunda ise haklarında gerekli işlemlerin yapılmasını isteyen fermânlar mevcuttur.¹⁵¹ Ayrıca sicilimizde mütesellimlerin yetkileri içindeki vergileri toplamaları gerekliliğini vurgulayan fermânlar da vardır. Bu konu ile ilgili olarak incelediğimiz sicil kayıtlarında Amasya mütesellimine, yetkisinde bulunan vergileri toplaması emredilmektedir.¹⁵² Ayrıca mütesellim atamaları ile ilgili olarak, Ali Ağa'nın 1123 senesinde Amasya'ya mütesellim

¹⁴⁷ Özkaya, a.g.e., s.22

¹⁴⁸ Musa Çadircı, 'II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu', A.Ü.D.T.C.F.D., C.XXVIII., Ankara, 1970, S.3-4, s.287-369

¹⁴⁹ Halaçoğlu, a.g.e., s.86

¹⁵⁰ İpşirli, a.g.m., s.236

¹⁵¹ A.Ş.S., Belge: 20/44, 20/45, 22/48

¹⁵² A.Ş.S., Belge: 28/65

olarak görevlendirildiği kayıtlıdır.¹⁵³ 26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicil defterinde isimleri geçen mütesellimler, Ali Ağa¹⁵⁴ ve Abdurrahman Ağa'dır.¹⁵⁵

3. Şehir Kethüdası

Şehirlerde malî ve idarî işlerle vazifeli memurlardan birisidir.¹⁵⁶ Şehir kethüdalarının başlıca görevleri şehre uğrayan kamu görevlilerini, sefere çıkan veya eşkıyayı izleyen askerî birlikleri, yolculuk yapan ve göreve giden yöneticileri ağırlamak, konaklamalarını sağlamak, vergilerin halka dağıtımını âdilâne bir şekilde yapmaktır. Devlet ile reaya arasında ilişkilerin düzenlenmesinde önemli rol oynayan şehir kethüdaları bir nevi halkın vekili, hükümetle halk arasında vasıta idi.¹⁵⁷ Şehir kethüdalarına, "Şehr-i Emîn" denildiği de bilinmektedir.¹⁵⁸

Hicrî onüçüncü (Miladî dokuzuncu) asır başlarında kaldırılmış olan Âyânlığın yerini alan Şehir kethüdalığı işlerde karışıklıklar çıkması yüzünden lâğvedilmiş, Âyâlık yeniden ihdas edilmiştir.¹⁵⁹

Şehir Kethüdaları, mahkemelerde bilirkişi olarak da görev alırlardı. Bu durum incelediğimiz sicil defterinde de farklı konulara ait belgelerin şuhûdü l-hâl kısımlarında isimlerinin zikr edilmesinden de anlaşılmaktadır.¹⁶⁰

İncelenen dönemde Amasya'da, şehir kethüdalığı görevini yürüten Ömer Efendinin idari hizmete iktidarı olmaması sebebi ile sancak ileri gelenleri tarafından görevden alındığını ve yerine El-Hacc Muhammed görevlendirildiğini görmekteyiz.¹⁶¹

¹⁵³ A.Ş.S., Belge: 59/112

¹⁵⁴ A.Ş.S., Belge: 70/135

¹⁵⁵ A.Ş.S., Belge: 59/113

¹⁵⁶ Pakalın, a.g.e., C.3, s.317

¹⁵⁷ Pakalın, a.g.e., C.3, s.317

¹⁵⁸ Pakalın, a.g.e., C.3, s.317

¹⁵⁹ Pakalın, a.g.e., C.3, s.317

¹⁶⁰ A.Ş.S., Belge: 13/33

¹⁶¹ A.Ş.S., Belge: 1/3

4. Yeniçeri Serdarı

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid vak'asından sonra yeniçeriler taşraya gönderilmeye başlanmıştır. Yeniçerilerin görev yaptıkları eyalet ve sancaklarda yeniçerilerin başında "Yeniçeri Serdarı" adı verilen görevli bulunur, askeri teşkilatın düzen ve disiplini sağlardı.¹⁶²

Yeniçeri serdarları Yeniçeri Ağasının mektubu ile tayin olmaktadır.¹⁶³ Yeniçeri serdarı bulundukları yerlerin asayiş ve inzibatı ile meşgul idiler. Belgelerde bu husus şöyle belirtilmektedir: "... Akadlı-zâde saâdetlü Mehmed Ağa -zide kadruhu- serdar nasb ve tayin olunmağın işbu mektup tahrir ve irsal olunmuştur. İnşâallahu teâla vusulünde gerekdir ki, merkum, Mehmed Ağa'yı kazâ-ı mezkurun serdarlığı umûrunda kıyâm-ı ka'ide-i kadîm ve kanûn üzre zabt u rabt-ı neferât ve def-i ref-i haşerâtla tanzîm-i bilâda ve dikkat cümle umûrunu ahkâm-ı şer'-i şerif ve kanûn-ı kadîm-i emr-i münife tatbik idesin..."¹⁶⁴ şeklinde tespit edilmiştir.

Serdarın emrindeki kuvvetler ise belgelerimizde "Kaza-i mezkurda mukim ve müsafir yeniçeri ve cebeci ve tabcı ve top arabacısı ve gılmân-ı 'acemi ve kol ağaları ve tava'if-i askeri bi'l cümlesini üzerlerine serdar bilüp sözünden dışarı ve rey'inden hariç vaz' ve harekette bulunmayub itaat ve inkiyad üzre olalar..." şeklinde belirtilmekte olup savaş sırasında Yeniçeri Serdarının askerlerini toplayarak orduya katılması istenmiştir.¹⁶⁵

26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicil defterine göre dönemin Yeniçeri Serdarı Akadlı-zâde Mehmet Ağa iken daha sonra Arnavud İbrahim Çavuş Yeniçeri Serdarı olarak görevlendirilmiştir.¹⁶⁶

¹⁶² Pakalın, a.g.e., C.3, s.181

¹⁶³ Özkaya, a.g.e., s.24

¹⁶⁴ A.Ş.S., Belge: 19/43

¹⁶⁵ A.Ş.S., Belge: 30/67

¹⁶⁶ A.Ş.S., Belge: 27/63

B. Ehl-i Şer' ve Ulemâ Mensupları

Osmanlılarda askerî kelimesi ile ifade edilen ve ehl-i şer ile ehl-i örf diye ikiye ayrılan yönetici zümreden kadılık, müftülük ve müderrislik gibi görevleri yapan ilmîye ricaline verilen addır.¹⁶⁷

Askerî sınıf içine giren bu zümre, ilmîye veya ehl-i şer' diye adlandırılıyordu. İlmiye ilimle meşgul olanlar topluluğu demektir. Ehl-i şer' İslâm dininin esaslarını ve emrettiği dünya nizamını bilen ve onun uygulanması göreviyle yükümlü bulunanlar anlamına gelmektedir. Bu zümre, esas itibarıyla toplumun din, yargı, eğitim öğretim sektörlerinden sorumluydu. İlmiye zümresi, hâkimlik, noterlik, astronomi ve astroloji alanında uzmanlar ile her seviyedeki eğitim ve öğretim elemanlarından oluşuyor idi.¹⁶⁸

1. Kadı

Kadı, kelime anlamı olarak 'hükmeden', 'yerine getiren' manalarına gelmekte olup, Osmanlılarda şer'i ve hukukî hükümleri tatbik eden, ayrıca devlet emirlerini yerine getiren bir fonksiyona sahipti. Dolayısıyla hukukî olduğu kadar idarî bir memuriyet olarak da görülmektedir. Osmanlı devlet'inde şer'î ve hukukî bütün meseleler şer'î mahkemelerde Hanefi fıkhı üzere çözüme bağlanırdı.¹⁶⁹ Osmanlı devlet'inde daha beylikler döneminden itibaren fethedilen yerlere birer kadı tayin edilerek adaletin tecellisi sağlanmıştı.¹⁷⁰ Osmanlı kadısı, İslâm devletleri içinde özgün bir yeri olan adlîye ve mülkiye görevlisidir. Memuriyeti, kendinden önceki İslâmî asırlardaki meslektaşlarına göre daha geniş yetkilerle donatılmıştır.¹⁷¹

¹⁶⁷ Pakalın, a.g.e., C.I, s.531

¹⁶⁸ Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", s.457-458

¹⁶⁹ Halaçoğlu, a.g.e, s.124

¹⁷⁰ İpşirli, a.g.m, s.263

¹⁷¹ İlber Ortaylı, "Osmanlı Devletinde Kadı", D.İ.A., C.24, İstanbul, 2001, s.69

Osmanlı idari teşkilatı, vilayet, sancak ve kaza olarak kısımlara ayrılmış olup, bu idari teşkilatlar sistemi içerisinde kaza veya kadılıklar Osmanlı Devleti idaresinin esas temelini teşkil etmektedir. Kadılıklar, sancak ve eyalet olmak üzere iki sınıftı. Kaza kadılıkları Rumeli, Anadolu ve Mısır'daki kazaların kadılıkları olmak üzere üç sınıftı. Rumeli'de kadılık edenler, Rumeli kazaskeri defterinde, Anadolu kazalarında kadılık edenler ise Anadolu kadılığı defterinde kayıtlı idiler. Medreseden icazet alarak mülazım olanlar müderrislik veya kadılık yolunu seçerler, müderrisliği seçenler müderris olduktan sonra isterlerse kadılığa geçebilirlerdi. Bu şekilde derecelerine göre kadılıklar; nahiye, kaza, sancak, eyalet ve taht kadılıkları olmak üzere kısımlara ayrılmakla beraber hizmet süreleri de derecelerine göre değişiyordu.¹⁷²

Kadının kendisi kasabada oturur, bölgedeki çeşitli topluluklara naiplerini gönderir ve nahiye mahkemelerini açardı. Kadı, öncelikle şariat ve kanunu uygulayan bir yargı hâkimi idi; ama aynı zamanda sultanın idari ve malî emirlerinin yerine getirilmesini gözetlemekle de görevliydi. Bu niteliğiyle malî işler denetçisi idi ve yöneticilerin yasadışı etkinliklerini derhal hükümete bildirme yetkisine sahipti.¹⁷³ Kadılar aynı zamanda şehir ve kasabaların belediye işlerini, bugünkü noterler gibi vekâletnameler, alım ve satım muamelelerinin tanzimi de bunlara aitti. Hükümetin mahallî herhangi bir iş hakkında göndermiş olduğu fermânlar infaz ve tatbikide kadılar eliyle olurdu.¹⁷⁴

Kadıların görevde oldukları süreye “müdde-i ittisâl veya zamân-ı ittisâl” görevden ayrı oldukları süreye ise “müddett-i infisâl veya zamân-infisâl” denilmektedir. Kadılar belirli süreler için tayin edilirdi. Bu süre büyük

¹⁷² İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, TTK Yay. Ankara, 1988, s.87-90

¹⁷³ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, (Çev.Ruşen Sezer) İstanbul, 2000, s.122

¹⁷⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, s.83

kadıllıklarda bir yıl iken kaza kadıllıklarında iki sene veya yirmi ay olarak belirlenmiştir.¹⁷⁵

Kadılar, kazaların oldukça yoğun, yorucu ve sorumluluk isteyen işlerini doğrudan kendisine bağlı veya dolaylı olarak kendisine karşı sorumlu olan çok sayıda personel ile birlikte yürütmekteydi. Doğrudan kendisine bağlı olan personel arasında nâ'ib, kassâm, muhtesib, mimar, kâtip, muhızır, tercüman (farklı etnik unsurların olduğu bölgelerde), imam, papaz, haham (mahalle seviyesinde adlî ve hukukî faaliyetlerinde) ve ayak hizmetleri gören personel sayılabilir. Faaliyetlerini belirli aralıklarla kadıya takdim etmek zorunda olan ve icraatında kadıya karşı sorumlu olan personel arasında ise, müteveli, esnaf kethüdâsı, subaşı, sipahi vs. gibi belirli zümre ve birimlerin idaresini yürüten görevliler bulunmakta idi.¹⁷⁶ Bir yerin aranması ve baskın düzenlenmesi ve bazı şahısların tevkihi ancak kadı emriyle mümkündür. Diğer asayişle görevli zâbitler kadı izni ve emri olmadıkça bunu yapamazdı. Nitekim adlî teşkilâtın başı olan kadı burada sadece bir hâkim olmaktan öte aynı zamanda soruşturma ile de görevlendirilmiştir.¹⁷⁷ İncelediğimiz sicil kayıtlarında Amasya'daki Mir-i Miran, Sancak Beyleri, Mütesellimler, Havâss ve sair Ehl-i Örfün reâyâdan ve fukârâdan, akçe ve hibe almamaları gerektiği bildirilerek kadının bu kişileri denetlemesi istenmektedir.¹⁷⁸ Kadıların savaş zamanlarında bölgelerindeki askerlerin toplanması ve bu askerlerin zâhirelerinin hazırlanmasında görev yaptıkları bilinmektedir. Bu konu ile ilgili olarak incelediğimiz sicil kayıtlarında, Amasya kadısının Moskof seferine katılmak üzere bölgesindeki askerlerin toplanmasında ve askerlerin zâhirelerinin hazırlanmasında yardımcı olması istenmektedir.¹⁷⁹

Kadılar devletten maaş almazlardı. Geçimlerini gördükleri dava ve yaptıkları işlemler üzerinden aldıkları harçlarla sağlardı. Bu harçlar bazı

¹⁷⁵ İpşirli, a.g.m., s.265

¹⁷⁶ İpşirli, a.g.m., s.265

¹⁷⁷ Ortaylı, "Osmanlı Devletinde Kadı", s.72

¹⁷⁸ A.Ş.S. Belge: 20/44, 20/45

¹⁷⁹ A.Ş.S. Belge: 66/127

işlemlerde yüzde hesabıyla bazen de maktu olarak belirlenirdi.¹⁸⁰ 1826'da yeniçeriliğin kaldırılmasıyla birlikte bazı idarî kurumlarda meydana gelen değişim Osmanlı kadısının görev bütünlüğünü de sarsmıştır. Kadıların asayiş görevine Yeniçeri Ocağı zâbitleri yardımcı olduğundan kadıların mülkî görevi bitmiş, şehirlerde İhtisab Nezâreti'nin teşkiliyle kadının beledî görevleri, II. Mahmud devrinde Evkaf Nezâreti'nin kurulup vakıfların idare ve denetiminin tek elde toplanmasıyla da vakıflar üzerindeki denetim ve gözetimi de sona ermiştir.¹⁸¹

26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicil defterine göre Amasya kadısı İsmail iken, bu görevden azledilerek yerine, 1123 senesi Rebi'ü'l-âhir ayında Mevlânâ Süleyman atanmıştır.¹⁸²

2. Nâ'ib

Vekil manasına gelen kadılar namına muhtelif hizmetleri gören görevlilerdi.¹⁸³ Nâ'ibler görevlerine göre kazalarda kadı tarafından kendi yerlerine görevli olarak atadıkları kaza nâ'ibleri, kadının mahkeme işlerinin yürütülmesinde kendisine yardımcı olurlardı. Mevâlî denilen büyük kadılar bazen hizmetlerinin bütünü, bazen de bir kısmını fiilen deruhte etmeyerek, yerlerine kadı özelliklerine sahip ve ehliyet sahibi birini vekil tayin ederlerdi.¹⁸⁴ Mevleviyet ve kazâların nâhiyelerine birer nâ'ib gönderilir, kadıların adlî ve idarî yetkileri bunlar tarafından kullanılırdı.¹⁸⁵ Kadılarda olduğu nâ'ib tayinlerinde de oldukça dikkatli davranılır, bir kadıda bulunması gereken dürüstlük, ahlâk, bilgi ve fazilet gibi özellikler nâ'ibde de aranırdı.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Yediyıldız, a.g.m., s.461

¹⁸¹ Ortaylı, "Osmanlı Devletinde Kadı", s.71-72

¹⁸² A.Ş.S. Belge: 2/1

¹⁸³ Pakalın, a.g.e., C.2, s.644

¹⁸⁴ Cavid Baysun, "Nâip", İ.A., İstanbul, 1964, s.50-51

¹⁸⁵ Baysun, a.g.m., s.51

¹⁸⁶ Halaçoğlu, a.g.e., s.128

Nâ'iblik usulü Tanzimat'a kadar giderek yaygınlaşmış, özellikle büyük şehirlerin kadılıkları ulemadan ünlü kişilere "arpalık" olarak verilmeye başlanılmıştır. Osmanlı kadıları, nâ'iblerini daha çok sorgu hâkimleri olarak görevlendirmişlerdir. Sorgu hâkimleri karar verme yetkisine sahip değillerdi. Bununla beraber yargı yetkisine de sahip nâ'iblerde bulunmaktaydı. Vazifelerine göre nâ'ibler üçe ayrılmaktaydı:

1. Kaza Nâ'ibleri: Kadı adına, kadı'nın kendisine bağlı nahiyelerinde nâb adıyla şer'î işleri yürüten kişiler.
2. Mevâli Nâ'ibleri: Mevâli denilen büyük kadıların yerine veya sadece esnafı kontrol için görevlendirilen kişiler.
3. Arpalık Nâ'ibleri: Ulmerâya ve ulemâya verilen arpalıklardaki şer'î işleri yapmak üzere görevlendirilen kişilerdi.¹⁸⁷

Sicilimizde nâ'ib tayinleri ile ilgili belgeler mevcut değildir. Tayin belgeleri dışında nâ'iblere hitaben yazılı belgelerde nâ'ib isimlerinin fazla zikredilmediği görülmektedir.

26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicil defterine göre Amasya nâ'ibi Topal Hafız Muhammed'dir.¹⁸⁸

3. Müftü

Müftü, Şeyhü'l-İslâm tabirinin genelleşmesinden evvel ilmîye mesleğinde kullanılan tabirlerden biridir. Kezâ, Müftü fetva verdiği için dolayı bu adı almıştır. Osmanlı Devleti'nde Kanuni Sultan Süleyman zamanında İstanbul müftüsüne "Şeyhü'l-İslâm" denilmiş isteyenlere fetva

¹⁸⁷ Akgündüz, a.g.e., s.168-217

¹⁸⁸ A.Ş.S., Belge: 27/62

vermek ve aynı zamanda ilmî ve idarî işlerle de meşgul olmak üzere vilayette, liva ve kazalarda "müftü" unvanı ile memurlar istihdam olunmuştur.¹⁸⁹

Müftü, kadıya hükümlerinin şer'e uygun olması bakımından yardım ederdi. Kendisi mahkemede bizzat hazır olmayan müftü, taraflardan şer'î şerife göre, davasında haklı bulduğu kimseye fetvâ verir, oda bunu mahkemeye ibraz ederek hükmün kendi lehine olmasını talep ederdi. Mamafih, doğrudan doğruya kadı'nın kendisi de müftü'ye fetvâ için müracaat etmekteydi. Mahkeme kararlarında kadı'nın daima fetvâya uyduğu görülüyor. Herhangi bir tesir ile veya vukufsuzluğu yüzünden kadı hükmünün adalete aykırı olamaması için, müftüden fetvâ alma yoluna başvurmuştur.¹⁹⁰ Kadıların, adlî ilerde müftülere danışması, müftülerin önemini arttırmıştır. Müftülük, başkentteki şeyhülislâm gibi, kazâlarda halkın sadece dinî değil, sosyal, ekonomik, idarî ve hukukî konularda karşılaştıkları problemlerle ilgili sık sık başvurdukları bir makamdı. Dünyevî hertürlü mesele ile ilgili olarak İslâmın başlangıcından beri din alimlerinin görüşünü almanın yüzlerce yıl geriye giden bir geleneği vardı.¹⁹¹

Osmanlı Devleti'nin ehl-i sünnet mezhebinden, Hanefi fıkhı üzerine kendisine sorulan umûmi ve hususi şefi, hukukî meselelere ait dini hükümlere göre karar veren kişi olan müftüler Şeyhülislâm'ın teklifi ve padişah tarafından atanırdı. Şeyhülislâm'a şehrin ileri gelenleriyle kadı ve yöneticileri başvurarak müftülerin değiştirilmesini veya önerdikleri birisinin müftülüğe atanmasını isteyebilirlerdi.

İncelediğimiz H. 1121–1123 (M. 1709–1712) tarihli ve 26 numaralı Amasya şer'iyye sicil defterinde, kadının bazı davalarda müftü Mustafa

¹⁸⁹ Pakalın, a.g.e., s.599

¹⁹⁰ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243-1453)**, C.I, Cem Yayın Evi, İstanbul, 1995, s.323-324

¹⁹¹ Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta, 1997, s.241-242

Efendinin fetvasını aldığını görmekteyiz.¹⁹² Ayrıca, Amasya'da müezzin olan Mustafa Efendinin ölmesi üzerine fetva verme yetkisinin kadı Efendiye verildiği ve fetvaların Hanefi mezhebine göre verilmesi istenmektedir.¹⁹³

¹⁹² A.Ş.S., Belge: 87/149

¹⁹³ A.Ş.S., Belge: 73/143

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMASYA'NIN İKTİSADÎ, SOSYAL YAPISI VE MÜESSESELERİ

İncelediğimiz H. 1121–1123 (M.1709–1712) tarihli ve 26 numaralı Amasya Şer'iyye Sicil defterinde, sosyal yapıyı ortaya koyacak aile hayatı, gayr-i müslimler, vakıflar, asayiş ve isyanlar ile ilgili çok az sayıda belge bulunmaktadır. Eldeki belgelere göre iktisadi, sosyal yapısı ve müesseseleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

I. İKTİSADÎ YAPI

Karadeniz kıyıları ile Mezopotamya arasındaki ulaşımı sağlayan tarihî bir yol üzerinde olması nedeniyle büyük önem arz eden Amasya, Anadolu'nun iç kesimlerini Samsun limanına bağlayan yolların geçtiği bir kavşak durumundadır. Ayrıca Amasya'nın güneyden kuzeye uzayan Tarsus-Kayseri-Zile-Samsun ticaret yolu üzerinde bulunması ticarî önemini daha da artırmaktadır.¹⁹⁴ Azerbaycan-Bursa hattından gelen İran ipeklileri Amasya'daki ipek dokumacılığı ve ticaretinin yayılmasını sağlamıştır. Evliya Çelebi, XVII. asırda Amasya'da 1600 dükkân ve işlek çarşıların bulunduğunu belirtmektedir.¹⁹⁵ Amasya'da yapılan muhtelif cins dokumalardan başka dokunmuş pamuklu kumaşların da çeşitli illerden Amasya'ya getirilerek burada boyanıp cendereye çekildikten sonra satışa sunulduğu

¹⁹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, Ankara 1988, s.248

¹⁹⁵ Evliya Çelebi, a.g.e, s.531.

bilinmektedir.¹⁹⁶ El sanatları ve bakır işlemeciliği Küre'den getirilen bakırın Amasya'da kap kaçak üretiminde kullanılmasıyla gelişmiştir.¹⁹⁷

Ziraatta meyvecilik ve sulama suretiyle bahçecilik, hayvancılıkta ise şehir merkezi ile civar köylerde ipek böcekçiliği büyük yer tutmuştur. İpek böcekçiliği şehrin kuruluş yerinin fiziki şartları sebebiyle Amasya büyük bir gelişme gösterememiştir.¹⁹⁸ Osmanlı devletinde yaşanan ekonomik bozulmalar Amasya'da da kendini göstermiş bu sebepten borçlanma hadiseleri zaman zaman artmıştır.¹⁹⁹

Elimizde bulunan sicilden bu dönem Amasya Sancağının iktisadi yapısına yönelik fazla bir bilgi edinilememektedir. Sicildeki iktisadi nitelikli bilgiler genelde halktan toplanacak vergiler ile kazalara düşen vergi miktarlarını ihtiva eden birkaç tevzi defteri ve sicilin sonunda yer alan narh türündeki birkaç belgeden ibarettir. Bu belgeler, Amasya mutasarrıflarına gönderilen emir, fermân ve buyrukluları ihtiva etmektedir. Bununla birlikte gereğinden fazla vergi toplanmamasını isteyen aksi takdirde görevlilerin cezalandırılacağını bildiren belgelerde mevcuttur.²⁰⁰ Bu sebeple gerek belge yetersizliğinden ve gerekse tek bir sicille kıyaslama imkânımız olmadığı için Amasya ekonomisi hakkında yeterli bilgile ulaşamadık.

II. SOSYAL STATÜ

XVIII. yüzyılın başlarını içine alan 26 numaralı Amasya Şer'iyye Sicilindeki belgelerin çok az bir kısmının Müslim ve Gayr-i Müslim ilişkilerinden oluştuğunu söyleyebiliriz. Yine, sicildeki belgelere baktığımızda,

¹⁹⁶ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, İstanbul, 2004, s.233

¹⁹⁷ Faroqhi, e.g.e, s.233

¹⁹⁸ Faroqhi, a.g.e., s.190

¹⁹⁹ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğunda Para'nın Tarihi**, İstanbul, 2003, s.85

²⁰⁰ A.Ş.S., Belge: 18/41-42

halk içinde sosyal statüyü belirleyen bazı ibarelere rastlamaktayız. Müslüman isimlerinin başlarında umumiyetle " Es-Seyyid" ya da " El-Hac" ifadelerini görmekteyiz. Hattâ bazen bunların her ikisi de birlikte kullanılmaktadır. "El-Hac" ifadesi, kişinin Hacc vazifesini yerine getirdiğini ve Hacı olduğunu belirtmektedir. Birçok ismin başında gördüğümüz " es-Seyyid" ifadesi ise o Müslüman'ın soyunun, Peygamber Efendimize dayandığının bir göstergesi idi. Fakat bu ibare, o kadar çok ismin başında geçmektedir ki, bu Seyyidlerin ne derece sahih oldukları şüphelidir.

Seyyidler'in Osmanlı toplumunda ayrıcalıklı bir statüye sahip olduklarını, bunlardan vergi alınmadığını ve başlarında "Nâkibü'l-eşraf unvanlı bir zâtın bulunduğunu biliyoruz.²⁰¹ Gayr-i Müslimlerin isimleri zikredildikten sonra "zimmî" ibaresi eklenmekte, Ermeni mi, Rum mu, Yahudi mi oldukları belirtilmemektedir.²⁰²

Sicilde yer alan belgelerde, özellikle davalarda, mahkemenin bir noktada tabîi üyesi olan "şuhûdü'l-hâl" içerisinde, isimlerinin önünde yer alan "Fahrü's-sûleha", "Fahrü'l-eşbâh", "Fahrü'l müderrisîni'l-kiram", "Fahrü's-sâdati'l-kiram" gibi ibarelerle taltif edilen ve halktan bu özellikleriyle ayrılan, halk içinde sevilen, sayılan zengin ve muteber kimseler görmekteyiz ki, toplumda statüleri bu şekilde belirlenmiştir.²⁰³

"Bey" ve " Paşa" lar da, genelde askerî sınıf mensubudurlar ve onlar için de bu ifadeler kullanılmaktadır. Askerî ve idarî sınıfa mensup olanlar (Beylerbeyi, Kadı v.s.) için isimlerinden önce, ayrıca statülerini belirleyici bir elkâb silsilesi sıralanmıştır.²⁰⁴

²⁰¹ Pakalın, a.g.e. C. II., s.647

²⁰² A.Ş.S., Belge: 90/155

²⁰³ A.Ş.S. Belge: 27/62, 59/112

²⁰⁴ A.Ş.S. Belge: 15/30

III. MÜSLİM – GAYRİMÜSLİM İLİŞKİLERİ

Geniş topraklara sahip olan Osmanlı Devleti'nde, insan unsurunu, çeşitli ırk ve dinlere mensup kişiler oluşturmuşlardı. Bu kişiler, etnik menşeleri dikkate alınmadan, sadece mensup oldukları din ve mezheplere göre gruplandırılmışlardır. Gayr-i müslimler, İslâm topraklarında Halife'nin güvencisinde olup, ehl-i kitap olanlar, "zimmî" adını aldılar ve dinlerini, sosyal ve kültürel yapılarını muhafaza ederek, rahat ve huzur içinde Müslümanlarla yan yana yüzyıllarca yaşadılar.

Osmanlı devlet anlayışında, Osmanlı tebası olmak demek, Müslümanlığı kabul edip kendi dinî, etnik ve kültürel hüviyetinden vazgeçmek, başka bir deyişle, artık Hristiyan, Musevi, Rum, Ermeni, Arap, Kürt, Boşnak, Arnavut vs. olmamak, Sırpça, Rumca, Ermenice, Kürtçe, Arapça vs. konuşmamak yahut kendi örf, adet, gelenek ve göreneklerinden vazgeçmek demek değildi.²⁰⁵ Bu sebepten, Osmanlı toplumunda Müslümanlarla gayr-i Müslimler kardeşçe yaşadılar.

26 no'lu Şer'iyye Sicili ndeki toplam 194 belgeden, 15 tanesi gayr-i müslimler ile ilgilidir. Yine bunlardan beş tanesi Müslümanlar ile gayr-i Müslimler arasında olan dâvâlara aittir. Gayr-i Müslimlerin kendi aralarında olan dâvâlara ait belge yoktur. Bütün bu rakamlar bize, XVIII. yüzyılın başlarında Amasya'daki gayr-i Müslim nüfus hakkında bir fikir verebilir. Bu arada Amasya'nın mahallelerinde, Müslümanların ve gayr-i Müslimlerin birbirine olan nüfus oranı ne derece idi, bunu da ortaya çıkarmak pek mümkün görünmemektedir. Bu durum, daha ziyâde Tapu-Tahrir defterlerinin tetkikinden sağlıklı bir biçimde öğrenilebilir. Ayrıca Amasya ve çevresinde Ermeni papazlarının ve keşişlerinin de yaşadıkları ve bunlara ait malların olduğunu da yine sicillerden öğrenmekteyiz.²⁰⁶

²⁰⁵ Ahmet Yaşar Ocak, **Zındıklar ve Mülhidler**, İstanbul, 1999, s.91

²⁰⁶ A.Ş.S., Belge: 28/64

Müslümanlar ile gayr-i Müslimler arasındaki ilişkiler, daha ziyade, ticaret alanında olmakta ve gayr-i menkul alış-verişi şeklinde kendini göstermektedir. Bir-iki tatsız kavga ve yaralama hadisesi dışında bir olaya rastlanmamaktadır. Zimmî taifesi, adalet önünde de Müslümanlarla eşit haklara sahiptirler, dertlerini mahkemeye gelerek rahatça kadı huzurunda anlatmaktadırlar. Hattâ belgelerin altında, "şuhûdü'l-hâl" kısmında Müslüman isimlerinin yanında, zimmî isimlerine de rastlanmaktadır. Sicil defterinde, bazı din değiştirme hadiselerine de tesadüf edilmektedir. İlk iki belgede gayr-i Müslimlerin İslâm dinini seçtiğini göstermektedir.²⁰⁷ İlişkilerin iyi olduğuna ve Müslümanlar ile gayr-i Müslimler arasında bir dayanışmanın varlığına dair belgelere de rastlanmaktadır.²⁰⁸ Öte yandan, gayr-i Müslimlerden Türk isimleri taşıyan kişilerin varlığı da dikkati çekicidir.²⁰⁹

IV. AİLE HAYATI

Toplumun temelini oluşturan aile, sosyal hayatın da vazgeçilmez unsurları arasındaydı. Türk aile yapısına bakıldığı zaman gerek İslâm öncesi ve gerekse İslâmiyet'le birlikte bu kurumun önemli bir konuma sahip olduğu görülür. Özellikle İslâm'ın aileye bakışı hem insanî hem de sosyal boyutludur. Kur'an-ı Kerim evlenme ile ilgili hususları vaz' ettiği gibi kimlerle evlenilebileceğini kimlerle de evlenilemeyeceğini ilgili ayetlerde açık bir şekilde ortaya koymuştur.²¹⁰

Osmanlı toplumunda aile hayatı, Türk adet, gelenek ve görenekleri ile İslâm dininin getirdiği kurallar çerçevesinde ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. Osmanlı aile yapısının iyi anlaşılabilmesi için, Türk töresinde ve İslâm hukukunda ailenin yerinin iyi bilinmesi gerekir.

²⁰⁷ A.Ş.S., Belge: 1/1

²⁰⁸ A.Ş.S., Belge: 45/89

²⁰⁹ A.Ş.S., Belge: 91/160

²¹⁰ Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, s.65

Evlenme sırasında erkek, kadına mehir adıyla belirli miktar para veya mal öder veya ödeme borcu altına girerdi. Mehir bizatihi evlenilecek kadına verilirdi. Mehirin amacı kadına iktisadî bir güç kazandırma ve suiistimalleri önlemektir. Herhangi bir Müslüman ile evlenen kadın Zimmî de olsa mehir nâmıyla bir mala (para) müstahak olurdu.²¹¹ Yine İslâm'da aile, esas itibariyle tek kadınla evlilik üzerine kurulmuştu. Fakat bazı durumlarda birden fazla kadınla da (dört kadına kadar) evlenmeye izin verilmiştir.

Osmanlı hukukuna göre, evlilikte karı-koca mal ayrılığı rejimi esastır. Bu da İslamiyet'ten kaynaklanıyordu. Osmanlı ailesi genellikle 4-7 kişiden oluşuyordu: Karı-koca ve çocukları. Bununla birlikte, özellikle kasaba ve şehirlerdeki zengin ortamlarda büyük aile tiplerine, meselâ karı-koca ve çocukları, kayınvalide, kocanın kız kardeşi, süt kız kardeşi, uşak ve câriyelerden oluşan otuz otuz beş kişilik ailelere de rastlanıyordu.²¹²

Aile hakkındaki bu kısa bilgilerden sonra, incelemiş olduğumuz sicil içindeki bu konu ile ilgili kayıtlara baktığımızda evlenme, boşanma ve mehir ile alâkalı kayıtların fazla olmadığı anlaşılmıştır. Sicil içindeki tereke ve hüccet gibi kayıtlardan hareketle Amasya'daki aile kurumuna bakıldığında şu tespitlere ulaşmak mümkündür.

Sicil içindeki alacak-verecek ve intikal eden miraslarla alâkalı olan bazı hüccet kayıtlarında az sayıda da olsa aile yapısını ilgilendiren bilgiler mevcuttur. Buna göre, Müslümanlar arasında tek eşle evlilik yaygın olmakla birlikte iki kadınla evliliğe de rastlanılmaktadır. Nitekim bir terekede Sarachane Mahallesi sakinlerinden Mehmed Bey'in Emine ve yine Emine adlarında iki tane hanımı vardır.²¹³ Bunların dışında tesbit edebildiğimiz kadarıyla üç hüccet kaydında tek eşli ve iki-üç çocuklu ailelerin bulunduğunu görmekteyiz.

²¹¹ Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, s.66

²¹² Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", s.483

²¹³ A.Ş.S., Belge: 7/20

Tabi bu az sayıdaki belgelerden hareketle fazla bir genelleme yapmak mümkün olmamakla birlikte çocuk sayılarının da zannedildiği gibi fazla bir oranda olmadığı, en fazla iki, üç çocuklu aileler olduğu tespit edilmiştir.²¹⁴ Gayr-ı Müslim ailelerde ise, genelde tek eşlilik ve iki veya üç çocuk olduğu tespit edilmiştir.²¹⁵

Tereke kayıtlarından hareketle günlük hayatta kullanılan etnografik eşyalar şunlardır; Çuha şalvar, basma entari, şal, sarık, fes, değirmi yemeni, duhan (tütün) çubuğu, kahve değirmi, çuha yastık, kap-kacak, kapı perdesi, halı döşeme, leğen, minderi, yorgan vd.²¹⁶

İncelediğimiz sicil kayıtlarında erkek ismi olarak en çok, Ahmed, Mehmed, Mustafa, Hüseyin gibi isimler iken kadın isimleri olarak, Fatma, Ayşe, Zeynep, Asiye, Havva gibi isimler kullanılmıştır.

V. EVLENME VE BOŞANMA

Sicildeki belgelerde, evlenme ile ilgili bir belgeye rastlanılmamakla beraber, iki adet boşanma davası olduğu görülür. Burada, ilk önce "mehir" konusunu açıklığa kavuşturmak lâzımdır. Mehir, evlenecek olan iki eşten, damat adayının, geline verdiği para ya da eşya olabilir. İki çeşit mehir verilmektedir. İlki "mihir-i muaccel"dir ve damadın, geline, hemen evlenirken verdiği mehirdir. İkincisi ise "mihir-i müeccel"dir. Bu mihir, boşanma olduğu takdirde, damadın geline vermeyi taahhüt ettiği para ya da eşyadır. Boşanma olduğu takdirde kadın, kocasından, kendisi ve çocukları için nafaka talebinde bulunabilir, mihirini isteyebilirdi. Kadın, kocası öldüğü takdirde yine çocukları

²¹⁴ A.Ş.S., Belge: 80/142

²¹⁵ A.Ş.S., Belge: 5/17

²¹⁶ A.Ş.S., Belge: 5/17

için, kocasının malından günlük nafaka verilmesini, mahkemeye başvurarak, Kadı'dan talep edebilirdi.²¹⁷

Evlenme için çoğunlukla nikâhın mahkeme siciline kaydedilmesi gerekiyordu. Ama bu tür kayıtlara her sicilde yeterli miktarda rastlanmaz.²¹⁸

İncelenen sicil defterinde kadının eşinin ölümü üzerine kalan mirasından mihr aldığı kayıtlıdır.²¹⁹ Osmanlı Devleti, kadının haklarını korumak için evlilik sırasında kadına vaat edilen mihri sicil defterlerine kaydettirmiştir. Mesela: Bayezid Paşa mahallesinden Zahide binti Mehmed adlı kadının, eşi Bayram'dan atmış adet mihri muaccel alacağı olduğunu kayıtlıdır.²²⁰

VI. CÜRÜM VE CİNAYET HADİSELERİ

26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicili nin ihtiva ettiği dönem içinde, Amasya'da hırsızlık suçu yok denilebilecek kadar azdır. Sadece birkaç adet suç kaydı vardır.²²¹ Zina suçuna da rastlanmamıştır.

İncelenen sicil kayıtlarında çeşitli nedenlerden dolayı, birtakım cürüm ve cinayet suçuna rastlanmaktadır.²²² Mesela sayfa 7, belge 137'de Sivas, Tokat, Niksar, Amasya ve Turhal kazaları ile bunlara tabi köylerde eşkıyalık yaparak köylülerin mallarına ve canlarına saldıran hatta Karayaka Kazasında oturan Bölük Ağası Bektaş'ın evini basarak kendisini ve oğullarını öldüren Sivas Sancağı, Taşoba kazası, Oyba adlı köyde oturan Mustafa Ağa Oğlu demekle bilinen Deli Ahmed ve ona bağlı eşkıyaların yakalanması ve gerekli

²¹⁷ Ortaylı a.g.e., s.67

²¹⁸ Ortaylı, a.g.e., s.69

²¹⁹ A.Ş.S., Belge: 4/14

²²⁰ A.Ş.S., Belge: 91/161

²²¹ A.Ş.S., Belge: 63/120

²²² A.Ş.S., Belge: 70/135

cezaların verilmesi istenmektedir.²²³ Başka bir kayıta ise, Amasya kazasının Yağmurlu köyünden Hasan'ın aynı köyden Mehmed ve Haydar tarafından dövüldüğü belirtilmiştir.²²⁴ Fakat defterin tamamı incelendiği takdirde bu tür cürüm ve cinayet hadiselerinin oldukça az sayıda olduğu görülür. Buradan hareketle, H. 1121–1123 (M. 1709–1712) yılı içerisinde, Amasya'da huzurlu bir ortam olduğunu mahkeme kayıtlarında yer alan davalara bakarak söyleyebiliriz.

VII. AMASYA VE ÇEVRESİNDEKİ EŞKİYALIK HAREKETLERİ

Eşkıyalık, anlam itibarıyla silahla veyahut başka bir şekilde zor kullanarak yol kesip veya baskın yapıp mala ve cana tecavüz, kamu düzenini ve asayişini ihlal etmektir.²²⁵ Osmanlı Devletinde, soygun yapıp halkın malına ve canına kasteden etrafı haraca kesen, mevcut devlet düzenine baş kaldıran kimselere genelde şaki veya bunun çoğulu olarak eşkıya denmiştir.

Osmanlı kaynaklarında ayrıca celalî, haramî, türedî, haydut, uğru kelimeleri de eşkıya karşılığı olarak kullanılmıştır. Osmanlı'da zamanla idarî, sosyal, siyasî ve iktisadî bozulmalara bağlı olarak eşkıyalık hareketleri görülmüştür. Devletin bunlarla mücadele ederken oldukça zorlandığı, yayınladığı fermânlar ve görevlendirdiği müfettişlerle eşkıyaların yakalanıp gerekli cezalara (kıssas, sürgün, idam, kalebend, cezirebend, küreğe konma gibi) çarptırılması sağlanırdı.²²⁶

Sicil içerisinde sarıca, sekban namıyla türeyen eşkıyanın, halkın geçtiği yollara inip birçok insanı katlettiği, halkın elindeki mal ve değerli eşyaları yağma ettiği, Moskof savaşı sırasındaki karmaşadan yararlanarak köyleri basıp insanlara zulmettikleri, bazı asker kaçaklarının da eşkıyalık

²²³ A.Ş.S., Belge: 7/137

²²⁴ A.Ş.S., Belge: 11/29

²²⁵ Ali Bardakoğlu, "Eşkıya", *DİA*, C.XI, s.463

²²⁶ Bardakoğlu, a.g.m., s.464

yaptıkları yazılıdır.²²⁷ Mesela; Bir sicil kaydında, Sivas, Tokat, Niksar, Amasya ve Turhal kazaları ile bunlara tabi köylerde eşkıyalık yaparak köylülerin mallarına ve canlarına saldıran, Sivas Sancağı Taşoba kazası Oyba nâm köyde oturan Mustafa Ağa Oğlu demekle bilinen Deli Ahmed ve ona bağlı eşkıyaların yakalanmaları ve kendilerine gerekli cezaların verilmesini isteyen fermânlar vardır.²²⁸ Bir başka hadise ise, Tokat taraflarından gelen eşkıyaların Mustafa adlı bir kişinin burnunu ve kulağını kılıçla darp etmeleri ile ilgilidir. 15 akçe nafaka verme cezası ile sonuçlanmıştır.²²⁹

Yine bu dönemde devlet görevlilerince asayişin tam olarak sağlanamadığından ve Moskof seferi sırasında yaşanan otorite boşluğundan yararlanan eşkıyaların varlığından olacak ki, eşkıyalık hareketlerinin önlenmesi ve halkın zarara uğramasının önlenmesi için birçok fermân yollanmıştır.²³⁰

VIII. LAKÂPLAR

Osmanlı devleti zamanında insanlara soyadı verilmediği için insanlar ya baba adları ile ya meslekleri ile ya da belirli sebeplerden kendilerine verilen lakaplar ile anılmaktaydılar. İncelediğimiz sicil defterinde Amasya'da lakapların sık sık kullanıldığını görüyoruz. Sicilimizden bunlara verilebilecek örnekler şunlardır:

Deli, Deligöz, Köse, Sulbioğlu, İmamoğlu, Kuyumcu, Kör, Baykuş,

Kebiroğulları, Camcı²³¹

²²⁷ A.Ş.S., Belge: 63/120, 42/87

²²⁸ A.Ş.S., Belge: 70/135-70/136-70/137

²²⁹ A.Ş.S., Belge: 3/12

²³⁰ A.Ş.S., Belge: 24/54

²³¹ A.Ş.S., Belge: 52/207, 54/104, 55/106

IX. VAKIFLAR

Ecdadımızın, bizlere miras olarak bıraktığı, en güzel hasletlerden bir tanesi de, vakıf kurmaktır. Vakıf genel anlamıyla bir kimsenin menkul ya da gayrimenkul mallarından bir kısmını veya tamamını Allah rızasını kazanmak amacıyla, halkın herhangi bir ihtiyacını gidermek üzere dinî, hayrî ve sosyal bir gayeye istinaden yapılan bir kamu hizmetidir. Vakıf müessesesi, asırlarca İslâm devletlerinde büyük önem kazanmış, sosyal ve iktisadî hayat üzerinde derin tesirler bırakmış dinî-hukukî bir müessesedir. Bütün Türk-İslâm devletlerinde adeta bir yarış halinde gelişen vakıflar, bilhassa Osmanlı Devleti'nde tekâmülün zirvesine ulaşmış ve islâm hukukunun en zengin ve etkili müesseselerinden biri, hatta birincisi haline gelmiştir.²³²

Devletin başında bulunan hükümdarlar, üst düzey devlet adamları ve toplum içindeki zengin hayırsever sahipleri, toplum yararına, gayrimenkul mallarını, eşyalarını hatta paralarını vakfetmişlerdir. Yahut da vakıf kurarak, bu vakıfların, uzun seneler ayakta durmalarını sağlamak için mallarını ve paralarını bu vakıflara gelir olarak bırakmışlardır.

Osmanlı toplumunda vakıflar, kamunun yararına olmak üzere, ekonomik alanda: çarşılar, bedestenler, hanlar, kervansaraylar, dükkânlar; dinî alanda: câmiler, mescitler, tekkeler, namazgâlar,; eğitim, öğretim ve kültürel alanda: medreseler, muallimhâneler, mektepler, dâru'l-hadisler, kütüphâneler; toplum ve sağlığı alanında: hastaneler, şifahâneler, hamamlar, çeşmeler, sebiller, şadırvanlar, bentler su yolları gibi önemli fonksiyona sahip olmuş müesseseler meydana getirmiştir.²³³

Vakıf sistemi, aynı zamanda gayri Müslimleri Osmanlı Devletine ısındırılmış ve Osmanlı İskân siyasetinde kolaylıklar sağlamıştır.²³⁴ Amasya,

²³² Halaçoğlu, a.g.e., s.155

²³³ Adnan Gürbüz, **XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları**, Dergâh Yay., İstanbul, 2001, s.51

²³⁴ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, **İ.A.**, C.XIII., İstanbul, 1986, s.172

bu bakımdan çok zengin bir vakıf mirasına sahiptir. Bugün de, bu vakıfların birçoğu yaşamakta, milletimize maddî ve manevî faydalar sağlamaya devam etmektedirler.

26 Numaralı sicilde, vakfiyeler ile ilgili kayıtlara rastlanmaktadır. Bu kayıtlardan, bir vakfiyenin nasıl oluşturulduğunu, daha sonra vakfedilen gayr-i menkulün, vakfeden tarafından tekrar mülk olarak istendiğini, bir mescid-i şerife vakfedilen paranın korunması için, nasıl mütevellî tayin edildiğini, ya da vakıf olan bir gayrimenkulün, başka bir gayri menkûl ile nasıl değiştirildiğini (istibdal) ve vakıfların korunmasının ne kadar önemli olduğunu bulmak mümkündür.²³⁵ Şimdi bu kayıtlardan bir, iki tanesini, kısaca inceleyelim: Mesela, sayfa 9 belge 1’de Karataş Malikânesi vakfından elde edilecek gelir dağıtımı hakkında bilgi bulunmaktadır. Buna göre, Cami İmamı ve müezzine günlük bir akçe para verilecek, bunun karşılığında vakıf sahibi El-Hac Hamza adına Çarşamba ve Perşembe günleri birer cüz Kur’an-ı Kerim okunması şartı konulacaktır.²³⁶ Diğer bir örnekte; Amasya’nın Geldigelen nahiyesi Bulduklu nam köyünde bulunan Mirşa Hatun vakfının korunması emredilmektedir.²³⁷

İncelediğimiz şer’iyye sicil defterinde isimleri geçen vakıflar şunlardır:

1) Yörgüç Paşa Vakfı²³⁸

Amasya’da sancak Beyi olarak görev yapan Yörgüç Paşa tarafından 1431 yılında vakfedilmîş olup, bu vakıftan 1520 yılında 51.712, 1576 yılında 101.872 akçe gelir elde edilmîştir.²³⁹

²³⁵ A.Ş.S., Belge: 3/8

²³⁶ A.Ş.S., Belge: 9/1

²³⁷ A.Ş.S., Belge: 23/50

²³⁸ A.Ş.S., Belge: 45/92

²³⁹ Adnan Gürbüz, **Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1993, s.266

2) Bayezid Paşa Vakfı²⁴⁰

Yahşi Bey-zâde Bayezid Paşa tarafından 1481 yılında vakfedilmıştır.²⁴¹

3) Nuri Paşa Vakfı²⁴²

4) Süleyman Ağa Vakfı²⁴³

5) Abdurrahman Efendi Vakfı²⁴⁴

6) Hacı Hüsameddin Çeşmesi Vakfı²⁴⁵

7) Çeki Zaviyesi Vakfı²⁴⁶

8) Burak Bey Vakfı²⁴⁷

9) Sultan Bayezid Hanı Veli Vakfı²⁴⁸

10) Ayas Ağa Mescid-i Şerifi Vakfı²⁴⁹

11) Hazer Paşa Vakfı²⁵⁰

12) Sadeddin Vakfı²⁵¹

²⁴⁰ A.Ş.S., Belge: 27/61

²⁴¹ Gürbüz, Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı, s. 266

²⁴² A.Ş.S., Belge: 15/38

²⁴³ A.Ş.S., Belge: 15/39

²⁴⁴ A.Ş.S., Belge: 23/51

²⁴⁵ A.Ş.S., Belge: 26/59

²⁴⁶ A.Ş.S., Belge: 26/60

²⁴⁷ A.Ş.S., Belge: 39/82

²⁴⁸ A.Ş.S., Belge: 40/83

²⁴⁹ A.Ş.S., Belge: 57/108

²⁵⁰ A.Ş.S., Belge: 69/134

²⁵¹ A.Ş.S., Belge: 76/145

13) Hüseyin Ağa Vakfı²⁵²

14) Mirşa Hatun Vakfı²⁵³

X. CAMİLER

İslâm Devleti idari yapısı olan şehir, bir caminin etrafında gelişir ve artan nüfusa oranla sınırları büyür. Şehrin merkezi cami'dir. Onun etrafında halka halka diğer kurumlar kurulur ve caminin manevi iklimi, bütün bu kurumların çalışmasında etkili olur. Şehir merkezlerindeki Ulu Cami hem bir ibadethane hem de eğitim merkezi olarak vazife görür.²⁵⁴

Osmanlı şehirciliğinde de cami'nin odak merkezi olduğu görülür. Osmanlı şehircilik anlayışında camiler önemli yer tutar. Mahalleler camilerin etrafında gelişir.²⁵⁵ Yeni fethedilen bir yerin dini konumu camiye çevrilmiş veya yeni kurulan şehrin merkezinde cami yapılmıştır. Başa gelen padişahlar ve yüksek görevli devlet adamları ülkenin pek çok yerine camiler yaptırmışlardır.

Genelde, her Müslüman mahallesinde cemaatin topluca namaz kılacağı bir cami mutlaka vardır, buna göre bu dönemde Amasya'da otuzun üzerinde cami var olduğu düşünülebilir. Fakat incelediğimiz sicil kayıtlarında hepsinin adı geçmemektedir. 26 numaralı Amasya Şer'iyye Sicil defterinde adı geçen camiler şunlardır:

²⁵² A.Ş.S., Belge: 21/47

²⁵³ A.Ş.S., Belge: 23/50

²⁵⁴ Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, 'Cami', **D.İ.A.**, C. VII, s.46

²⁵⁵ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, Ankara, 1981, s.83

1. Gök Medrese Camii:²⁵⁶

Kentin batısında, Gök Medrese Mahallesinde cadde üzerindedir. 1266-1267'de Amasya Beylerbeyi Emir Seyfettin Torumtay tarafından yaptırılmıştır. Selçuklu kesme taş sanatının şaheserlerindendir.²⁵⁷

2. Fethiye Camii:²⁵⁸

Kuba Dede Camisi olarak ta anılır. Fethiye Mahallesinde Fethiye sokağındadır. İmparator Phocas'ın kızı Helena VII. yüzyılın ilk yarısında kilise olarak yaptırmıştır. Danişmendli Fethi Gazi tarafından 1116' da kilise iken camiye çevrilmiştir. 1647 depreminden hasar gören cami, Fethiyeli Mustafa Sıdkı Paşa tarafından tamir ettirilmıştır.²⁵⁹

3. Yörgüç Paşa Camii:²⁶⁰

Gümüşhacıköy'ün 15 km güneybatısındaki Gümüş köyündedir. 1429'da Amasya Beylerbeyi Yörgüç Paşa tarafından yaptırılmıştır.²⁶¹

4. Saraçhane Camii:²⁶²

1372'de Amasya Emiri Şadgeldi Paşa tarafından yaptırılmıştır. İlk adı Şadgeldi Paşa Camisi'ydi. Eskiden caminin çevresinde bulunan saraç dükkânları nedeniyle I. Mehmed zamanında bu adı almıştır.²⁶³

²⁵⁶ A.Ş.S., Belge:

²⁵⁷ Yesar, a.g.e., C. I, S. 132

²⁵⁸ A.Ş.S., Belge: 7/22

²⁵⁹ Yesar, a.g.e., C. I, S. 125

²⁶⁰ A.Ş.S., Belge: 45/92

²⁶¹ Yesar, a.g.e., C. I, S. 297

²⁶² A.Ş.S., Belge: 7/20

5. Bayezid Paşa Camii:²⁶⁴

Bayezid Paşa mahallesinde, ırmak kenarında inşa edilmıştır. 1414'te Amasya sancak beyi sadrazam Necmeddin Halil Bayezid paşa tarafından yaptırılmıştır.²⁶⁵

6. Mehmed Paşa Camii:²⁶⁶

Mehmed Paşa Mahallesindedir. Amasya valisi şehzade Sultan Ahmed'in lalası Hızır Paşazade Mehmed Paşa tarafından 1486'da yaptırılmıştır. Yazıtı 1494 tarihli.²⁶⁷

7. Sofular Camii:²⁶⁸

Merzifon'da Sofular Mahallesindedir. II.Bayezid devri Beylerbeylerinden Hacı Sinan Beyzade Abdullah Paşa tarafından 1485 yılında, içinde Daru'l-kura ve medrese bulunan bir cami yaptırmıştır.²⁶⁹

8. Şamlar Camii:²⁷⁰

Şamlar Mahallesi'ndedir. Küçük Ağa Camisi ve Ayasağa Camisi de denir. İlk kez Danimendli Melik Gazi tarafından yaptırılan cami yıkılmış ve 1495'te Kapıağası İyas ağa tarafından yeniden yaptırılmıştır.²⁷¹

²⁶³ Yesar, a.g.e., C. I, s.118

²⁶⁴ A.Ş.S., Belge:27/61

²⁶⁵ Yesar, a.g.e., C. I, s.89-90

²⁶⁶ A.Ş.S., Belge: 3/10

²⁶⁷ Yesar, a.g.e., C. I, s.136

²⁶⁸ A.Ş.S., Belge: 8/22

²⁶⁹ Yesar, a.g.e., C. I, s.123-124

²⁷⁰ A.Ş.S., Belge: 26/60

²⁷¹ Yesar, a.g.e., C. I, s.120

9. Gümüşlü Camii:²⁷²

Gümüşlü Mahallesi'ndedir. 1326 yılında Tacettin Mahmut Çelebi tarafından yaptırılmıştır. 1415'te sarsıntıdan yıkılınca Gümüşlüzade Ahmed Paşa onartmıştır. 1485, 1612, 1688, 1721 tarihlerinde onarıma uğrayan cami Amasya da ayakta kalan en eski Osmanlı camisidir.²⁷³

10. Cami-i Enderun:²⁷⁴

Bu cami hakkında bilgi bulunamamıştır.

²⁷² A.Ş.S., Belge: 21/46

²⁷³ Yesar, a.g.e., C. I, s.118

²⁷⁴ A.Ş.S., Belge: 40/83, 54/104

SONUÇ

Anadolu şehirleri içerisinde şehzadeler şehri olarak bilinen Amasya; tarihî ilkçağlarından itibaren günümüze kadar olan tarihî dönemde önemini muhafaza etmiştir. Amasya şehri, tarihî kaynaklarda '*Medinetü'l-Hükema*' olarak da vasıflandırılmıştır. Amasya şehri yüzyıllar boyunca bir kültür, ilim ve medeniyet merkezi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin önemli sancak merkezlerinden olan Amasya, devletin doğu sınırlarında bulunması ve önemli yollar güzergâhında olması sebebiyle daima önemli bir sancak merkezi olmuştur. Bu sebepten dolayı şehir daima gelişme göstermiş kale, saraylar ve mahalleler teşekkül etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin tarihînin aydınlatılması açısından eşsiz bir yere sahip olan arşiv vesikalarından biri olan şer'iyye sicilleri; iktisadî, siyasî, sosyal ve kültürel yönden önemli bilgiler ihtiva etmekte, Osmanlı şehirlerinin, toplumsal, ekonomik ve siyasî yapısının anlaşılabilmesinde de birinci elden kaynak olma özelliğini bünyesinde barındırmaktadırlar.

Tezimizde ele alınan konu 26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicili dir. H. 1121–1123, M. 1709–1712 yılları arasını kapsayan bur sicilde Amasya'nın Sivas eyaletine bağlı bir sancak olduğunu, Geldigelen, Akdağ, Hakala, Ezine Bazarı nahiyelerinin idari açıdan bulunduğunu tespit ettik.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1711 yılında yapılan savaşın sebeplerini, Osmanlı Devletinin asla antlaşmaları bozan taraf olmadığını ve savaş için toplanacak askerlerin nasıl temin edildiği birinci el kaynak olan bu defterden tespit edilmıştır. Bunların yanında, insanlar arası ilişkileri, mahkemeye konu olan olayları ve Amasya şehrinin iktisadi, sosyal, ekonomik ve idari yapısı hakkında bilgiler teferruatıyla elde edilebilmektedir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicili

II. DİĞER KAYNAKLAR

ABİDEZADE, H. Hüseyin; **Amasya Tarihî I-II**, (sad A.Yılmaz-M. Akkuş) , Ankara, 1986.

AKDAĞ, Mustafa; **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihî**, Ankara, 1971.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; **Şer'iyye Sicilleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

BALTACI, Cahit; **“Şer'iyye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi”** (Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu), Ankara, 1985.

BARDAKOĞLU, Ali; “Eşkiya”, **DİA**, C. XI, s.463

BARKOT, Besim; **Coğrafya Dersleri**, İstanbul, 1940, s.62

BAYKARA, Tuncer; **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş**, C.I, Ankara, 1988.

BAYSUN, Cavid; “Nâip”, **İ.A.**, İstanbul, 1964.

BUSBECQ, O, C.; **Türk Mektupları**, (Terc. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul 1939.

ÇADIRCI, Musa; “II.Mahmud Döneminde Mütesellimlik Kurumu”, **A.Ü.D.T.C.F. Dergisi**, C.XXVIII, Ankara

ERGENÇ, Özer; 'Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri, **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihî (1071-1920)**, Ankara, 1981.

EVLIYA, ÇELEBİ; **Seyahatname II**, İstanbul, 1986.

FAROQHI, Suraiya; **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, İstanbul, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.

GÜRBÜZ, Adnan; **XV.XVI Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmaları**, Dergâh Yay., İstanbul, 2001

-----; **Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı, (Basılmamış Doktora Tezi)**, Ankara, 1993.

HALAÇOĞLU, Yusuf; **XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara, T.T.K. Yayınları, 1998.

İMBER, Colin; **Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslâmi Hukuk**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

İNALCIK, Halil; **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, İstanbul, 2000.

-----; Osmanlı Tarihî Hakkında Mühim Bir Kaynak, **A.Ü.D.T.C.F.D.**, C.I, S.I, Ankara, 1942, s.89

İPŞİRLİ, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı", **Osmanlı Devleti Tarihi**, İstanbul, 1999

KUNT, Metin; **Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl idaresi**, İstanbul, 1978

KUZUCULAR, Kani; **Amasya Kentinin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi**, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994

OCAK, Ahmet Yaşar; **Zındıklar ve Mülhidler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999

ORHONLU, Cengiz; **Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1984

ORTAYLI, İlber; **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul, Pan Yayınları, İstanbul, 2001.

-----; "Osmanlı Devletinde Kadı", **D.İ.A.**, C.24, İstanbul, 2001.

ONGAN, Halit; "Ankara'nın 1 No'lu Şer'iyye Sicili ", **A.Ü.D.T.C.F.D.**, Ankara, 1993.

ÖNKAL, Ahmet, BOZKURT Nebi; "**Cami**", **D.İ.A.**, C. VII, s.46

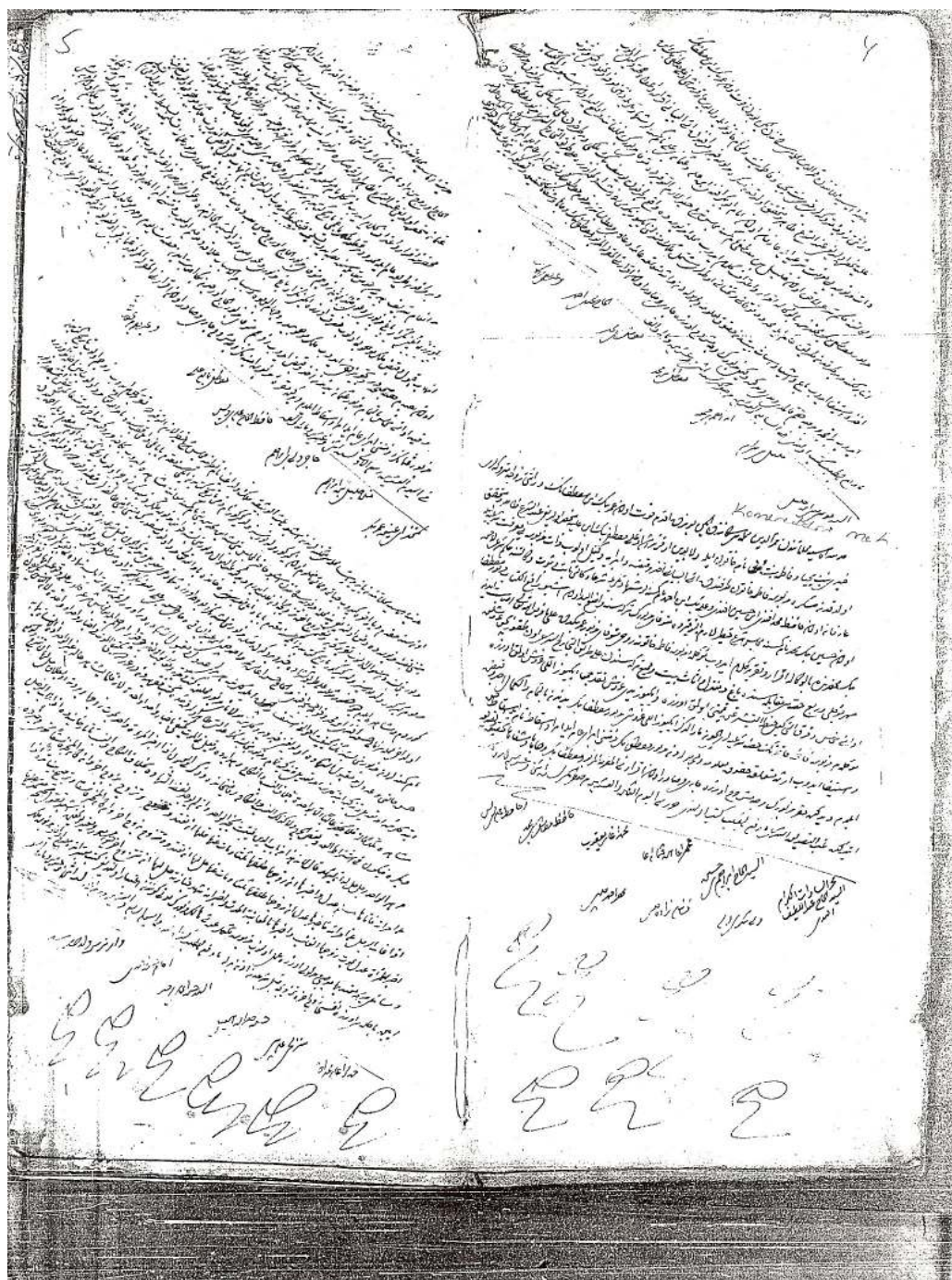
ÖRENÇ, Ali Fuat; "Mutasarrıf", **D.İ.A.**, C.31, İstanbul, 2006

ÖZ, Mehmet; "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde Mâlikâne-Divânî Sistemi", **Vakıflar Dergisi**, XXIII, İstanbul, 1994, s.229-241

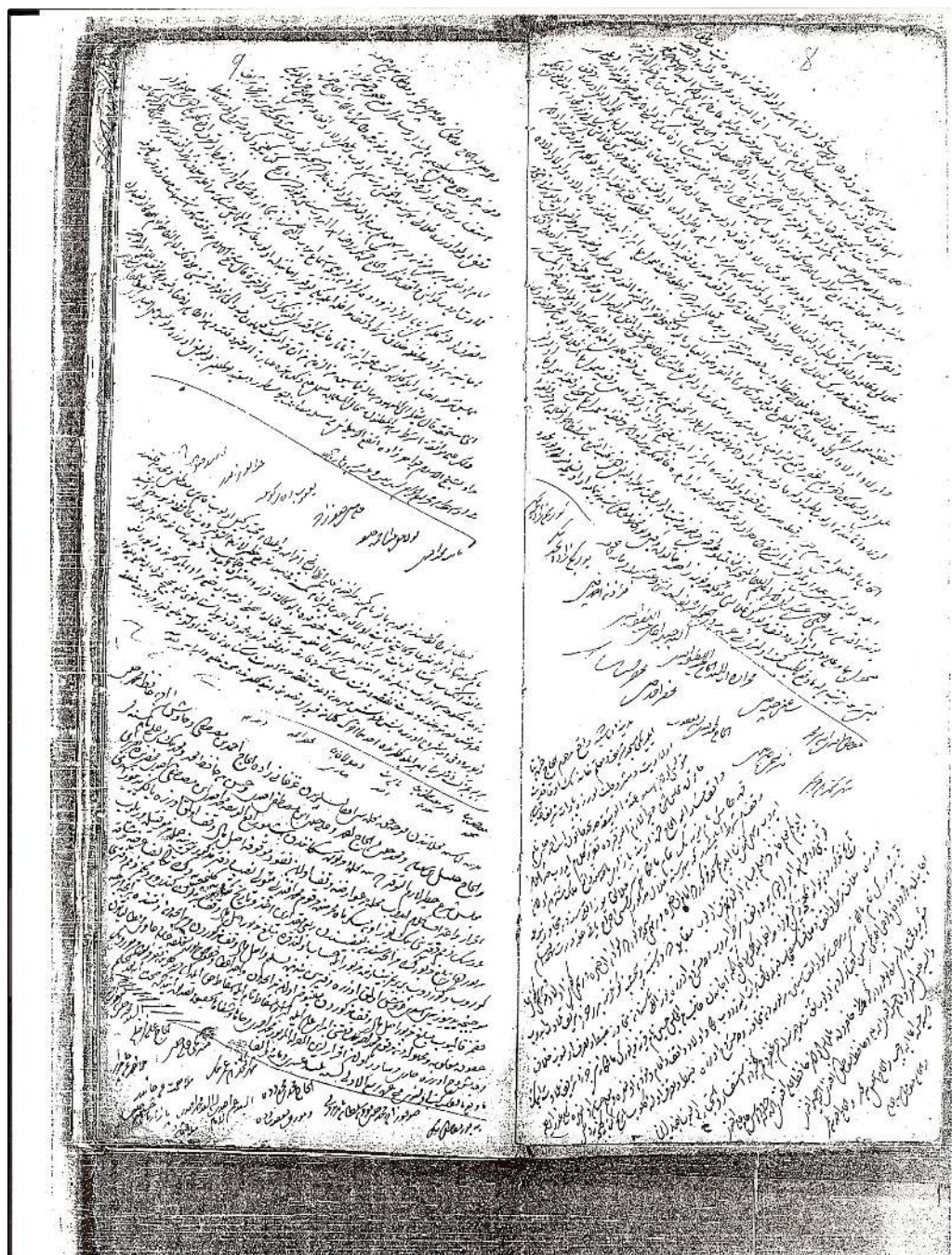
ÖZKAYA, Yücel; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık**, TTK Yay., Ankara, 1994

- ; XVIII. Yüzyılda Mütessesimlik Müessesesi, **A.Ü.D.T.C.F.D.**, Ankara
- PAKALIN, Mehmet Zeki; **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, İstanbul, 1993.
- PAMUK, Şevket; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- RAMSAY, W; **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, İstanbul, 1960.
- SAMİ, Şemseddin; **Kamus-ı Türkî**, İstanbul, Çağrı Yayınları, II. Baskı, 1987
- ŞAHİN, İlhan; EMECEN; Feridun, “ Amasya”, Maddesi, **D.İ.A.**, C.III, s. 1-4, İstanbul, 1991.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet; “XVI. Yüzyılda Amasya Şehri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi XI**, Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İzmir, 1996.
- TURAN, Osman; **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1998.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Anadolu Beylikleri**, Ankara, T.T.K Yayınları, Ankara, 1988.
- ; **Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı**, Ankara, 1984.
- ; **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1994.
- ÜNAL, Mehmet Ali; **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta, 1997.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin; “Osmanlı Toplumu”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, İstanbul, 1999.
- ; ‘Vakıf’, **D.İ.A.**, C.XIII., İstanbul 1986.
- YURT ANSİKLOPEDİSİ; “**Amasya** ” Maddesi, İstanbul 1981.
- YÜCEL, Yaşar; **Kadı Burhaneddin Ahmet ve Devleti**, Ankara, 1970.
- YİNANÇ Mükremin Halil; “Amasya”, Maddesi, **İ.A. C. I**, İstanbul 1940, s.392

EK-1

EK-2

ÖZET

[ŞAHİN, Levent], [26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicil Defterinin Analizi], [Yüksek Lisans Tezi], Ankara [2008]

Şer'iyye sicilleri Osmanlı tarihî araştırmalarında son derece önemli birinci el kaynaklardandır. Bu belgeler sayesinde siyasî, ekonomik, sosyal, idari tarihîmiz yanında şehir tarihçiliği alanında da daha detaylı bilgiler edinebilmekteyiz.

Bu çalışmamızda 26 No'lu Amasya şer'iyye sicil defterini inceleyerek tarih boyunca, Medinetü'l-Hükema, Bağdadü'r-Rum, Rumiyye-i-Suğra, Ermaniyye-i Kübra, Hısnü'l-Mir'at, Kubbetü'l-Ulema, Türbetü'l-Evliya, Darü'n-Nasr, Darü'l-İzz ve Kasrû's-Selatin gibi mümtaz vasıflarla anılmış olan Amasya şehrinin tarihîne bir nebze de olsa ışık tuttuğumuza inanıyorum.

26 No'lu Amasya Şer'iyye Sicili nin Analizi adlı tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde Amasya'nın coğrafi durumu ve tarihî hakkında, ikinci Bölümde idari taksimatı ve idari görevlileri hakkında, üçüncü bölümde ise Amasya'nın iktisadi, sosyal yapısı ve müesseseleri hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Sonuç olarak incelediğimiz tezimizde, Amasya'nın önemli bir kültür ve ilim merkezi olduğunu ve Osmanlı Devleti yönetim anlayışı içinde önemli bir yere sahip olduğunu tespit ettik.

Anahtar Sözcükler

1. Amasya
2. Şer'iyye Sicili
3. Osmanlı Devleti
4. Amasya Şer'iyye Sicili
5. Amasya Tarihi

ABSTRACT

[ŞAHİN, Levent], [Based On The Examination Of The Shariyya Record Book Of Amasya Numbered 26], [Master], Ankara [2008]

Shariyya record documents are very important first hand sources for the history of Otoman Empire. By courtesy of such documents we are able to obtain more detailed informations about our own political, economic, social and administrative history on the one hand and our city historiography on the other.

We believe that by this study, based on the examination of the Shariyya record book of Amasya numbered 26, we have shed a light on the history of the city of Amasya which is cited in the course of history by distinguished names such as “Medinetü’l-Hükema”, “Bağdadü’r-Rum”, “Rumiyye-i Suğra”, “Ermeniyye-i Kübra”, “Hısnü’l-Mir’at”, Kubbetü’l-Ulema, Türbetü’l-Evliya, Darü’n-Nasr, Darü’l-İzz and Kasrû’s Selatin.

Our thesis, name of which is The Analysis of Amasya Shariyya Record Numbered 26, consists of three chapters. In the 1st Chapter we tried to give some information about geographical location and history of the city of Amasya. We concentrated in the 2nd Chapter of this study on the administrative partition and function of Amasya, while the 3rd Chapter is devoted to economic, social structure and constitutions of that city.

In conclusion, our thesis makes it more obvious that Amasya is an important cultural/scientific center and has a cardinal role in the understanding of Otoman Empire administration.

Key Words

1. Amasya
2. Şer’iyye Register
3. The Ottaman Empier
4. Amasya Şer’iyye Register
5. Amasya History